

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI

Yavuz Selim GÖL

HZ. MUHAMMED'İN HAYATINDA RAHMET TEZAHÜRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

ERZURUM – 2009

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalının İslâm Tarihi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

Danışman Jüri

Doç. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

Jüri

Doç. Dr. İsa ÇELİK

Jüri

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../.../2009

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ	VI
 GİRİŞ	 1
1. İNSAN- RAHMET İLİŞKİSİ	1
2. İSLÂM'DA RAHMET OLGUSU	1
 BİRİNCİ BÖLÜM.....	 5
1. HZ. MUHAMMED ve İNSAN İLİŞKİLERİNDE RAHMET TEZAHÜRLERİ.....	5
1.1. Hz. Muhammed'in Müslümanlara Karşı Merhameti	5
1.2. Hz. Muhammed'in Gayrimüslimlerle İlişkilerinde Rahmet Tezahürleri.....	8
1.3. Hz. Muhammed'in Rahmet Dünyasında Çocuklar	16
1.4. Hz. Muhammed'in Kadınlara Karşı Merhameti	23
1.5. Hz. Muhammed'in Yetimlere Gösterdiği Şefkat ve Merhamet.....	31
1.6. Hz. Muhammed'in Kölelere Karşı Örnek Uygulamaları.....	32
1.7. Hz. Muhammed'in Esirlere Davranışındaki İnsanî İlkeler	40
1.8. Hz. Muhammed'in Hayatında Rahmet Olgusuna Aykırı Görünen Rivayetlerin Değerlendirilmesi.....	45
1.9. Hz. Muhammed'in Rahmet Prensibinin Dayandığı Temel İlkeler	47
 İKİNCİ BÖLÜM.....	 50
2. HZ. MUHAMMED'İN HAYVANLARA KARŞI MERHAMETİ.....	50
2.1. Kur'an-ı Kerîm'de Hayvanlar	50
2.2. Hz. Muhammed'in Hayvanlara Yaklaşımı	51
2.2.1. Hz. Muhammed'in hayvanlarla ilgili getirdiği yasaklar	52
2.2.2. Hz. Muhammed'in zararlı hayvanlara bakışı	54
2.2.3. Hz. Muhammed'in, hayvanların kesimi ve avlanmada getirdiği ilkeler.....	54
2.2.4. Hz. Muhammed'in hayvanlara karşı gösterdiği merhamet.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	59
3. HZ. MUHAMMED'İN ÇEVREYE MERHAMETİ	59
3.1. İnsanlık İçin Çevrenin Önemi	59
3.2. Hz. Muhammed'in Çevreye Bakışı	62
3.3. Hz. Muhammed'de Ağaç ve Orman Olgusuna Bakış	63
3.4. Hz. Muhammed'in Şehircilik Anlayışı	66
 SONUÇ	 69
KAYNAKÇA	72
ÖZGEÇMİŞ	76

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HZ. MUHAMMED (S.A.V)’İN HAYATINDA RAHMET TEZAHÜRLERİ

Yavuz Selim GÖL

Danışman: Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

2009- Sayfa: 75+VII

Jüri: Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

Doç. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

Doç. Dr. İsa ÇELİK

Bu çalışmamızda “Hz. Muhammed (s.a.v)’in Hayatında Rahmet Tezahürleri” konusunu işledik. Bu tez bir giriş ve üç bölümden oluşur. Giriş bölümünde rahmetin anlamı ve insanların rahmet ihtiyacı hakkında bilgiler verdik. Rahmet kavramının İslam’daki yerine kısaca temas ettik.

Birinci bölümde, Hz. Muhammed (s.a.v) ‘in çevresinde merhamete ihtiyacı olan insanlara karşı muamelelerini işledik.

İkinci bölümde ise, insan hayatında önemli yere sahip olan hayvanlara karşı Hz. Muhammed (s.a.v)’in sevgisini ele aldık. O’nun yapılmasını istediği veya yasakladığı konulara değindik.

Üçüncü bölümde de, Hz. Muhammed (s.a.v)’in, ağaç, orman sevgisi ve şehir düzeni konusunda uygulamalarını ele aldık.

Bu çalışmamızda Hz. Muhammed (s.a.v)’in hayatında yer alan güzel uygulamalarını günümüze ışık tutacak şekilde anlatmaya çalıştık.

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE COMPASSION APPEARINGS AT LIFE OF MUHAMMED

Yavuz Selim GÖL

Supervisor: Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

2009, Pages: 75+VII

Jury: Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN

Assoc. Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

Assoc. Prof. Dr. İsa ÇELİK

In our study, we have studied “ The Compassion Appearings at Life of Muhammad”. This thesis has an introduction and three chapters. In introduction, we gave konowledge about meaning of compassion and need the compassion of human. We touched on concept of compassion in Islam shortly.

In first chapter, we studied Muhammad’s behaviour to persons who need compassion in his surrounding.

In second chapter, we studied Muhammad’s love to animals which has an importance at life of human. We touched on his orders and bannings.

In third chapter, we studied Muhammed’s love to tree, forest and applications of city planning.

In our study, we want to describe applications at life of Muhammed, to be prototype.

KISALTMALAR

age	: Adı Geçen Eser
agm	: Adı Geçen Madde
a.s	: Aleyhisselam
b.	: bin, ibn
Bkz.	: Bakınız
c	: Cilt
c.c.	: Celle ve Celalühu
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	: Hazreti
h.n.	: Hadis no
mad.	: Maddesi
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
OMÜSBE	: On dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
r.a.	: Radıyallahü anhu (anha, anhuma)
ss	: sayfa sayısı
sas	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Yay.	: Yayınları, Yayınevi
Tahk	: Tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc	: Tercüme eden
Ts.	: tarihsiz

ÖNSÖZ

Rahmet ve merhamet insanî ilişkilerde çok önemli bir yere sahiptir. İnsanlar ancak toplum halinde yaşayabilirler. Toplumda rahat bir hayatı olan insanlar olduğu gibi, fakir, kimsesiz, hasta, yaşlı, güçsüz, yetim gibi zayıf ve merhamete muhtaç insanlar da bulunabilmektedir. İnsanlar rahmet, merhamet ve şefkat gibi güzel duygulara sahip oldukları gibi bunun karşısı kin, nefret ve düşmanlık gibi duygulara da sahiptirler.

Bu çalışmada öncelikli hedefimiz her yönüyle insanlara rehber olan Hz. Muhammed (s.a.v)'in öne çıkan bir yönü olan merhametini tanıtmaktır. O'nun merhameti sadece çevresindeki insanları değil, diğer din mensuplarını, canlı ve cansız tüm varlıkları kapsamıştır. Biz de bu çalışmada O'nun sadece insana gösterdiği merhametini değil, aynı zamanda daha da ötesine geçerek, çevresindeki maddî varlıklara olan merhametli muamelesini de anlatmaya çalıştık.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Hz. Muhammed (s.a.v)'in toplumun içinde yer alan insanlara karşı gösterdiği merhameti ele almaya çalıştık. İlk olarak aynı inancı paylaştığı, daha sonra da farklı inançlara mensup kişilere göstermiş olduğu merhamet bölümün ilk maddeleridir. Sonraki kısımlarda da toplumda bulunan zayıf ve ilgiye muhtaç kişilere gösterilen merhamet yer almaktadır. Çocuklar, kadınlar, köleler, yetimler ve esirler bu merhametten payını alan kesimlerdir.

İkinci bölümde, Hz. Muhammed (s.a.v)'in çevresinde yer alan diğer canlılara yani hayvanlara karşı muamelesi konu edilmiştir. Bu bölümde de hayvanların gıdası ve bakımına gösterilmesi gereken önem vurgulanmıştır. Hayvanların avlanmasında ve kesiminde dikkat edilecek hususlar da özellikle vurgulanmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v)'in canı olan fakat dili olmayan canlılara gösterilmesi gereken muameleyi bizzat hayatında da tatbik ederek göstermiş olduğu örneklendirilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde de, insanın içinde yaşadığı çevreye göstermesi gereken itina anlatılmaya çalışılmıştır. İnsan çevresine ne kadar özenli davranırsa, çevre de insana o derece iyi karşılık verecektir. İnsanda olması gereken ağaç ve orman sevgisi, koruması gereken bitki örtüsüne dikkat çekilmiştir. İnsanların bir arada yaşadığı şehirlerin korunmasına yönelik, Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından bildirilen emir ve tavsiyelere yer verilmiştir.

Araştırmamızda Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatını konu edinen siyer kitaplarından, O'nun sözleri ve hallerini konu edinen hadis kitaplarından faydalandık. Çalışmamızda ele aldığımız konulara işaret eden Kur'an ayetlerinin de tefsirlerinden faydalandık. Konumuza ışık tutabilecek çağdaş eserlerden de çalışmamızda mümkün olduğu kadar istifade etmeye çalıştık.

Bu çalışmayı hazırlarken bazı noktalar bizim için avantaj, bazı noktalar ise dezavantaj oluşturmuştur. Konumuzun en önemli avantajı Hz. Muhammed (s.a.v)'in merhamet ve şefkatiyle ilgili hemen her adının geçtiği yerde bir bilginin bulunmasıydı. Ancak bunun yanında önemli bir zorluk, aşağı yukarı hep benzer hususların zikredilmesi idi. Mümkün olduğu kadar elde edebildiğimiz bilgilerin, sık tekrarlanan bilgiler olmamasına çalıştık. Ele aldığımız her konuyla ilgili olabilecek olayları inceledik. Yine en iyisini yaptığımız iddiasında olamayacağımızı da kabul etmeliyiz.

Bu çalışmamda, mümkün olduğu kadar her konuda yardımcı olan, bu çalışmanın en başından beri desteğini esirgemeyen hocam sayın Doç. Dr. Seyfullah KARA ve danışman hocam sayın Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

1. İNSAN- RAHMET İLİŞKİSİ

Rahmet; acımak, esirgemek, şefkat göstermek, merhamet etmek, lütuf ve ihsanda bulunmak, bağışlamak, cezasını affetmek gibi manalara gelir.¹

Merhamet de rahmet kelimesiyle aynı kökten türemiştir, bu kelimenin benzeridir.² “Acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik ve lütuf” anlamına gelir.

Bu anlamları göz önüne alarak, öncelikle “Allah’ın bütün yaratılmışlara karşı lütufu” sonra da “insanlarda bulunan, onları insanların ve diğer canlıların sıkıntılarına karşı duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevk eden acıma duygusu” anlamlarına da gelmektedir. Kur’an’da yaklaşık iki yüz yerde rahmet, merhamet ve benzer anlamlarda kelimeler geçmektedir.

Rahmet ve merhamet, başta insanlar olmak üzere, bütün yaratılanların iyiliğini istemek, onlara yardımda bulunma duygusudur. Bu duygu, insanlar arasındaki duygu birliğinin, dayanışma ve paylaşmanın önemli bir hareket noktasıdır. Çocuk sevgisi, anne babaya sevgi, saygı ve itaat, yaşlılara, yoksullara, yetimlere, kimsesizlere, hastalara, zayıflara yardım etme gibi erdemler de yine bu duygunun bir tezahürüdür.

2. İSLÂM’DA RAHMET OLGUSU

“Barış, güven, emniyet ve Allah’a teslimiyet” gibi anlamlara gelen İslâm, bütün insanlığı Rahman ve Rahîm olan Allah’a kulluğa çağırmakta, bu dinin peygamberini Rahmet Peygamberi; kitabını da Rahmet Kitabı olarak nitelemektedir. İslâm dini, kendi mensuplarını, canlı cansız bütün varlıklara karşı rahmet, merhamet ve şefkatle muameleye davet etmekte, insanlar arasında rahmet, merhamet gibi ulvî duygularla örülü bir ahlâk düzeni inşa etmek istemektedir. Acımak, merhametli olmak İslâm dininin üzerinde önemle durduğu prensiplerden biridir.

Hız. Peygamber (sas), Allah Teâlâ’nın rahmetinin genişliğini ifade eden bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: “Allah rahmeti yüz parça yarattı. Doksan dokuzunu kendi yanında tuttu, birini de dünyaya indirdi. İşte bu rahmet

¹ Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995, s. 314.

² İbn Manzûr, “Rahmet”, **Lisânü’l Arab**, Dârü’l-Meârif, Kahire, 1119, XVII,1611.

sebebiyledir ki, yavrusunun emdiği at ona bir zarar verecek diye o emerken ayağını kaldırır.³

Allah insanları farklı şekillerde yaratmış ve onları topluluklara ayırmıştır.⁴ Bazılarına dünyada daha fazla maddî imkân vermiş, bir kısmını da dünya nimetlerinden yoksun bırakmıştır. Ancak her şeye rağmen insan, sırf insan olarak yaratılışından dolayı saygıyı hak etmektedir. İslâm toplumu ise bu saygının ötesinde birbirine karşı çok merhametli olmak durumundadır.⁵

Allah Teâlâ'nın Kur'an'da yer alan sıfatlarından en önemlileri Rahman ve Rahîm'dir. Her surenin başında yer alan besmele (Anlamı: Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla) bu iki sıfatı içine alır. Yine İslâm'ın en önemli emirlerinden olan namazın hemen her rekâtında okunan Fatiha suresinde de bu iki sıfat yer almaktadır. Kur'an'ın bir sıfatı da inananlar için bir rahmet olmasıdır.⁶ Buradan anlaşılabilir ki rahmet, merhamet İslâm'ın her durumda önemseydiği duygulardır. Yine Kur'an, İslâm dininin peygamberi olan Hz. Muhammed (sas) hakkında da onun taşıdığı sıfatlar anlamında Raûf ve Rahîm sıfatlarını kullanmıştır.⁷

Hz. Muhammed (sas), hem Kur'an'ın hem de kendisinin ifadesiyle peygamberler halkasının sonuncusudur.⁸ Allah Teâlâ Kur'an'da Hz. Muhammed (sas)'in âlemlere rahmet olarak gönderildiğini bize haber vermektedir.⁹ Hz. Muhammed (sas) sadece inananlara değil, ayetin de ifadesiyle bütün varlıklara rahmet olarak gönderilmiştir.¹⁰

Yaşantısıyla İslâm toplumuna örneklik teşkil eden Hz. Muhammed (sas), birçok sıkıntıyla dolu hayatında hiçbir zaman, Kur'an'ın kendisine yüklediği bu sıfatın dışına çıktığını görmemektedir. İnsanlığa karşı bu anlamda sorumluluğunu yerine getirdiğini düşünmektedir. Kendisine yapılan haksızlıklara, saygısızlıklara aynı şiddetle cevap vermemiş, eline fırsat geçince de muhatabına merhametle muamele etmiştir. Muhataplarına karşı son derece yumuşak davrandığını ve bu durumun Kur'an'da şöyle ifade edildiğini görmekteyiz: “O vakit Allah'tan bir

³ Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muîra b. Berdizbeh, **Sahîh**, Çağrı Yay., İstanbul, ts., K. Edeb, VIII,8.

⁴ Hucurat, 49/13.

⁵ Fetih, 48/29.

⁶ İbn Manzûr, **age**, XVII,1611

⁷ Tevbe, 9/128.

⁸ Ahzab, 33/40; Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Târîhü'l-İslâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye**, tahk: Ö. Abdüsselam Tedmurî, Dârü'l-Kitabî'l-Arabî, 2.baskı, Beyrut, 1979, s. 42.

⁹ Enbiya, 21/107.

¹⁰ Enbiya, 21/107.

rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen, kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış.”¹¹

Kur'an Hz. Muhammed (sas)'in tebliğdeki başarısını yumuşak davranmasına bağlayarak, inananlara da bireyin çevresine karşı yumuşak davranmasının, merhametle muamele etmesinin önemini göstermektedir. Kur'an ayrıca ayetin diğer bölümünde de kaba ve katı yürekli olmanın insanın çevresini dağıtacağını bildirmektedir.

Hz. Muhammed (sas), çok mütebessim idi, yüzü her zaman gülekti. Bu konuda Haris b. Cezir, bize ulaşan bir rivayette, Hz. Muhammed (sas)'in bu özelliğini şöyle anlatmaktadır: “Ben Rasulullah'dan daha mütebessim bir insan görmedim.”¹² Bu hadis-i şerif bize, Hz. Muhammed (sas)'in çevresine karşı gösterdiği sevecen ve şefkatli tavrını açıklamaktadır.

Yine Kur'an, Hz. Muhammed (sas)'e tebliğ vazifesini hikmet ve güzel öğütle en güzel bir şekilde yapmasını, karşı duranlarla da güzel bir şekilde mücadele etmesini istemektedir.¹³ Zorbalıktan, zulümden uzak ve zorlayıcı olmaksızın mücadeleyi tavsiye etmektedir.

Allah Teâlâ, Hz. Muhammed (sas)'i sadece âlemlere rahmet olarak nitelemekle kalmamış, kendi sıfatlarından ikisi olan Raûf ve Rahîm'i de Kur'an'da O'nun için kullanmıştır.¹⁴ O'nun mü'minlere karşı çok şefkatli olduğunu da bize bu ayet açıklamaktadır. Hz. Muhammed (sas)'in hayatında hâkim olan merhamet çevresindeki her şeyi kapsamıştır. İnsanlar, hayvanlar, bitkiler kısacası çevresindeki her şeye, her zaman merhametle muamelede bulunmuştur. Kur'an yine Hz. Muhammed (sas)'in en güzel örnek olduğundan da bahsetmektedir.¹⁵

Hz. Muhammed (sas)'in içinde yaşadığı toplumun ilk tepkilerinden birisi de, O'nun normal insanlar gibi yaşadığı, yemek yediği ve çarşılarda dolaştığı konusunda olmuştur.¹⁶ Buna karşın Kur'an'da Hz. Muhammed (sas)'in beşer

¹¹ Al-i İmran, 3/159.

¹² Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **Şemâilü'l-Muhammediyye**, tsh: Muhammed Abdülazîz el-Halidî, Dârü'l-Kütübil-İlmiyye, 3.baskı, Beyrut, 2006, h.n: 228, s. 99.

¹³ Nahl, 16/125.

¹⁴ Tevbe, 9/128.

¹⁵ Ahzab, 33/21.

¹⁶ Furkan, 25/7-9.

olduğunu ifade eden ayetlerin önemli bir kısmı Mekke döneminde inmiştir.¹⁷ Bu durum aslında olması gereken bir şeydi. Çünkü bir peygamberin normal insanlar gibi yaşaması elbette onun örnek alınmasını kolaylaştıracaktı. Çünkü Kur'an'da Hz. Muhammed (sas)'e yüklenen görev, O'nun insanlar için bir örnek oluşudur. Bütün yaşantısı boyunca tebliğ faaliyetini yerine getirmiş, bunun yanında da bütün yaşantısıyla örnek olmuştur. Hatta zühd hayatında aşırı giderek sürekli oruç tutan, sürekli ibadetle meşgul olan ve eşlerinden uzaklaşan sahabelere kendisinin bunu yapmadığını¹⁸ ve normal insanlar gibi bir yaşantısı olduğunu söylemiştir.

İlahî vazifeyi yürüten bir insan, içinde yaşadığı toplumda muhatap olduğu kesimlere karşı da en güzel şekilde davranmalıdır. Hz. Muhammed (sas) de hayatında bu konuda çok titiz davranmıştır. Çevresindeki insanların manevî ihtiyaçlarına önem vermiş ve kendisine inananlara da bu hususta da liderlik etmiş ve bu hususta o kadar cömert davranmıştır ki, merhametinden insanlar kadar hayvanlar ve çevredeki diğer unsurlar da faydalanmıştır. Gerçek şu ki hayatı boyunca herhangi bir kötü davranışına şahit olunmamıştır. Hz. Aişe (r.a)'den gelen bir rivayette Hz. Muhammed (sas)'in, Allah yolunda olması durumu dışında hiçbir şeye, özellikle bir hizmetçiye ya da kadına vurmadığını görmekteyiz.¹⁹

¹⁷ Mehmed Said Hatiboğlu, **Müslüman Kültürü Üzerine**, Kitâbiyât Yay., Ankara, 2004, s. 146.

¹⁸ Buhârî, **age**, K. Edeb, VIII,31.

¹⁹ Tirmîzî, **Şemaîl**, h.n: 349, s. 158.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HZ. MUHAMMED ve İNSAN İLİŞKİLERİNDE RAHMET TEZAHÜRLERİ

İnsan sosyal bir varlıktır, sosyal bir ortamda hayatını idame ettirebilir. Din de insanın sosyal ve ferdî hayatında etkili bir unsurdur. Din, peygamberler aracılığı ile insanlara tanıtılmakta ve öğretilmektedir. İslâm dininin peygamberi olan Hz. Muhammed (sas), yaşadığı toplumda var olan bütün canlılara güzel ve yumuşak davranma yolunu seçmiştir. Başkalarının hiddetle yaklaştığı bazı olaylara O merhametle yaklaşmış, insanların kalbini daha kolay bir şekilde kazanmıştır. İşte bu bölümde inceleyeceğimiz konu da Hz. Muhammed (sas)'in toplumun her kesimine gösterdiği güzel muamelenin örnekleridir. Bu çalışmamıza konu olan rahmet tezahürleri elbette en çok insanlarla olan ilişkilerde göze çarpmaktadır. İlk olarak da kendisine inanan insanlara karşı gösterdiği davranışlarla konumuzu incelemeye başlamayı uygun görmekteyiz.

1.1. Hz. Muhammed'in Müslümanlara Karşı Merhameti

Hz. Muhammed (sas) başladığı tebliğ vazifesinde, yanında bulunan, O'na her konuda en çok destek olan arkadaşlarına yani Müslümanlara çok merhametli idi. Zaten O'nun bu dünyaya teşrifinin bile insanlar için başlı başına bir rahmet olduğuna inanmaktayız. Kur'an'da yer alan şu ayet-i kerîme de bu yüksek merhamet duygusunu teyit etmektedir: “And olsun içinizden size bir peygamber geldi ki, sıkıntıya uğramanız O'na ağır gelir; size düşkün, mü'minlere şefkatli ve merhametlidir.”²⁰

Hz. Aişe (r.a)'dan gelen bir rivayette Hz. Muhammed (sas)'in ahlâkının Kur'an olduğu belirtilmektedir. Bu da göstermektedir ki, Hz. Muhammed (sas) Kur'an'ın emrettiği gibi davranmaktadır. Hz. Muhammed (sas)'in ahlâkının aşağıda birçok örneğini vereceğimiz gibi en şerefli ve en kerim bir ahlâk olduğu görülecektir.²¹

²⁰ Tevbe, 9/128.

²¹ İbn Kesîr, Ebu'l Fida İsmail, **el-Fusûl fî Sîreti'r-Rasûl**, Mektebetü Dâri't-Türas, 6.baskı, Beyrut, 1996, s. 264.

Allah Teâlâ Hz. Muhammed (sas)’i âlemlere rahmet olarak göndermiştir.²² Bu rahmetten elbette ilk olarak en yakınında bulunan ashabı ve kendine ümmet olma saadetine erişenler faydalanacaktır.

Hz. Muhammed (sas), rahmetinin genişliğini farklı zaman ve durumlarda ortaya koymuştur. Çünkü O’nun bu özelliği sadece çevresinde yer alan kişilere has değildi. Bu duruma bir örnek olarak şu olayı zikredebiliriz. Hz. Muhammed (sas), “Allah’ım bana ve Muhammed’e merhamet et” diye dua eden bir bedevîyi, bu dileğinden dolayı uyarmış ve “Allah’ın rahmetini neden daraltıyorsun?” demiştir.²³ Bu uyarı göstermektedir ki, yapılan duada bile rahmet ve merhamet isteğini olabildiğince geniş tutmak Hz. Muhammed (sas)’in bir düsturudur. Bu da ayette ifade edilen âlemlere rahmet oluşunun bir gereği sayılabilir.

Hz. Muhammed (sas), her durumda çevresindeki ashabına karşı şefkatli davranırdı. Yolculukta dahi olsa yanındaki ashabına merhametli davranmaktan geri durmazdı. İhtiyacı olanları hem alır terkisine bindirir hem de dua ederdi.²⁴

Toplumda belki de en fazla şefkate, merhamete ihtiyacı olan, o toplumda yer alan zayıflardır. Her toplumda bulunabilen bu kesim, bazı toplumlarda ihmal edilmiştir. Özellikle Hz. Muhammed (sas)’in doğup büyüdüğü topraklarda bu durum normal bir hale gelmişti. Çünkü o günkü toplumda insanın yeri, gücüyle orantılıydı. Zayıf olan insanlar o toplumda her zaman ezilmeye mahkûmdu. İslâm’ın ilk zamanlarında da zayıfların bu yeni dine itibar etmeleri, zengin ve nüfuzluların adeta bu dini zayıfların bir sığınağı olarak görmelerine neden olmuştur. Bu sıkıntılara şahit olan Hz. Muhammed (sas), Müslümanların aralarında bulunan zayıflara çok merhametli davranırdı. Çünkü kendisi de bu toplumun içinde yetişmiş ve yetimliğin, fakirliğin, zayıflığın ne demek olduğunu görmüştü. Çevresinde bulunan Müslümanlara bu hususta uyarılarda bulunur ve tüm insanların aslında aralarındaki zayıflar sayesinde Allah’tan yardım görüp, rızıklandırıldıklarını ifade etmiştir.²⁵

Bununla birlikte, çok önem verdiği namazda da ashabına ve tüm Müslümanlara kolaylık gösterilmesini istemiştir. Çünkü İslâm kolaylık dinidir ve

²² Enbiya, 21/107.

²³ Buhârî, **age**, VII,77.

²⁴ Nevevî, Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, çev.: M. Yaşar Kandemir-İ. Lütfi Çakan-Raşit Küçük, Erkam Yay., İstanbul, 2001, h.n: 973, V,53.

²⁵ Nevevî, **age**, h.n: 274, II,311.

insanlara karşı merhametli davranmak da bu dinin bir gereğidir. Namazda, cemaatin içinde uzun süre sabredemeyecek olanlar olabileceğine işaretle şöyle buyurmuştur: “Sizden biriniz insanlara namaz kıldırıldığı zaman hafif tutsun. Çünkü onların arasında zayıf, hasta ve yaşlılar vardır.”²⁶ Hakikaten, bu tavsiye bize göstermektedir ki; insanlara karşı merhametli olmanın, dinin temel direği sayılan namazda bile yeri vardır. Çünkü bu hususlarda kolaylık göstermek insanların dine adaptasyonunu daha kolaylaştıracaktır. İnsanların zafiyetlerini gözetken bir sistem elbette insanların daha hoşuna gidecektir.

Toplumda bulunan her kesim, merhamet gösterilmeye layıktır. Bir hadisinde Hz. Muhammed (sas); “Kim küçüklerimize merhamet etmez, büyüklerimizi de hakkıyla bilmezse bizden değildir” buyurarak Müslümanların içinde saygı ve sevgi icab edenleri belirtmiştir.²⁷ İnsanların toplumda yer alan her kesime şefkatli davranmaları elbette o toplumun maneviyatına bir katkıdır. Toplumda küçükler daha fazla sevgiye muhtaçken, büyükler de daha fazla saygıya muhtaçtır. Aslında karşılıklı sevgi saygı olmadan da toplum var olabilir ancak eğer bu husus da o toplumun içinde yer alırsa daha güzel yaşanılabilir bir toplum meydana gelir.

Hz. Muhammed (sas)’ın, her durumda merhametini ortaya koyduğunu farklı şekillerde görmek mümkündür. Hz. Aişe (r.a)’den bize ulaşan bir rivayette, Hz. Muhammed (sas)’i sevinçli görüp kendisinden dua istediğini ve O’nun da “Allah’ım! Aişe’nin geçmiş günahlarını ve ileride yapacağı günahlarını bağışla” diye dua ettiğini anlatıyor. Bu dua üzerine çok sevinen Hz. Aişe’ye Hz. Muhammed (sas) şöyle buyurmuştur: “Vallahi! Bu duayı ben ümmetime her namazda yapıyorum.”²⁸ Bu olay bize göstermektedir ki, Hz. Muhammed (sas) her namaz sonrası yaptığı duada bile ümmetine karşı son derece merhametli olduğunu ifade etmektedir.

Hz. Muhammed (sas)’ın ümmetine karşı ne derece merhametli olduğunu göstermek için şu örnek de bize rehberlik edecektir. Hz. Muhammed (sas) bir defasında Kur’an’da yer alan “Eğer kendilerine azab edersen şüphesiz onlar senin

²⁶ Nevevî, **age**, h.n: 230, II,186.

²⁷ Ebu Davud, el-İmam el-Hafız Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî el-Ezdî, **es-Sünen**, tahk: M. Nasırüddin Elbanî, 5. baskı, Amman, 1417, h.n: 4943, s. 894.

²⁸ Muhammed Yusuf Kandehlevî, **Hayatü’s-Sahabe**, Huzur Yay., çev.: Cengiz Yağcı-Mehmet Karabulut, İstanbul, 2004, IV,180.

kullarıdır, eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin”²⁹ ayetini okudu ve ellerini kaldırıp; “ümmetim, ümmetim”, diyerek ağladı. Allah Teâlâ, Cebrail vasıtasıyla ağlamasının sebebini sordu. Ağlamasının sebebini ümmeti olduğunu söyleyince cevaben Allah Teâlâ: “Ümmetin hakkında ben seni razı edeceğim ve seni üzmeyeceğim” buyurmuştur.³⁰

Hız. Muhammed (sas) ümmeti için her zaman dua ederdi. Bir arefe akşamı dua etmiş ve birbirine zulmedenler dışında ümmetinin günahlarının bağışlandığı, Allah Teâlâ tarafından kendisine bildirmiştir. Hız. Muhammed (sas) birbirine zulmedenlerin de bağışlanması için dua etmiş ve Allah Teâlâ onların da bağışlandığını bildirmiştir.³¹ Hız. Peygamber (sas), ümmetine her zaman şefkat timsali dualar ederek, ümmetine karşı son derece müşfik olduğunu ortaya koymuştur.

Hız. Muhammed (sas), ashabına şakalar da yapmıştır. Bir defasında bir arkadaşı O’ndan bir binek istedi, O da “Seni bir deve yavrusuna bindireceğim” demişti. Bunun üzerine o kişi “Deve yavrusunu ben ne yapayım” deyince Hız. Peygamber (sas) “Her deve yavru doğmaz mı?” diye karşılık vermiştir.³²

Yine bir defasında bir sahabesinin gözlerini kapatarak “Bu köleyi kim satın alır?” diyerek ona şaka yapmıştır.³³

Yukarıdaki örnekleri çoğaltmak elbette mümkündür. Çünkü hayatının çok önemli bir bölümünü ashabıyla iç içe geçirmiş bir peygamber olan Hız. Muhammed (sas)’ın, onlara yaptığı güzel muamelelerin adedi belli değildir. Biz de bu konu ile ilgili verdiğimiz örneklerin konuyu açıkladığı düşüncesindeyiz. Bu konuyu burada noktalayarak, kendi dinine mensup olmayan insanlara karşı tavırlarının anlatıldığı bir diğer bölüme geçiyoruz.

1.2. Hız. Muhammed’in Gayrimüslimlerle İlişkilerinde Rahmet Tezahürleri

Kur’an-ı Kerim’e göre Allah insanları ancak kendisine kul olsunlar diye yaratmıştır.³⁴ İnsanlara akıl ve vicdan vermiş, onların doğru yolu bulmaları için her kavme devirler boyunca sayısız peygamberler göndermiştir. Kur’an’da bu

²⁹ Maide, 5/118.

³⁰ Kandehlevî, **age**, IV,179.

³¹ Kandehlevî, **age**, IV,178.

³² Tirmîzî, **Şemâil**, h.n: 239, s. 104.

³³ Tirmîzî, **Şemâil**, h.n: 240, s. 105.

³⁴ Zariyat, 51/56.

önemli vazifeyi üstlenenlerden yirmi beş kadarının ismi geçmektedir. Bu bile İslâm anlayışının diğer dinlerin varlığını kabul ettiğini göstermektedir.

İslâm'ın yayılmaya başladığı coğrafyada gayri İslâmî unsurlar arasında Habeşistan'da Hıristiyanlar, Medine'de Yahudiler, Mekke ve civarında da Hıristiyanlar ve müşrik putperestler yaşamaktaydılar.

İslâm ilk olarak ortaya çıktığı Mekke şehrinde çoğunlukla müşrikler yaşamaktaydı. İslâm dininin belki de en zor günlerini yaşadığı Mekke döneminde sürekli olarak müşriklerle ilişki halinde yaşayan müslümanlar, onlardan çok eza ve cefa görmüşlerdi. Bu eziyet o dereceye varmıştır ki; yeni dine giren bir köle olan Bilal-i Habeşi'nin göğsüne, Mekke'nin en sıcak anlarında taş koyarak; diğer sahipsiz ve zayıf Müslümanlara da türlü işkenceler yaparak onları dinlerinden caydırmaya çalışıyorlardı. Lat ve Uzza'ya geri dönmesi için baskı yapsalar da onlar sadece 'Ehad, Ehad' diyerek Allah'ın birliğine imanı ilan ediyorlardı.³⁵ Bu sebeple İslâm'ın ortaya çıkışının beşinci yılında, Habeşistan'da hüküm süren Hıristiyanlara sığınmışlar ve orada uzun sayılabilecek bir süre yaşamışlardır. Habeşistan'a hicret süreci de şöyle gelişmişti.

Hız. Muhammed (sas), ashabına gelen bu sıkıntıları gördüğünde Mekke'de huzurlu yaşanamayacağını anladı. Mekkeli müşriklere de güç yetiremeyecekti. Bu sebeple ashabına şöyle dedi: "Keşke Habeş bölgesine gitseniz, orada hiç kimseye zulmetmeyen bir hükümdar vardır." Bu olaylardan sonra nübüvvetin beşinci senesinde, açık davete başlanmasının da ikinci senesinde Habeşistan'a hicret gerçekleşti.³⁶ Müslümanlar diğer dinlerle ilişkilerini devam ettirmişler ve din farklılığı sebebiyle Hıristiyan olan Habeşlilerden yardım istememe cihetine gitmemişlerdi. Özellikle Ehl-i Kitab diye tabir edilen Hıristiyanlar ve Yahudilerle her dönemde mümkün olduğu kadar iyi ilişkiler kurmaya gayret etmişlerdir.

Daha sonraları Medine'ye hicret gerçekleşti; hicretten sonra da Medine'de imza edilen sözleşmeye göre Yahudiler'in dinleri, malları, canları karşılıklı olarak teminat altına alınmıştır. Hız. Peygamber (sas) kendi hâkim

³⁵ İbn Hişam, Muhammed, Abdülmelik b. Hişam b. Eyyûb el Hımyerî **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Dârü'l-Fıkr, tahk: Süheyl Zehar, 1412/1992, I,211.

³⁶ İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b.Ebi'l Kerem Muhammed **es-Şeybânî, el-Kâmil fi't-Târîh**, tahk: Ebu'l Fida Abdullah Kadı, Dârü'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407/1987, I,596 (Bu eserin Türkçe çevirisi: İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi, İslam Târîhi**, çev: Beşir Eryarsoy vd., Bahar Yay., İstanbul, 1991); İbn İshak, Muhammed b. İshâk b. Yesar, **es-Sîret'ü İbn İshak**, tahk: Muhammed Hamidullah, Konya, 1981, I,154

olduğu şehirde, Yahudiler'in de dinlerinin gereklerini yapmalarına müsaade etmiştir. Bu yazılı anlaşmanın 25. maddesinde Yahudiler'e ve müttefiklerine tam bir din hürriyeti tanınmıştır.³⁷ Ancak her ne kadar kendilerine iyi davranılmış olsa da zamanla Yahudi kabileleri anlaşmalarına sadık kalmamışlar, bu sebeple de Medine'den sürülmüşlerdir.

İlk İslâm devletinin vatandaşları arasında bulunan ve kendilerine zımmî denilen Ehl-i Kitab'a karşı devletin gösterdiği davranışa günümüzde bile gıptayla bakılabilmektedir. Gayrimüslimlerden kaldırılan bazı vatandaşlık mükellefiyetlerine karşılık, onlar sadece cizye denilen vergiyle sorumlu tutulmuşlardır. Bu da bir nevi teminat bedelidir. Bu hususta Hz. Muhammed (sas), Himyer kralına gönderdiği mektupta, Yahudî ve Hristiyanlardan İslâm'ı kabul edenlerin Müslümanlardan sayılacağını, kabul etmeyenlerin ise cizye ile mükellef olduğunu belirtmiş; cizyesini verenin de Allah ve Rasûlü'nün zimmetinde olacağını ifade etmiştir.³⁸ Cizye; kadınlardan ve çocuklardan, yaşlılardan, fakirlerden, işsiz ve özürliülerden, ticaretleri olmayan Kilise mensuplarından alınmıyordu.³⁹ İslâm, insanları zor durumda bırakmamak için cizye denilen vergiyi ödeyemeyecek durumda olan kimselerin bu durumunu göz önünde bulundurmıştır. Bu da Hz. Muhammed (sas)'in rahmet prensibine paralel bir uygulamadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, sadece kendi ümmetinin zayıflarına değil, birlikte yaşadığı tüm toplulukların zayıf ve muhtaç kimselerini asla zorda bırakmamıştır.

İslâm kendisinden başka dinlere hiçbir şekilde baskı uygulamamıştır. Hz. Muhammed (sas) her zaman bu hoşgörüsünü devam ettirmiştir. Mutlak din seçme hürriyetinin bir ifadesi olan “Dinde zorlama yoktur” mealindeki ayeti⁴⁰ uygulamakta olan Hz. Muhammed (sas), h.8/m.630 senesinde Müslüman olduklarını bildirmek üzere Medine'ye gelen Himyer hükümdarının elçilerine şu talimatı vermektedir: “Bir Yahudi veya Hristiyan Müslüman oldukları takdirde müminlerden olurlar. Kim Yahudiliğinde ve Hristiyanlığında kalmak istiyorsa ona müdahale edilemez.”⁴¹ Bu durum merhamet ve hoşgörü duygusunu bir tezahürüdür. Çünkü artık hâkim din İslâm olmasına rağmen O, diğer dinlerin

³⁷ Hatiboğlu, **age**, s. 189; Nu'manî, **H. Muhammed**, I,199.

³⁸ İbn Hişam, **age**, I,210

³⁹ Hatiboğlu, **age**, s. 191.

⁴⁰ Bakara, 2/256.

⁴¹ Hatiboğlu, **age**, s. 190-191.

mensuplarına da hayat hakkı tanımak suretiyle merhametini göstermiştir. Hâlbuki bunun aksini de yapmak gibi bir fırsatı olmasına rağmen merhametinin gereğini ortaya koymuştur.

Yine bir başka gayrimüslim toplulukla Müslümanlar arasında şöyle bir durum cereyan etmiştir: Mekke'nin güneyinde kalan Necran bölgesi, Hicaz'ın Hıristiyanlık merkezi durumunda idi.⁴² Hz. Muhammed (sas), Necranlılarla yaptığı anlaşmada, onların can, mal ve din hürriyetlerini garanti ettiği gibi mabetlerine ve din adamlarına da tam bir dokunulmazlık tanımıştır.⁴³ O dönemin üzerinden asırlar geçmiş olmasına rağmen mevcut örnekler bize göstermektedir ki Hz. Muhammed (sas)'in anlayışına birçok topluluk erişememiştir.

Başta Hz. Muhammed (sas) olmak üzere her müslüman, inanç farkı gözetmeksizin çevresindeki topluluklara son derece saygılı davranmış, hak ve hukuktan ayrılmamıştır. Hz. Muhammed (sas) gayrimüslim insanların sadece dirilerine değil, ölülerine bile değer verirdi. Onların cenazeleri geçiyorken hürmeten ayağa kalkmıştır.⁴⁴ Çünkü her şeyden önce insanın karşısındakine saygı göstermesinin kendine saygı göstermek olduğu anlayışını benimsemiş ve etrafındakilere de bu güzel anlayışı benimsetmeye gayret etmiştir.

Medine'ye yapılan hicretten önceki birkaç yıl Mekke'de yaşayan müslümanlar için çok sıkıntılı geçmişti. Dinî açıdan zaten bir baskı altında olan Müslümanlara Mekke halkı bir de maddî boykot uygulamış, kız alıp vermeme, alışveriş yapmama gibi yasaklarla onları dinlerinden caymaya zorlamıştı. Bu ambargo çok zor şartları beraberinde getirdi. Mekke'de bir kıtlık baş göstermişti ve Ebu Süfyan, Hz. Muhammed (sas)'e gelerek bu kıtlıktan kurtulmaları için dua etmesini istedi. O da onların müşrik olmalarına, kendilerine bu kadar sıkıntı çektirmelerine rağmen bu teklifi reddetmedi ve dua etti. O'nun duası sayesinde bu sıkıntıdan kurtuldular.⁴⁵ Bu olay ile ilgili olarak benzer bir rivayette farklı bilgiler bulunmaktadır. Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette bir kâfir, Hz. Muhammed (sas)'e misafir olmuştu. Hz. Muhammed (sas) bir keçiye sağdırap sütünü önüne koydular, yedi defa içti ve süt kalmadı. Buna rağmen Hz. Muhammed (sas) herhangi bir hoşnutsuzluk göstermedi. Belki de bu güzel

⁴² Osman Güner, **Hız. Muhammed'in Ehl-i Kitap'la İlişkileri (Medine Dönemi)**, OMÜSBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun, 1995, s. 70.

⁴³ Hatiboğlu, **age**, s. 191.

⁴⁴ Hatiboğlu, **age**, s. 190; Mevlânâ Şiblî Nu'manî, **Son Peygamber Hız. Muhammed, Sîretü'n-Nebî**, çev: Yusuf Karaca, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, II,636.

⁴⁵ Nu'manî, **Hız. Muhammed**, II,642.

davranışın da etkisiyle aynı sabah o kişi müslüman oldu.⁴⁶ İşte bu kişi Benû Hanîfe kabilesinin ileri gelenlerinden olan Sümame isimli bir kişi idi. Bu kabile Mekke şehrinin hububat ihtiyacını karşılamaktaydı. Sümame müslüman olduktan sonra Mekke'ye hububat göndermek istemedi. Onlar da bu sebeple kıtlıkla karşı karşıya kaldılar. Bu durumu çözmek için hicretin 6. (veya 7.) yılında Hz. Peygamber (sas)'e gelerek hallerini anlattılar. Hz. Peygamber (sas) de aracı olarak bu sıkıntının çözülmesine vesile oldu.⁴⁷

Hâlbuki onlar Müslümanlara çok eziyet etmişlerdi. Ancak Hz. Muhammed (sas) çok merhametli bir insandı ve gayrimüslim de olsa insanların sıkıntı çekmelerine göz yumamazdı.

Müşrikler Mekke'de Hz. Muhammed (sas)'e ve ashabına yaptıkları zulümler sebebiyle sahabeden Habbab bin Eret: “Ey Allah'ın Rasulü! Düşmanlar hakkında beddua ediniz” dedi. Bunu duyan Hz. Muhammed (sas)'in yüzü kıpkırmızı kesildi. Bu istekten hiç hoşlanmadığı belliydi.⁴⁸

Kureyş, Hz. Muhammed (sas)'e her türlü hakarete bulunmuş, O'nunla alay etmiş, O'nu öldürmeye teşebbüs etmiş, O'nun yoluna dikenler sermiş, üzerine hayvan pisliği atmış, O'na büyücü, sihirbaz, şair demişti. Buna rağmen Hz. Muhammed (sas) onlara mukabele etmemişti.⁴⁹ Onlar için Allah'a “Ey Rabbim! Onlar bilmiyorlar, onlara hidayet nasip et” diye dua etmişti.

Duası makbul bir kul olan Hz. Muhammed (sas) müşriklerin onca sıkıntı çektiirmiş olmasına rağmen onlara beddua etmesi istenince “Ben lanetçi olarak değil, rahmet olarak gönderildim” buyurmuştur.⁵⁰ Zaten Allah Teâlâ Kur'an'da bu sözü teyit ederek “Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik” demiştir.⁵¹

Medine'ye hicretten birkaç yıl sonra Mekkeli müşriklerle yapılan Uhud Savaşı esnasında yüzü yaralandığında bile müşrik düşmanları olan kendi kavmi için şöyle dua etmişti: “Allah'ım! Kavmimi bağışla, çünkü onlar bilmiyorlar.” Bu dua o durumda her insanın yapabileceği bir dua değildir. Bu da Hz. Muhammed (sas)'in eşsiz merhametinin ve yüksek tebliğ sorumluluğunun bir eseridir.

⁴⁶ Nu'manî, **Hz. Muhammed**, II,633; Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak Yay., Ankara, 2003, I,404.

⁴⁷ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, I, 405.

⁴⁸ Nu'manî, **Hz. Muhammed**, II,642.

⁴⁹ Mevlânâ Şiblî Nu'manî, **Peygamberimizin Risaleti ve Şahsiyeti**, çev: Ahmet Karataş, Timaş Yay. İstanbul, 2004, 2. baskı, s. 314.

⁵⁰ Nu'manî, **Hz. Muhammed**, II,642.

⁵¹ Enbiya, 21/107.

Hız. Muhammed (sas)'in bazı suçlu kimselere, özellikle de kendi şahsına karşı işlenen suçlarda rahmetli ve affedici bir tavır sergilemiştir. Mekke'li bir müşrik olan Safvan bin Ümeyye, aynı zamanda Kureyş kabilesinin de azılı önderlerindendi. Bir ara, Hız. Muhammed (sas)'i öldürmek için Umeyr bin Vehb'i ikna etmişti. Mekke fethedilince öldürüleceği korkusuyla Cidde'ye kaçtı. Hız. Muhammed (sas), Umeyr bin Vehb'in teklifiyle onu affetti. Hız. Muhammed (sas)'in kendisiyle ilgili yani şahsına karşı işlenen bütün suçları affettiğini bize kaynaklarımız bildirmiştir.⁵²

Yine Mekke'nin fethinde Ebu Cehil'in oğlu İkrime de kaçmış fakat Hız. Muhammed (sas)'in eman vermesiyle o da geri dönerek İslâm'a girmiştir. Uhud Savaşı'nda Hız. Hamza'yı öldürtüp ciğerini dişleyen Hind de aynı şekilde Hız. Muhammed (sas)'in engin merhametinden istifade etmiştir.⁵³

Hübar bin Esved Hız. Muhammed (sas)'in kızı Hız. Zeyneb'e çok zulmetmişti. Hız. Zeyneb'i bindiği deveden itip düşürerek, karnındaki bebeğini düşürmesine sebep olmuştu. Yine o da bu tarifsiz rahmet sağanağından nasiplenmek üzere Hız. Muhammed (sas)'in huzuruna gelerek af isteğine nail olmuştur.⁵⁴

Bu geniş merhamet kapısından faydalananların şüphesiz en önemli siması Kureyş kabilesinin büyüğü konumundaki Ebu Süfyan'dır. Hız. Muhammed (sas)'in huzuruna getirildiğinde, Hız. Ömer öldürmek istemiş fakat Hız. Muhammed (sas) onu güleryüzle karşılamış, amcası Abbas'ın da teklifiyle sadece kendisine değil, evine sığınanlara bile eman vererek onun liderlik onurunu muhafaza etmesine yardımcı olmuştur.⁵⁵

Bir başka önemli örnek de Taif halkıyla yaşadıkları sonrasında takındığı tavidır. Hız. Muhammed (sas) Mekke'de yürüttüğü tebliğ faaliyetinden istediği sonucu alamayınca yakındaki Taif şehrine gitti. Ancak O'nun bu davetine Taif halkı alay ve hakaretle karşılık verdi.⁵⁶ Hız. Muhammed (sas)'in ayakları, Taif'in ileri gelenlerinin teşvikiyle, Taif halkının onları taşlaması sonucunda kan revan içerisinde kalmıştı. Böyle bir durumda iken yanına gelen dağlar meleği "Emredersen, istersen dağları onların üzerine devireyim" dediğinde Hız.

⁵² Nu'manî, **Hız. Muhammed**, II,631; Buhârî, **age**, K. Edeb, VIII, 30.

⁵³ Nu'manî, **Hız. Muhammed**, II,630.

⁵⁴ Nu'manî, **Hız. Muhammed**, II,631.

⁵⁵ İbn Kesîr, **el-Fusûl**, s. 200; Nu'manî, **Hız. Muhammed**, II,631.

⁵⁶ İbn Hişam, **age**, I,284.

Muhammed (sas)'in ona verdiği cevap bir beşerin merhamet sınırının çok üzerindeydi. Demişti ki: “Belki bir gün onların soyundan Allah’a ibadet eden birisi çıkar.”⁵⁷

Hız. Muhammed (sas), Taifliler tarafından kendisine yapılan bu saygısızlığa çok üzülmüştür. Hatta bu kötü tepkinin O’nda bıraktığı tesir, Uhud yenilgisinin bıraktığı tesirden daha fazladır. Buna rağmen yaklaşık on sene sonra Taif kuşatmasında İslâm davetine ok, kılıç ve mancınıkla cevap veren bu kavme beddua etmesi istenince o mübarek zatın dilinden şu kelimeler dökülmüştü: “Ey Rabbim! Sakif kabilesine (Taiflilere) İslâm’ı nasip et⁵⁸ ve onları Medine’ye müslüman olarak getir.”⁵⁹ Bu zikredilen olaya bakarak, dünyada merhametin daha güzel bir örneğine rastlamak mümkün değildir. Sonuç ise O’nun istediği, dilediği gibi olmuş ve Taif müslüman olmuştu. Onları mescidinde misafir etmiş ve saygı göstermiştir.⁶⁰ İslâm davetinde bulunup kendisini taşıyan çocukların içinden, sadece on sene sonra, müslüman olmaları dolayısıyla İslâm’a hizmet eden, İslâm için savaşan, İslâm için şehit olan ve bugün bizim saygıyla andığımız insanlar çıkmıştır. Eğer o gün beddua ederek onların helak olmasını istese, o insanların ebedî cehennemlik olmaları kaçınılmazdı.

Hız. Muhammed (sas) mü’min kâfir bütün insanlar için bir rahmettir. Allah Teâlâ tarafından kendisine indirilene iman edip, itaat edenler zaten bu rahmet kapısından faydalanmışlardır. İman etmeyenler ise geçmiş toplumların başına gelen felaketlerden berî olmak suretiyle dünyada bu merhametten faydalanmış olurlar.

Devs kabilesi Yemen’de yaşamaktaydı. Tufeyl bin Amr ed-Devsî, kabile reisiydi ve çok erken İslâm’a girmişti. Kabilesini uzun zaman davet etmesine rağmen iman etmediler. O da Hız. Muhammed (sas) huzuruna gelerek, onların İslâm davetine icabet etmediklerini, bu sebeple de onlara beddua etmesini istedi. Orada bulunanlar “Artık Devs’in sonu geldi” diye düşünmeye başladılar ama O,

⁵⁷ Nu’mânî, **Hız. Muhammed**, II,642; İbn Seyyidi’n-Nas Ya’murî, **Siretü’n-Nebeviyye, Uyûnü’l-Eser fi Fünûnî’l-Meğazî ve’s-Şemaîli ve’s-Siyer**, Mektebetü Dâri’t-Tülas, Beyrut, 1996, I,234; Zehebî, **Târihü’l-İslâm**, s. 695.

⁵⁸ Vakıdî, Muhammed b. Ömer, **Meğazî**, tahk: Marsden Jones, Alemü’l-Kütüb, 3.baskı, Beyrut, 1984, III,937.

⁵⁹ Nu’mânî, **Hız. Muhammed**, II, 643.

⁶⁰ Nu’mânî, **Peygamberimizin Risaleti ve Şahsiyeti**, ss. 313-314; İbnü’l-Esîr, **el-Kâmil fi’t-Târih Tercümesi**, II, 262.

yine merhametli tavrıyla şöyle dua etti: “Ey Rabbim! Devs kabilesine hidayet nasip et ve onları buraya getir.”⁶¹

H. Muhammed (sas)’ın yakın çevresinde yer alan ve en çok hadis rivayete eden sahabelerden birisi olan Ebu Hureyre’nin annesi müşrikkti. Ebu Hureyre annesini ne kadar ısrarla İslâm’a davet ettiyse kabul ettiremedi. H. Muhammed (sas) hakkında, O’nun şanına yakışmayan sözler söyledi. Ebu Hureyre H. Muhammed (sas)’ın huzuruna gitti ve olayı anlattı. O da “Ey Rabbim! Ebu Hureyre’nin annesine hidayet nasip et diye dua etti.”⁶² Hâlbuki kendisi hakkında kötü konuşan ve üstelik bir kadın olan bu kişiye dilediği cezayı verebilirdi. Ancak O’nun merhameti o derece idi ki kendisine yapılan hakaretlere bile güzellikle karşılık vermekteydi.

Müslüman toplumunun içinde sırf İslâm’a gönül verdikleri için zulme ve işkenceye maruz kalan kişi sayısı bir hayli fazlaydı. Düşmanlarına aşırı derecede kırgınlık besleyen kişiler bazı zamanlarda H. Muhammed (sas)’den O’nun hoşuna gitmeyecek taleplerde bulunuyorlardı. Yine benzer bir durumda birkaç sahabe birleşerek geldiler ve düşmanlarına lanet etmesini istediler ancak O “Ben lanet etmek için değil rahmet için gönderildim” dedi.⁶³ Bu olayda H. Muhammed (sas), çevresindeki insanlara da bir mesaj vermek istemiştir. Kendisinin âlemlere rahmet olarak gönderildiğini her davranışında ortaya koymaya çalışmıştır. Bu da elbette ki kendisine yüklenen tebliğ vazifesinin ve de güzel ahlâkı tamamlayıcı olmasının bir şartı ve sonucudur.

Bazı toplumlarda ve inançlarda kendisi gibi düşünmeyenlerle her türlü irtibat en asgari düzeydedir. Ancak başta H. Muhammed (sas) olmak üzere müslümanlar asla böyle bir düşünceye kapılmamışlardır. Çevrelerinde yer alan ve kendileri gibi inanmayan insanlara saygı gösterirlerdi. H. Muhammed (sas), her ne kadar inanç noktasında farklılıklar olsa da gayrimüslimlere selam verme ve alma hususunda yine aynı büyüklüğü göstermiş ve onlara selam vermiştir.⁶⁴ Onlar tarafından verilen selamın da alınmasını tavsiye etmiştir.⁶⁵

H. Muhammed (sas)’ın hayatının son dönemlerinde meydana gelen bir olayda, Necran Hristiyanları bir grup halinde H. Muhammed (sas)’i ziyarete

⁶¹ Nu’mânî, **H. Muhammed**, II, 643.

⁶² Nu’mânî, **H. Muhammed**, II, 643.

⁶³ Nu’mânî, **H. Muhammed**, II, 642.

⁶⁴ Nevevî, **age**, h.n: 870, IV, 451.

⁶⁵ Nevevî, **age**, h.n: 869, IV, 449.

geldiler. Gösterişli elbiseler giymişlerdi. İbadet saatleri geldiği zaman Mescid-i Nebevî’de doğuya doğru yönelerek ibadetlerini yerine getirmişler. Hz. Muhammed (sas) onlara herhangi bir müdahalede bulunulmamasını söylemiştir.⁶⁶ Bu örnek bize göstermektedir ki Hz. Muhammed (sas), kendi mescidinde dahi olsa gayrimüslimlerin ibadetlerine asla mani olma cihetine gitmemiştir. Hâlbuki O, bunu engelleyebilir ve daha sonra ve daha farklı bir mekânda yapılmasını isteyebilirdi. Ancak O, onların inançlarına saygı gösterme yolunu seçerek güzel bir uygulama örneği göstermiştir.

Hz. Esma binti Ebî Bekr, müşrik olan annesi kendisine geldiğinde ona nasıl davranacağını bilmediğinden Hz. Muhammed (sas)’e gelerek annesine nasıl davranması gerektiğini sordu, O da cevaben: “Kendisine iyi davran” dedi.⁶⁷

Hz. Muhammed (sas)’in şu beyanları Müslüman idarecilere daima ışıkt tutmuştur: “İnsanlara azap edene Allah da azap eder. Kim bir zımmîye zulmeder ve ona gücünün dışında iş yüklerse kıyamet günü beni karşısında bulacaktır.”⁶⁸

İdarî sahanın dışında, Ehl-i Kitab’ın ibadetine ve mabedlerine gösterilen hoşgörölü davranış ileriki asırlarda İslâm devletlerinde de yaşatılmaya çalışılmıştır. Bugün İslâm ülkelerinde halen vazife görmeye devam eden sayısız Ehl-i Kitab mabedinin bulunuşunu başka sebeplere bağlama imkânı yoktur.⁶⁹

1.3. Hz. Muhammed’in Rahmet Dünyasında Çocuklar

Kur’an-ı Kerim’de “büyük bir ahlak üzere” olduğu bildirilen Hz. Muhammed (sas), yine Kur’an’ın ifadesiyle âlemlere rahmet olarak gönderilmiş⁷⁰ ve insanlığa örnek alacakları nice hayatî prensipler getirmiştir. Bunlar sadece müslümanlar için değil bütün insanlığın kurtuluşuna vesile olacak, onlara hayat verecek erdem yüklü prensiplerdir. Zira Hz. Muhammed (sas), insanları hidayete ulaştırmak üzere gönderilmiştir. “Andolsun ki Rasulullah’da sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı zikredenler için mükemmel bir örnek

⁶⁶ İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed, **et-Tabakâtü’l-Kübrâ**, Dârü’s-Sadr, Beyrut, ts., I, 357; Hatiboğlu, **age**, s. 191; Nu’mânî, **H. Muhammed**, II, 637; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye**, Çağrı Yay., İstanbul, 1994, V, 154.

⁶⁷ Nu’mânî, **H. Muhammed**, II, 633; Buhârî, **age**, K. Edeb, VIII, 4.

⁶⁸ Hatiboğlu, **age**, s. 192.

⁶⁹ Hatiboğlu, **age**, s. 192.

⁷⁰ Enbiya, 21/107.

vardır.”⁷¹ ayeti Hz. Muhammed (sas)’in hemen her konuda örnek bir model olduğunu açık bir şekilde vurgulamaktadır.

Hz. Muhammed (sas)’in hayatına baktığımızda, çocuk sevgisi konusunda birçok örnekle karşılaşmaktayız. Çocukların diri diri toprağa gömüldüğü, değer ya da değersizliğin cinsiyete endekslediği, sevgi ve şefkat duygularının iyice köreldiği bir dönemde, Hz. Muhammed (sas) gerçekten gıpta edilen ve hayretle karşılanan örnek davranış biçimleri sergilemiştir. Öyle ki, Hz. Muhammed (sas), “çocuklarla çocuklaşabilmiş”, onların duygularına eşlik edebilmiş, dünyalarına ortak olabilmiştir.

Hz. Muhammed (sas)’in çocuklara olan sevgisi ve düşkünlüğü, gerçekten yaşadığı dönemin değerleri göz önüne alındığında çok önemli bir örneklik teşkil etmektedir. Hz. Muhammed (sas) çocuklara olan sevgisini, onlara verdiği değeri ve önemi bizzat kendi yaşadığı hayatla insanlığa sunmuş ve bu konuda onlara modellik etmiştir. Mü’minler için şefkat ve merhamet dolu olan Hz. Muhammed (sas),⁷² ümmetinin çocukları için de fazlasıyla merhametlidir. Hz. Muhammed (sas), çocukları layıkıyla sevmeyi, onları çeşitli tehlikelerden korumayı cehennemden kurtuluşa vesile saymıştır. Bu anlamda da şu hadis-i şerifi burada zikretmekte fayda görmekteyiz: “Küçüklerimize acımayan, büyüklerimizin şerefini tanımayan bizden değildir.”⁷³

Çocuk, Kur’an-ı Kerim’de, göz aydınlığı, dünya hayatının süsü ve ziyneti olarak nitelendirilmektedir.⁷⁴ Hayatımıza anlam katan, adeta ikinci bir yüreğimizi teşkil eden, aile birlikteliğimizi perçinleyen, çoğu defa huzur ve sevinç kaynağımız olan ve neslin devamında da önemli bir yere sahip olan çocuklarımız bizler için gerçekten büyük birer nimettir. Ancak çocuklara, tarihin her döneminde aynı gözle bakılmamış, zaman zaman insanlık ile bağdaşmayacak türden uygulamalar onlara reva görülmüştür. Çağımızda yerel düzeyde de kalsa, aç-susuz bırakılan, anne kucağı yerine sokaklara terk edilen, şefkat ve merhamet mahrumu, kanlı savaşların mağduru, gözü yaşlı çocukların sayısı hiç de az değildir. İşte böyle bir ortamda Hz. Muhammed (sas)’in dünyasında yer alan çocuklara yönelik sevgi, şefkat ve rahmet yüklü davranış biçimleri daha da anlam kazanmaktadır. İşte Hz. Muhammed (sas)’in bu konuya güzel bir örneklik teşkil

⁷¹ Ahzab, 33/21.

⁷² Tevbe, 9/128.

⁷³ Nevevî, **age**, h.n: 356, II, 534; Ebu Davud, **age**, h.n: 4943, s. 894.

⁷⁴ Kehf, 18/46.

edecek davranışı şöyledir: “Sahabeden Beşîr b. Akrebe’nin babası, kendisi daha çocukken Uhud Savaşı’nda şehit edilmişti. Hz. Muhammed (sas) onları evlerinde ziyaret etti. Babasını kaybeden Beşîr ağlıyordu. Hz. Muhammed (sas) onun başını okşayarak: “Ağlama, ben baban Aişe de annen olsun istemez misin?” diyerek onu teselli etti. Bu hareketle çocuğun üzüntüsü sevince dönüştü.”⁷⁵

Hz. Muhammed (sas)’in çocuklara olan sevgi ve şefkatinin bir örneğini de evlatlığı Zeyd’in oğlu Üsame şöyle anlatıyor: “Allah’ın elçisi beni bir dizine, Hasan’ı öbür dizine oturturdu. Bizi göğsüne bastırarak şöyle derdi: ‘Allah’ım, bunlara rahmet ve saadet ihsan eyle. Ben bunların hayır ve saadetini diliyorum.’”⁷⁶

Hz. Muhammed (sas), her şeyden önce çocuğun bir nimet olarak kabul edilmesi, ona değer verilmesi, ondan sevgi ve şefkatin esirgenmemesi yönünde insanlığa örnekler sunmuştur. Yarının büyükleri olan çocuklara karşı “rahmet prensibinin” gereklerini hem emretmiş hem de bizatihi uygulamalarıyla göstermiştir. Gerçek şu ki, çocuk fizîkî olarak kendisini koruyabilecek bir yapı ve güçte değildir. Yüce Allah, her varlığa tehlikelere karşı kendini koruyabileceği bir mekanizma vermiştir. İnsana akıl, aslana pençe gibi... Oysa çocuk bunlardan hiçbirisine sahip değildir. Onun içindir ki Hz. Muhammed (sas) savaşlarda çocukların öldürülmesini yasaklamıştır.⁷⁷ Ayrıca savaş esirleri arasında bulunan çocukları bile düşünmüştür. Kurayza esirleri arasında bulunan buluş çağına ermemiş çocukların annelerinden ayrılmamalarını emretmiştir.⁷⁸

Çocuğun tek bir savunma mekanizması vardır. O da yine Allah’ın kendi rahmetinden kullarına verdiği “şefkat ve merhamet” duygusudur. Çocuk bunlara besin kadar, uyku kadar hatta daha da muhtaçtır.

Çocukların ruhî ve fizikî gelişiminde, ailenin şefkatinin büyük rolü olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Çocuk bu şefkatle olgunlaşır, kemale erer. Günümüzde huzursuz, dağılmış ve geçimsiz ailelerin çocuklarındaki suç oranının yüksekliği, bu söylenenlerin gerçekliğinin bir göstergesidir. Bu ailelerin çocukları bir nevi sosyal problem olmakta, ailesinden ve çevresinden bulamadığı şefkatin hıncını, akla gelmedik suçlarla, öldürme, yaralama, soygun, yalan-dolan, uyuşturucu alışkanlığı gibi birçok kötü ve zararlı alışkanlıklar şeklinde toplumdan

⁷⁵ Abdurrahman Çetin, **Örneklerle Peygamberimiz**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 223.

⁷⁶ Buhârî, **age**, K. Edeb, VIII, h.n: 22; Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Siyerü A’lami’n-Nübela**, 9.baskı, Beyrut, 1993, II, 497.

⁷⁷ İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed’in Çağımıza Mesajları**, TDV Yay., 12. baskı, Ankara, 2001, s. 71; Malik b. Enes, **Muvattâ**, Çağrı Yay., İstanbul, 1981, h.n: 8, I.

⁷⁸ Sarıçam, **age**, s. 74.

çıkarmaktadır. Bu nedenledir ki Hz. Muhammed (sas), “Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.”⁷⁹ sözüyle, çocuklara merhamet edilmesi gerektiğini belirtmiş ve onlara merhamet etmeyenlerin, İslâm dinine aykırı bir tavır sergilediklerini dile getirmiştir.

Çocuklara rahmet ve şefkat, şüphesiz onların sosyalleşmelerinde en etkin faktörlerden biridir. Çocuk eğitiminin ne kadar büyük bir fazilet olduğunu, Hz. Muhammed (sas)’ın iki veya üç kız yetiştirenin cennete gireceğine dair hadisleri haber vermektedir.⁸⁰ Kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü bir dönemde, bu sözün söylenmesi, ona ayrı bir önem katmaktadır. Ayrıca kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeyi kesin bir dille yasaklamış⁸¹ ve bu insanlık dışı uygulamanın toplumdan silinmesi yolunda önemli bir adım atmıştır.

Hz. Muhammed (sas)’ın çocuklarının bazılarının daha küçük yaşta iken vefatları, hayatta kalanların ise peygamberlik dönemine kadar yetişkin hale gelmiş olmaları sebebiyle hadislere daha çok torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin konu olmuştur. Onun çocuklara karşı şefkat ve merhamet dolu davranışları, o günün insanları tarafından zaman zaman hayretle karşılanmış, hatta yadırganmıştır. Örneğin; bir gün torunlarından birini öperken Hz. Muhammed (sas)’i gören Akra b. Habis, buna hayret ederek “Benim on çocuğum var, hiç birini öpmedim” der. Hz. Muhammed (sas) bu adama dönerek “Merhamet etmeyene (şefkatli olmayana) merhamet edilmez” buyurur.⁸² Yine bir başka rivayette bedevîlerden birisinin “Çocuklarınızı öper misiniz?” diye hayret etmeleri ve ondan “Evet” cevabı almaları üzerine adamcağız “Biz vallahi öpmeyiz” der. Buna karşılık Hz. Muhammed (sas) “Allah kalplerinizden merhameti çıkardı ise ben ne yapabilirim ki!” buyurmuştur.⁸³ Bunun için, Hz. Muhammed (sas), çocukları çok öpmeyi tavsiye ederek, bunun cennette büyük mükâfatların vesilesi olduğunu da haber vermiştir.

Hz. Muhammed (sas), çocuklarla ilgilenir, onlara selam verir, onların hatırını sorardı. Zaman zaman onların oyunlarına katılarak onları sevindirirdi. O’nun hayatında bunun pek çok örneği bulunmaktadır. Bir defasında torunu Hasan ve Hüseyin’i iki ellerinden tutmuştu. Çocuğun ayakları kendisinin ayakları

⁷⁹ Nevevî, **age**, h.n: 356, II,534; Ebu Davud, **age**, h.n: 4943, s. 894.

⁸⁰ Müslim, Ebu’l Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, **Sahîh (Kütübü Sitte)**, Çağrı Yay., İstanbul, ts., Kitabü’l-Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdâb, h.n: 9, III,1978.

⁸¹ Nevevî, **age**, h.n: 342, II, 492; **a.e.**, h.n: 1786, VII, ss. 377-378.

⁸² Nevevî, **age**, h.n: 227, II, 182; Buhârî, **age**, VII, 78.

⁸³ Nevevî, **age**, h.n: 228, II, ss. 183-184.

üzerindeydi. ‘Çık, çık’ diyordu. Çocuk ayakları Hz. Muhammed (sas)’in göğsüne basıncaya kadar tırmandı. O, çocuğu öptü ve şöyle dedi: “Allah’ım bunu sev, çünkü ben bunu seviyorum.”

Hz. Enes, çocukların yanından geçerken selam vermiş ve Hz. Muhammed (sas)’in de çocuklara selam verdiğini bize anlatmıştır. Ayrıca yine Medinelileri evlerinde ziyaret ettiğinde çocuklara da selam verirdi.⁸⁴

Deve taklidi yaparak Hasan ve Hüseyin’i sırtına bindirip taşıması, namazda omzuna bindiklerinde bile o şekilde secdeye gidip namaza devam etmeye çalışması, ashabin çocuklarıyla da yakından ilgilenmesi, sık sık onlarla hasbihal etmesi, onların dünyalarına inerek şakalaşması, problemlerine çözüm bulması onun çocuklara karşı sergilediği tutum konusunda bize fikir vermektedir. Hz. Muhammed (sas), çocukları sever, kucaklayıp öper ve onların kokularını cennet kokularına benzetir, sadece kendi torunlarını öpüp koklamakla yetinmez diğer çocukları da dizine oturtur, bağrına basar, onlar için dua ederdi. Hatta sahabeden bazıları erkek veya kız çocuklarını Hz. Muhammed (sas)’e dua etmesi için getirirler, o da onları kucağına oturtarak, okşar ve onların bereketi, hayrı için dua ederdi. Onlarla selamlaşır ve şakalaşırdı.⁸⁵

Enes bin Malik’in küçük kardeşine bir defasında iki kulaklı diye takılmış, başka bir zaman da, onun oynadığı küçük kuş ölünce çocuğa “Ya Eba Umeyr, nuğayr (kuş) ne yaptı?” diyerek gönlünü almıştı.⁸⁶ Burada oynadığı bir hayvanı ölen çocuğun bu acısını hafifletmek için ona şakalar yaparak hem onun gönlünü almaya çalışmış hem de bizlere çocuklara nasıl davranılması gerektiğini göstermek istemiştir. Hatta bir defasında Mahmud b. Rebî beş yaşlarında iken, Hz. Muhammed (sas) ağzına su doldurup, yüzüne püskürterek şakalaşmıştır.

Hz. Muhammed (sas) akrabalarının çocuklarından bazılarıyla şakalaşır, onları eğlendirirdi. Amcasının torunlarından Kesîr b. Abbas, Abdullah b. Kasem ve bir başkasını bir araya toplar, onlara “kim önce bana gelirse ona şu var” diyerek onları sevindirirdi.⁸⁷

⁸⁴ Nevevî, **age**, h.n: 605, III, 511.

⁸⁵ Nedvî, Ebu’l-Hasen Ali Hüseyin, **es-Sîretü’n-Nebeviyye**, 8. baskı, Dârü’s-Sülûk, 1409-1410/1989, s. 429.

⁸⁶ Tirmîzî, **Şemâil**, h.n: 236, s. 103; Kastalanî, **İlahî Rahmet Hz. Muhammed, (Mevahîbü Ledûniyye)**, çev: Şair Abdülbakî, sadeleştiren: S. Turgut Ulusoy, Hisar Yay., İstanbul, 1992, I, 335.

⁸⁷ Kettânî, Abdülhayy, **HZ. Peygamber’in Yönetimi (et-Terâtîbü’l-İdâriyye)**, çev: Ahmet Özel, İz Yay., İstanbul, 1990, I, 119.

O'nun çocuklara olan şefkati ve merhameti, bazen namazı kısa kesmesine sebep olmuştur ve uzun kılmak niyetiyle namaza durduğunu, bu esnada bir çocuk ağlaması işitirse, annesine meşakkat vermemek için namazı kısa tuttuğunu ifade etmiştir.⁸⁸ Konunun daha iyi anlaşılması açısından şu olayı da burada nakledelim: Bir gün Hz. Muhammed (sas), yanında Hz. Hasan veya Hüseyin olduğu halde mescide girdi. Çocuğu sağına bırakıp namaza durdu. Namazda secdeyi o kadar uzattı ki, arkadan biri dayanamayıp başını kaldırdı ve baktı. Hz. Muhammed (sas) secdede ve çocuk sırtında öylece duruyor.⁸⁹ Neticede namaz bitince ve cemaat “Ey Allah’ın Rasulü, bu namazda secdeyi o kadar uzun yaptın ki, daha önce böylesini görmedik. Bu şekilde mi hareket etmemiz emredildi, yoksa vahiy mi iniyordu?” diye sordular. Cevaben “Hayır bunların hiç biri olmadı” dedi ve torunu sırtında olduğu için böyle davrandığını anlattı. Yine bir namaz esnasında Hz. Muhammed (sas)’ın kız torunu Ümame omzuna çıkmıştı.⁹⁰ Buna rağmen Hz. Muhammed (sas) ona dokunmadı.⁹¹ Günümüzde kız çocuklarına reva görülen muameleler göz önüne alındığında bu davranışın önemi kavranacaktır.

Hz. Muhammed (sas), bir problemi bulunan çocukların sorunlarıyla ilgilenir, onları sevindirirdi. Nitekim iki dirhemi kaybettiği için efendisinin evine gitmekten korkan bir kız çocuğunu elinden tutup eve kadar götürmesi ve azat edilmesine vesile olması bu tür örneklerden sayılabilir.⁹²

Hz. Muhammed (sas), özellikle savaşlarda çocukların mağdur olmasına üzülürdü. Komutanları savaşa gönderirken en önemli tavsiyelerinden birisi de çocukların masum olduğu ve kesinlikle öldürülmemesidir.⁹³ Bir savaş esnasında müşrik ailelere mensup birkaç çocuk, iki ateş arasında kalarak öldürülmüşlerdi. Hz. Muhammed (sas) bu faciayı öğrenince çok üzüldüler. Arkadaşları O'nun bu derece üzülmesine bir anlam veremediler: “Ey Allah’ın Rasulü, neden bu kadar üzülüyorsunuz? Nihayetinde öldürülenler müşrik çocuklarıdır” dediler. Hz.

⁸⁸ Nevevî, **age.**, h.n: 233, II, 191.

⁸⁹ Suyutî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebibekr, **Târîhu'l-Hulefâ**, Kahire, 1944, s.189.

⁹⁰ Zehebî, **Siyerü A'lami'n-Nübela**, I, 335.

⁹¹ Rıza Savaş, “Asr-ı Saadette Kadın ve Aile Hayatı”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, Beyan Yay., İstanbul, 1995, IV, 270.

⁹² Çetin, **age.**, s. 354.

⁹³ Nu'manî, **Peygamberimizin Risaleti ve Şahsiyeti**, s. 191; Vakıdî, **age.**, II, 757.

Muhammed (sas) cevap verdi: “Çocuklar masumdur, müşrik çocukları olsalar da dikkat ediniz, çocuk öldürmeyiniz. Her can tertemiz yaratılmıştır.”⁹⁴

Kalbi merhametle dolu olan Hz. Muhammed (sas)’ın kızı Zeyneb’in bir çocuğu ölmek üzereydi. Yanında ashabıyla beraber oraya gitti. Orada çocuğun ölümü üzerine gözlerinden yaşlar süzüldü. Burada bulunan Sa’d bin Ubade Hz. Muhammed (sas)’e ağlamasının sebebini sordu. O da, “Bu, Allah’ın kullarından dilediklerinin kalbine koyduğu rahmettir.” buyurdu.⁹⁵

Hiz. Muhammed (sas), yaptığı yanlış bir işten dolayı çocukları azarlamazdı. Bunu bir de yıllarca hizmetinde kalmış olan Enes bin Malik’in ağzından dinleyelim: “Küçük yaşta O’nun yanına girdim ve tam on yıl hizmetinde bulundum. Bana yaptığım bir şeyden dolayı ‘niye yaptın’, veya ihmal edip yapmadığım bir şeyden dolayı kızıp ‘niçin bunun yapmadın’ diye azarladığı olmamıştır.”⁹⁶

Hiz. Muhammed (sas) yıkanırken yanına Zeyneb binti Ebi Seleme yanına girmiş ve onu su sıçratarak şakayla uzaklaştırmış, hem de bu yolla onu kırmadan yaptığı hareketin yanlışlığını ifade etmek istemiştir.⁹⁷

Bu konuyu bir başka örnekle daha izah edelim. Rafi’ adlı bir çocuk hurma ağacını taşlar ve onu Hiz. Muhammed (sas)’e götürürler. Buyurur ki “Ey oğulcuğum, hurmayı niçin taşıladın?” O, “Karnım açtı, yemek için” deyince Hiz. Peygamber (sas); “Yavrum! Acıktığın zaman bir daha hurmayı taşılama, kendiliğinden altına düşenlerden ye!” buyurur. Sonra da başını okşayarak “Allah’ım! Bu yavrunun karnını doyur” diye dua eder.⁹⁸

Hiz. Muhammed (sas) çocukların terbiyesine de çok önem vermiş ve aileleri bu konuda uyarmıştır.⁹⁹ Yedi yaşına geldiğinde namazın öğretilmesini, on yaşında kılmazsa cezalandırılabilceğini söylemiştir.¹⁰⁰

Çağımızda toplumlar büyük problemlerle karşı karşıyadır. Parçalanmış ailelerin, şefkat, saygı ve sevgi ortamından mahrum eş ve yavruların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Öyle ki, sevgi ve şefkat yüklü sözcüklere hasret kalan

⁹⁴ Elvida Ünlü, “O Damlanın Bereketi”, **Semerkand Dergisi**, 115. sayı, Temmuz, 2008, s.20.

⁹⁵ Nedvî, **es-Sîretü’n-Nebeviyye**, s. 429.

⁹⁶ Tirmîzî, **Şemâil**, h.no:346, s.157.

⁹⁷ Savaş, **agm**, IV, 270.

⁹⁸ Hüseyin Algül, “Hz. Muhammed’i Bilmek”, **İslâm’a Giriş, Gençliğin İslâm Bilgisi**, DİB Yay., Ankara, 2006, s. 185; Nu’mânî, **Hiz. Muhammed**, II, 578.

⁹⁹ İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kazvinî, **es-Sünen**, Kahire, 1372/1952. K. Edeb, h.n:3, I, 4.

¹⁰⁰ Nevevî, **age**, h.n:303, II, ss. 388-389.

insanların sayısı hiç de az değildir. Çocuk da özelde aile, genelde bir toplum hatta insanlık için önemli bir işlevi olan bir nimettir. Bu nimetin gereği gibi değerlendirilmesinde, onun yerini bulmasında, Hz. Muhammed (sas)’ın mesajlarının, davranış biçimlerinin rolü ve katkısı olacaktır. Bir peygamberin zaman zaman çocukla çocuklaşabilmesi, onun dünyasına girebilmesi, hatta yolculuk dönüşlerini çocukların sabırsızlıkla beklemesi,¹⁰¹ gerçekten büyük anlamlar ifade etmektedir.

1.4. Hz. Muhammed’in Kadınlara Karşı Merhameti

Dinler, cemiyet hayatını tanzim etmek amacı taşır. Her dinin olduğu gibi elbette İslâm’ın da böyle bir hedefi bulunmaktadır. Bu nedenle İslâm, toplumun önemli kısmını oluşturan kadınlarla ilgili önemli düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler, İslâm’dan önceki duruma kıyasla kadınlara önemli haklar kazandırmaya çalışmıştır.

İslâm’ın ortaya çıktığı coğrafyada, kadınlar çok perişan haldeydiler. Başta Araplar olmak üzere, Yahudiler kadın yaratılmamış olmakla övünürler, Hıristiyanlar kadını erkek için yaratılmış mahlûk sayarlardı. Bu durumdan anlaşılacağı üzere insanlık kız çocuklarını ve kadınları çok hor görürdü. Onları bir insan olarak kabul etmez, bir eşya gibi değer biçer, alıp satarlardı. Arapların yanında kadının hiçbir sosyal hakkı yoktu. Onları şefkat ve merhametten yoksun kıldıkları gibi, mal ve mirastan da uzak tutarlardı. Hz. Muhammed (sas)’ın bütün insanlığı kuşatan şefkat ve merhameti kısa zamanda kadınlar üzerinde de görülmeye başladı. Hz. Muhammed (sas) Veda Haccı’nda irad ettiği Veda Hutbesi’nde kadınlarla ilgili şöyle buyurmaktadır: “Ey halk! Sizin kadınlarınız üzerinde birtakım haklarınız vardır. Onlar sizin haklarınıza riayet etmelidirler. Onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Onlara karşı iyi davranınız. Eşlerinize şefkatle muamele edin. Siz onları Allah’ın ahdi ile aldınız. Onlar size Allah’ın ahdiyle helal olmuştur.”¹⁰²

Hız. Muhammed (sas)’ın bu en önemli hutbesi bize göstermektedir ki, kadınlara iyi davranmak, onlara karşı merhametli olmak O’nun emridir. Peygamberliğin gelmesinden henüz yirmi yıldan biraz fazla zaman geçmişken

¹⁰¹ Algül, **agm**, s. 183.

¹⁰² Ali Himmet Berki-Osman Keskiöğlü, **Hatemü’l-Enbiya Hazret-i Muhammed ve Hayatı**, DİB Yay., 20. baskı, Ankara, 2000, s. 430.

kadına verilen bu önem elbette cahiliyye inançlarını tamamen değiştirmeye yöneliktir. İnsana cinsiyet, renk, din, dil ayırt etmeksizin merhametle muamele etmeyi biz Hz. Muhammed (sas)’den öğrenmekteyiz.

Onları insanların ayakları altında ezilmekten kurtararak o kadar yüceltti ki, "Cennet anaların ayakları altındadır" buyurarak, Cennet’e girmeyi annelerin rızalarıyla eş tuttu. Hem Kur’an’da hem de Hz. Muhammed (sas)’in hadislerinde anne veya babadan ikisi veya birine ulaşp da onlara hakkıyla bakanın Cennet’e gireceği vurgulanmıştır.¹⁰³

“Kadınlarla iyi geçinin”¹⁰⁴ mealindeki ayet-i kerîme Hz. Muhammed (sas)’in hem aile hayatında uygulama alanındaki yerini almış hem de sahabelerine verdiği emir ve tavsiyelerde önemli bir yer tutmuştur. Kadınlara iyilik yapmanın, onlara şefkatli davranmanın, imanın bir alâmeti olduğunu beyan etmiş ve birçok öğütte bulunup bu meseleye büyük önem vermiştir.

“Kim Allah’a ve âhiret gününe iman etmişse, komşusuna eziyet etmesin. Kadınlara da iyiliği tavsiye ediniz. Çünkü onlar kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburganın en eğri tarafı da üst tarafıdır. Onu doğrultmak istersen kırarsın. Olduğu gibi bıraktığın takdirde de daima eğri kalır. Bunun için, kadınlara her zaman iyiliği tavsiye edin”¹⁰⁵ mealindeki hadis-i şerifle Hz. Muhammed (sas), kadınların hem maddî yapılarını, hem de ruhsal durumlarını ifade ederek, onlara anlayışlı davranmayı, kusur ve eğriliklerine tahammül edip sabır gösterilmesini tavsiye etti. Hz. Muhammed (sas) bizlere bu tavsiyeyi yaparken, kendisi de söylediklerini en güzel şekilde uyguluyordu. Bir ihtiyaçları olur veya bir şey öğrenmek isterlerse mü'min kadınları reddetmez, ihtiyaçlarını karşılar, sorularına cevap verir, erkeklerle hiçbir ayırım gözetmezdi. Hz. Muhammed (sas)’in etrafında her zaman erkek sahabeler toplanıyor, sohbetinde bulunuyorlardı. Fakat mü'min kadınlar bu nimetten mahrumdular. İçlerinden bir temsilci seçtiler, Hz. Muhammed (sas)’e gönderdiler ve en azından haftanın bir gününü de kendilerine ayırmasını istediler. Hz. Muhammed (sas) bu teklifi kabul etti ve hanımların dileklerini yerine getirerek, bir gününü de onlarla sohbet için ayırdı.¹⁰⁶

¹⁰³ Müslim, **age**, h.n: 9, III, 1978.

¹⁰⁴ Nisa, 4/19.

¹⁰⁵ Nevevî, **age**, h.n: 275, II, 317.

¹⁰⁶ Kerim Buladı, **Peygamber (sas) Gibi Yaşamak**, Kayıhan Yay., İstanbul, 2006, s. 68; Mevlânâ Şiblî Nu'manî, **Asr-ı Saadet İslâm Tarihi**, çev: Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat, İstanbul, 1978, II, 128.

H. Muhammed (sas) özellikle yaşı kadınların kalplerini kırmaz, hatıralarını hoş tutardı. Bir seferinde H. Enes'in büyükannesi H. Muhammed (sas)'i yemeğe davet etti. H. Muhammed (sas) de daveti kabul ederek evlerine gitti. Kadıncağızı sevindirmek için de ona namaz kıldırarak istedi. H. Peygamber (sas) imamlığa geçerek, H. Enes, büyükannesi ve kölelerinin meydana getirdiği bir cemaate iki rekât namaz kıldırıldı.¹⁰⁷

Yaşı kadınlara zaman zaman şakalar da yapan H. Muhammed (sas), kendisine gelen yaşı bir kadının “Ey Allah'ın Rasülü, benim Cennet'e girmem için dua et diyerek kendisinden dua istemesi üzerine ona “Ey filanın annesi, Cennet'e yaşı bir kimse giremez” dedi. Bu duruma üzülen kadın ağlayarak gitti. H. Muhammed (sas) bunun üzerine yanındakilere dedi ki: “Ona söyleyin Cennet'e yaşı olarak kimse giremez. Allah Teala, kadınların Cennet'te bekar kadınlar olarak yaratılacağını haber veriyor”¹⁰⁸

Yola çıkıldığında kafilelerde kadınlar varsa H. Muhammed (sas) onların rahat etmesi için her türlü tedbiri alırdı. Bir sefer esnasında Enceşe adında Habeşistanlı güzel sesli bir köle, vezinli ve kafiyele şiirleri makamla söylüyordu. Böylece develer daha hızlı yürüyordu. Develerin hızlı bir şekilde yürümesi üzerine kadınların rahatsız olduğunu fark eden H. Muhammed (sas) Enceşe'yi ikaz etti: “Ey Enceşe, cam şişelerin hayvanlarını yavaş sür!” Kadınlar zayıf ve nazik oldukları için H. Muhammed (sas) onları cama benzetmişti. Onların incinmesine, acı duymalarına gönlü razı olmuyordu.¹⁰⁹

H. Muhammed (sas), evlilikleri ile de büyük bir merhamet örneği göstermiş, hayatının son senelerinde karşılıklı rıza ile fedakârlık göstererek Müslüman hanımlara kol kanat germiştir. Örnek olarak da H. Sevde, H. Zeyneb binti Huzeyme, H.Ümmü Seleme, H. Ümmü Habibe, Mekke'de müslüman olmuşlar, önce Habeşistan'a, daha sonra da Medine'ye hicret etmişlerdi. Aileleri de henüz müslüman olmadığı için ailelerine de dönemeyip çocuklarıyla ortada kaldılar. Bu kadınların bu durumunu göz önünde bulunduran H. Muhammed (sas) onları nikâhı altına alarak bakımlarını üstlenmiştir.¹¹⁰ Ayrıca bu evlilikler H. Muhammed (sas)'in hanımlarının kabilelerini de etkilemiş, onların kendiliğinden İslâm'a ısınıp kabul etmelerine vesile olmuştur.

¹⁰⁷ Nu'manî, **H. Muhammed**, II, 649.

¹⁰⁸ Vakıa, 56/35-37; Tirmîzî, **Şemâil**, h.no: 241, s. 105; Kastalanî, **age**, I, 335.

¹⁰⁹ Nu'manî, **H. Muhammed**, II, 650.

¹¹⁰ Sarıçam, **age**, s. 33.

H.z. Muhammed (sas) kendi hanımlarına da çok nazik davranır, hiçbir şekilde kalplerini kırmazdı. Başta H.z. Âişe validemiz olmak üzere bütün hanımları, H.z. Muhammed (sas) 'in evde çok sakin, halim ve mütevazı olduğunu söyleyerek, onu her yönüyle mükemmel bir aile reisi, merhametli bir koca, şefkatli bir baba olarak anlatırlar. "Sizin en hayırlınız, kadınlarına karşı hayırlı olandır. Ben kadınlara iyi davranma bakımından sizin en hayırlınızım"¹¹¹ buyuran H.z. Muhammed (sas), kadınlara anlayışlı davranmayı tavsiye etmektedir. H.z. Muhammed (sas) ev işlerinde de hanımlarına yardımda bulunurdu. Koyunları sağması, ev süpürmesi, elbisesini ve ayakkabılarını tamir etmesi,¹¹² deveyi yemlemesi, çocuklarla ilgilenip ihtiyaçlarını görmesi, hep onun bu merhamet ve şefkatinin neticesi değil midir? H.z. Enes O'nu, "Aile efradına O'ndan daha şefkatli davranan bir insan görmedim" sözleriyle anlatır.¹¹³ Kadınlar konusunda erkekleri sık sık uyaran H.z. Muhammed (sas), "erkeklerin en hayırlılarının kadınlara iyi davrananlar" olduğunu söylemiştir.¹¹⁴ Kızlara ve kadınlara nazik davranmanın önemine dikkat çekmiş, onlara seçim hakkı tanınmasını istemiştir. Herhangi bir kadına asla vurmadığını, kendilerine iyi davrandığını bize gelen rivayetlerden öğrenmekteyiz.¹¹⁵

H.z. Muhammed (sas)'in kadınlara ve eşlerine verdiği değer, dünyada başka bir yerde rastlanmadık seviyeydi. H.z. Muhammed (sas), eşlerini insanlığa örnek gösterilecek bir sevgi ile sevmiş, evlilik hayatında hiçbir aşırılığa ve sevgi-saygı suiistimaline izin vermemiştir. Eşleri ile sohbet etmiş, yarışmış, onların yemek yediği kaptan yemiş, su içtiği bardaktan su içmiş ve onlarla şakalaşmıştır. Eşleri arasında adil davranmış, hepsini eşit zaman dilimleriyle ziyaret etmiş, hal ve hatırlarını sormuştur. Muamele açısından birini diğerine üstün tutmamıştır. H.z. Muhammed (sas) bütün kadınlara karşı kibar ve nazik davranmış, böyle davranılmasını da herkese tavsiye etmiştir.

H.z. Ömer ve H.z. Muhammed (sas) arasında geçen şu konuşma buna örnektir. H.z. Ömer diyor ki: "Bir gün Allah Rasûlü'nün huzuruna girdim. Baktım ki, Allah Rasûlü tebessüm ediyor. Allah seni ebediyen güldürsün, ya Rasûlallah,

¹¹¹ Nevevî, **age**, h.n: 280, II, 331.

¹¹² İbn Sa'd, **age**, I, 366; İbn Hazm, **Cevâmi'u's-Sîreti'n-Nebeviyye**, Dârü İbni Kesîr, Beyrut, 1986, s. 37.

¹¹³ M. Asım Köksal, **İslâm Tarihi, H.z. Muhammed ve İslâmiyet**, Şamil Yay., İstanbul, 1987, XV, 568.

¹¹⁴ İbn Mâce, **age**, K. Nikâh, h.n: 50, I, 232.

¹¹⁵ Tirmîzî, **Şemaîl**, h.n:349, s.158.

niçin gülüyorsunuz?” dedim. Yine tebessümle şu cevabı verdi: “Şu kadınlara gülüyorum. Oturmuş benim yanımda konuşuyorlardı. Senin sesini duyunca her biri bir yere saklandı.” Allah Rasûlü’nün bu cevabı üzerine sesimi yükselttim ve “Ey nefislerinin düşmanları! Demek benden korkuyorsunuz, Allah Rasûlü’nden korkmuyor ve O’nun yanında saygısızlık yapıyorsunuz, öyle mi?” dedim, bana cevap verdiler: “Sen katı ve şiddetlisin.”¹¹⁶

H. Ömer, adaleti ile âleme örnek olan, fazileti ile bilinen ve H. Muhammed (sas)’in de en yakın dostlarından biriydi. Bu hadise gösteriyor ki O’nu görerek örnek alan sahabe dâhil hiç kimse şefkat ve merhamette O’na ulaşamamıştır. Çünkü hanımları H. Muhammed (sas) ile şakalaşıp konuşuyor, hatta tartışabiliyorken, H. Ömer’in sesini uzaktan duymaları onların kaçmasına yetmiştir.

H. Muhammed (sas) esir anne ile çocuğunun arasının ayrılmasını yasaklayarak: “Kim anne ile çocuğunun arasını ayırırsa Allah da kıyamet günü onunla sevdiklerinin arasını ayırır.” buyurdu.

Bilindiği üzere ilk müslüman olan, H. Muhammed (sas)’e ilk inanan ve güvenen O’na en çok destek olanlardan birisi de H. Muhammed (sas)’in eşi H. Hatice (r.a)’dır.¹¹⁷ İşte kadının İslâm dinindeki önemine en önemli işaretlerden birisi de budur. H. Muhammed (sas), hem ilk eşi H. Hatice’ye hem de daha sonraki eşlerine saygısını ve sevgisini her zaman muhafaza etmiştir. H. Muhammed (sas) bir kadına asla vurmamıştır. Yani saygı ve sevgisinin gereği olarak, hiçbir zaman eşlerini ve çevresindeki kadınları asla incitmemiştir. O’nun bu yüce ahlâkı günümüzde kadına karşı şiddetin yaygınlaştığı İslâm âleminde H. Muhammed (sas)’in örnek alınmadığını bize göstermektedir. O’nun örneğine sadece kadın erkek ilişkilerinde değil çalışmamıza konu olduğu üzere canlı-cansız her şeyle olan ilişkilerimizde ihtiyaç vardır.

H. Ebu Bekr’in kızı H. Esma aynı zamanda H. Muhammed (sas)’in de baldızıdır. Medine’ye hicret ettiği zaman çok fakirlerdi. Bir tek hayvanları vardı ve ona ot toplardı, yemeğini yapardı, hurma tanelerini toplar ve hurma dallarını kendisi taşırdı. H. Muhammed (sas) onun bu sıkıntılı haline şahit olmuş ve devesine binmesini istemiş; o da yanındakilerden çekinerek binmemiştir. H. Muhammed (sas) H. Ebu Bekr’e durumu iletmış olacak ki, babası ona bir

¹¹⁶ Müslim, **age**, Fedailü’s-Sahabe, h.n: 22, IV, 1863.

¹¹⁷ Savaş, **agm**, s. 235.

hizmetçi gönderdi. Hz. Esmâ bu olayın üzerine der ki: “Bu sayede o kadar rahatladım ki, kendimi esaretten kurtulmuş sandım.”¹¹⁸ İşte Hz. Muhammed (sas) kadınların sıkıntılarına kayıtsız kalmamış ve onlara elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışmıştır.

Genellikle kadınlar nazik ve zayıf bir yapıya sahip oldukları için kadınlara özel bir itina gösterir ve onlara çok nazik davranırdı. Kadınlar, bu şekilde sorunları hakkında çekinmeksizin serbestçe soru sorarlardı. Kadınların eğitimine Hz. Muhammed (sas) hayatının her döneminde büyük özen göstermiştir. Sahabeden Muaz b. Cebel kadınlara mahsus bir soru soran zata gereken açıklamayı yaptıktan sonra şöyle demiştir: “Rasulullah (sas) bize öğretmiş ve kadınlarımıza öğretmeyi tavsiye etmiştir.”¹¹⁹

Hz. Muhammed (sas) kadınların eğitiminin gerekliliğini sadece hür kadınlara mahsus kılmamıştır. Ebu Musa el-Eş’arî Hz. Muhammed (sas)’den şöyle rivayette bulunuyor: “Bir erkek, cariyesini güzelce terbiye eder, güzelce öğretimden geçirir, sonra azad edip onunla evlenirse (ahirette) iki ecre nail olur.”¹²⁰

Esmâ bint Humeys İslâm’ın ilk dönemlerinde Habeşistan’a göç edenlerdendi. Hayber seferi sırasında Medine’ye dönmüşlerdi. Bir gün Esmâ, Hafsa’yı görmeye geldi. Orada bulunan Hz. Ömer, Esmâ’yı görünce Hafsa’ya: “Bu kadın kimdir?” diye sordu. Hafsa; “Umeys kızı Esmâ’dır” dedi. Hz. Ömer “Bu kadın Habeşli Esmâ mıdır?” deyince Esmâ: “Evet, öyle!” diye cevap verdi. Hz. Esmâ’ya: “Medine’ye hicret faziletinde biz sizi geçtik! Biz Rasulullah (sas)’a sizden daha lâıyk, daha yakın bulunuyoruz!” demesi üzerine Esmâ sinirle: “Asla! Biz evimizden uzakta bize eziyet eden garip Habeşî’ler arasında yaşarken, hayatımızdan korkuyorduk. Oysa siz, açları doyurucu Rasulullah (sas)’la yaşadınız!” dedi. Bu arada eve Hz. Muhammed (sas) de geldi. Esmâ: “Ey Allah’ın Rasulü! Ömer şöyle şöyle dedi!” deyince, Hz. Muhammed (sas) sordu: “Sen ne cevap verdin?” Esmâ tüm konuşmayı anlattı. Bunun üzerine Hz. Muhammed (sas); “Ömer’in benim üzerimde senden daha fazla hakkı yoktur. Ömer ve arkadaşları yalnız bir defa hicret ettiler, oysa siz iki kere.” dedi. Bu olay Medine’de duyulunca Habeşistan’a göç edenler Esmâ’ya koştular ve tekrar tekrar

¹¹⁸ Nu’mânî, **İslâm Tarihi**, II, 129.

¹¹⁹ Hatiboğlu, **age**, s. 51.

¹²⁰ Hatiboğlu, **age**, s. 51.

H. Muhammed (sas)'in sözlerini dinlediler.¹²¹

H. Ali'nin annesi Fatıma, Müslümanlığı kabul etmiş ve Mekke'den Medine'ye hicret etmişti. Fatıma vefat ettiği zaman, H. Muhammed (sas) kendi gömleğini göndererek onun bu mübarek gömlekle kefene sarılmasını söylemiş, sonra onu kendi eliyle kabrine indirmiş, bu suretle H. Ali'nin validesine karşı duyduğu minnettarlık hissini göstermişti. H. Ali'nin annesinin cenaze merasiminde bulunanlar H. Muhammed (sas)'in ona karşı gösterdiği bu hürmet ve alâkanın sebebini sormuşlar, H. Muhammed (sas), "Ebu Talip'ten sonra bu kadının bana gösterdiği şefkat ve merhameti, hiçbir zaman unutamam. Bunu daima hürmet ve minnetle yâd edeceğim" buyurmuştur.¹²²

Bir bayram günü Aişe'nin evinde yüzünü örtmüş uyuyordu. Bayram olduğu için küçük kızlar şarkı söylüyordu. Eve gelen Ebu Bekir, çocuklara susmalarını söyledi. Bunun üzerine H. Muhammed (sas): "Bırak söylesinler, bugün onlara bayramdır." dedi.¹²³

Kur'an'ın kadına verdiği en önemli hakların başında ona tam bir kişilik sağlaması gelir. Kadın hür iradesini kullanarak istediğini yapar ve yaptıklarının iyiliği de kötülüğü de kendisine aittir. H. Muhammed (sas) döneminde de bunun uygulamaları bulunmaktadır.¹²⁴

Kadın istemediği bir erkekle evlendirilemez. Birkaç defa yaşanmış hadiseler göstermektedir ki H. Muhammed (sas), ister bekâr kız olsun ister dul kadın olsun zorla ve istemediği halde evlendirilmesine kesinlikle karşı çıkmış hatta böyle yapılan evlilikleri de geçersiz saymıştır.¹²⁵

Arkadaşlarından birisi, kızını istemediği birisiyle evlendirmek istemiş, kız çareyi H. Muhammed (sas)'e sığınmakta bulmuştu. H. Muhammed (sas) babayı çağırarak, kızını istemediği birisiyle evlendirmenin yanlış olduğunu söylemiş, bunun üzerine adam yaptığından pişman olmuştu.¹²⁶

Cahiliyye devrinde velileri, kadınların mihirlerini veliler kadınlara vermeyip kendi mallarına katmaktadırlar. H. Muhammed (sas), bir müslümanın, kızını veya kardeşini vererek bir kadın almasını yasaklar. Çünkü bu durumda

¹²¹ Buladı, **age**, s. 69; Savaş, **agm**, s. 327; Nu'manî, **İslâm Tarihi**, II, 128.

¹²² Buladı, **age**, s. 70.

¹²³ Savaş, **agm**, s. 323; Nu'manî, **H. Muhammed**, II, 650.

¹²⁴ Savaş, **agm**, s. 325.

¹²⁵ Savaş, **agm**, s. 325; İbn Kayyim el-Cevziyye, **Za'du'l-Meâd (Muhtasar)**, Polen Yay., İstanbul, 2006, s. 267.

¹²⁶ Nesaî, Ebu Abdurrahman bin Şuayb, **es-Sünen**, Mısır, 1348/1930, K. Nikâh, h.n: 36, VI, 86.

kadın mihir almamaktadır. Hâlbuki mihir kadının hakkıdır ve bu hakkı baba veya başka bir erkek alamaz.¹²⁷

H. Muhammed (sas)'in iyi huyu ve nazik davranışı sebebiyle kadınlar O'na soru sormaktan çekinmezlerdi. Ashabı, kadınların bu cüretine şaşardı. Fakat H. Muhammed (sas) onlara hoşnutsuzluk göstermezdi.¹²⁸ Ebu Said, Aişe, Enes, İbni Abbas ve Cabir gibi pek çok sahabenin rivayetine göre H. Muhammed (sas) şöyle demiştir: “İki veya üç kız evladı veya kardeşi olup da bunlara iyi davranan herkes Cennet'e gidecektir.” Kız çocuklardan imtihan olunacağını ve onlara iyi muamele gösterenin ateşten korunacağını bizzat H. Muhammed (sas) bize haber vermektedir.¹²⁹

H. Muhammed (sas), kadınlara karşı şefkat ve sevgiyle muamele ederdi. Oysa o zamanlar kadınlara çok kötü muamele edilmekteydi. H. Muhammed (sas) onlara toplumda erkekler kadar şeref ve değer vermiştir. H. Ömer şöyle anlatmaktadır: “Biz, Mekke'de kadınlara pek saygı göstermezdik; fakat Medine'de daha iyi muamele görmüşlerdir.”¹³⁰ H. Muhammed (sas), bizzat kendi söz ve uygulamalarıyla kadın haklarını sağlamıştır. Böylece kadınların durum ve statüsü kuvvetlenmiştir.”

Avrupa'nın en medenî ülkelerinden İsviçre'de kadınlara oy hakkı daha 20. yüzyılın ikinci yarısında verilmişken, belli başlı bazı konularda seçim yapma hakkı, H. Muhammed (sas) tarafından İslâm'ın ilk yıllarında verilmişti.¹³¹

İbn Ömer'in anlattığına göre H. Peygamber (sas)'in de katıldığı savaşlardan birinde öldürülmüş bir kadın bulundu. H. Muhammed (sas) bunun üzerine savaşlarda kadın ve çocukların öldürülmesini de kesinlikle yasaklamıştır.¹³²

Buraya kadar anlatılanlar göstermektedir ki, H. Peygamber (sas), toplumun önemli bir kesimini teşkil eden kadınlara şefkat ve merhametle muamele etmiş, Müslümanlara da bunu tavsiye etmiştir. Kadınlara kişilik kazandırmış, toplumda onların da varlığını kabul etmiş ve ettirmiştir.

¹²⁷ Savaş, **agm**, s. 337.

¹²⁸ Nu'manî, **H. Muhammed** II, 650.

¹²⁹ Bekir Sadak, **Tâc Tercemesi**, Eser Kitabevi, İstanbul, 1975, h.n: 19, s. 16.

¹³⁰ Nu'manî, **İslâm Tarihi**, II, 127.

¹³¹ Hatiboğlu, **age**, s. 182.

¹³² Malik, **age**, h.n: 8; İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi**, Akçağ Yay., Ankara, 1991 h.n: 1049, V, 96.

1.5. Hz. Muhammed'in Yetimlere Gösterdiği Şefkat ve Merhamet

Kendisi de bir yetim olarak büyüyen Hz. Muhammed (sas)'in üzerine titiz bir şekilde titrediği toplum kesimlerinden birisi ve belki de en çok ihtiyacı olanı da yetimlerdi.

Cahiliye döneminde bakımsızlık, boşama kolaylığı ve vefat gibi nedenlerden dolayı yetimlerin sayısı fazla idi.¹³³ Bu yetimlerin bakımı kabile reislerinin göreviydi ve bazı kabile reislerinin maiyetinde on-on beş yetim bulunduğu olurdu. Yetimler kendilerini idareden aciz oldukları için büyük varisler onların mirastan paylarına düşen haklarını vermezlerdi. Bunun aksine Kur'an, bu konuda önemli bir adım atmıştır. Yetimlerin mallarına büyüyene kadar sahip çıkılmasını ve belli bir yaşa geldiklerinde de mallarının kendilerine teslim edilmesini istemektedir.¹³⁴ Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenlerin karınlarına ateş dolduracağını ilan ederek toplumda yaşayan bu zayıf kimselerin haklarını korumaya almıştır.¹³⁵ Zengin olanın mala asla ilişmemesini, fakir olanın ise yetimin bakımı için uygun bir şekilde harcamasını tavsiye etmektedir.¹³⁶

Allah Teâlâ Duha suresinde "O seni yetim bulup barındırmadı mı?"¹³⁷ buyurarak Hz. Muhammed (sas)'in de yetim olarak büyüdüğünü belirtmekte ve aynı surede yetimin kesinlikle ezilmemesini emretmektedir.¹³⁸

Medine'de meydana gelen şu olay İslâm'ın dul ve yetimlerine gösterdiği merhameti örneklendirmektedir. Ensar'dan Evs bin Sabit vefat eder. Arkasında bir dul ve üç yetim kız bırakır. Ölenin hiç oğlu olmadığından amcaoğulları tüm mirasına el koymuştur. Ölenin eşi gelip Hz. Muhammed (sas)'e şikâyet eder. Hz. Muhammed (sas) onlara bir kişiyi gönderdi ve onlar da malın kendi hakları olduğunu söylediler. Arap âdetine göre böyleydi. Bu olay üzerine nazil olan ayete göre Allah kadınlara da pay ayırmıştır.¹³⁹ Bunun üzerine Hz. Muhammed (sas), o kişilere haber göndererek Allah'ın artık kadınlara da mirastan pay ayırdığını bildirmiştir. Bu sayede hem dul kadının hem de yetim kızların hakları kurtarılmıştır.

¹³³ Sarıçam, **age**, s. 91.

¹³⁴ İsra, 17/34.

¹³⁵ Nisa, 4/10.

¹³⁶ Nisa, 4/6.

¹³⁷ Duha, 93/6.

¹³⁸ Duha, 93/9.

¹³⁹ Nisa, 4/7.

Yetimlerin mallarının kendi mallarına karışmasından korkan sahabeler onların yemeklerini hatta evlerini bile ayırarak onlara bakmaya başladılar. Ancak bu zor oluyordu, herkesin böyle imkânı yoktu.¹⁴⁰ Bu yanlış anlayış da düzeltilerek önemli olanın onları iyi yetiştirmek olduğu ve beraber yaşanırsa da onların kardeşleri olduğu Kur'an tarafından ilan edildi.¹⁴¹

Yetimlerin toplumdaki durumlarını iyi bir seviyeye getirmek, Hz. Muhammed (sas)'in başlıca hedefleri arasında yer almıştır. O'nun yetimlerle ilgilenmesi ve onların haklarıyla ilgili düzenlemelere başlaması peygamberliğinin ilk yıllarına rastlar. Habeşistan hükümdarına karşı İslâm'ı savunan Cafer bin Ebî Talib, cahiliye döneminde güçlülerin zayıfları ezdiğini ve Hz. Muhammed (sas)'in yasakladığı hususlar arasında yetim malı yemenin de olduğunu söylemiştir.¹⁴²

Hz. Muhammed (sas), yetimi kollamanın önemine dikkat çekmiş ve yetimi kollayanla kendisinin Cennet'te yan yana olacağını iki parmağını birleştirerek göstermiştir.¹⁴³

Cahiliye toplumunda özellikle kız yetimlerin durumları gerçekten kötüydü. Hz. Muhammed (sas) bu hususta da yetim kızları olan kadının, onları en güzel şekilde yetiştirmesi durumunda bu kızların, o kadını ateşten koruyacağını belirtmiştir.¹⁴⁴

1.6. Hz. Muhammed'in Kölelere Karşı Örnek Uygulamaları

İslâm dininin ilk doğduğu sıralarda başta Bizans ve İran olmak üzere, Arabistan'da cahiliye âdetleri arasında kölelik bütün şiddet ve dehşetiyle devam ediyordu. Kabileler arasındaki çarpışmalar, yağmalar dinmeden aralıksız sürüyordu. Bunun neticesinde düşman tarafın insanları, kadın, erkek, çocuk, esir alınıyor, kölelik ve cariyelik teşvik ediliyor, genişletiliyordu. Hatta her kabilenin nüfusunun hemen yarısını köle ve cariyeler teşkil ediyordu. Bunlar en zor işlerde çalıştırılıyor, hayvandan aşağı görülüyorlardı. Araplar köleleri hiçbir şekilde hürriyetlerine kavuşturmazlar, azad etmezlerdi. Köleler ömür boyu esir olarak bırakılırlardı. İşte, Hz. Muhammed (sas)'in insanlığa getirdiği en büyük

¹⁴⁰ Sarıçam, **age**, s. 95.

¹⁴¹ Bakara, 2/169.

¹⁴² Sarıçam, **age**, s. 95.

¹⁴³ Buhârî, **age**, VII, 69.

¹⁴⁴ Müslim, **age**, h.n: 147, s. 2027.

değişikliklerden birisi de Allah'ın hür olarak yarattığı kimselerin köle olarak bırakılmalarını hoş görmemesidir.

Toplumda köleliğin yaygın olması nedeniyle, Hz. Muhammed (sas)'ın kölelerle de muhatap olduğunu görmekteyiz. Köleler, toplumdan görmedikleri ilgi ve sevgiyi Hz. Muhammed (sas) ve İslâm dininden görmüşlerdi.

Kur'an-ı Kerim'de 'ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın' buyurarak köleleri ve onların haklarını önemseydiğini bize göstermektedir.¹⁴⁵ Allah Teâlâ'nın gösterdiği bu önemin Hz. Muhammed (sas) tarafından gösterilmemesi elbette söz konusu olamaz. Bu nedenle Hz. Muhammed (sas), bu konuda Müslümanlara çok önemli tavsiye ve uyarılarda bulunmuştur.

Bize gelen rivayetlerden birisi de Hz. Muhammed (sas)'ın, ölüm döşeğindeyken son tavsiyelerinden şunlardır: "Namaza (sarılın) namaza!" bir diğeri de: "Ellerinize emanet olarak verilmiş olan kölelerin haklarına çok dikkat edin."¹⁴⁶ Bu tavsiyelerle, Kur'an'ın emrine riayeti, ümmetine bir kez daha hatırlatmıştır. Bu olay bize göstermektedir ki Hz. Muhammed (sas) bu konunun önemini ölüm anında bile çevresindekilere hatırlatmıştır.

Mallar genellikle el ile kazanıldığı ve alışverişlerde çoğunlukla sağ el kullanıldığı için köleler "sağ ellerinizin malik olduğu" tabiriyle ifade edilmiştir. Yoksa onları bir mal gibi ifade etmesi söz konusu değildir. Hz. Muhammed (sas) son nefesinde bu iki hususu vasiyet etmekle bunların dindeki önemini son bir defa daha vurgulamak istemiştir. Bu vasiyette en göze çarpan husus ise, İslâm dininin beş şartından birisi olan ve önemine hem Kur'an'da hem de hadislerde sıkça vurgu yapılan namaz ibadeti ile kölelere iyi davranmanın aynı anda zikredilmiş olmasıdır.

Hz. Muhammed (sas), kölesine kötü davranan kimsenin Cennet'e giremeyeceğini ve kişinin evladına ikram ettiği gibi ona da ikram etmesi gerektiğini bize haber vermektedir.¹⁴⁷

Hz. Muhammed (sas), bu yöndeki emir ve tavsiyelerini sadece sözleriyle değil uygulamalarıyla da desteklemiştir. Hz. Muhammed (sas)'e savaşlarda ele geçirilen ganimetlerden pay olarak bir köle düştükçe onu derhal azat ederdi. Fakat

¹⁴⁵ Nisa, 4/36.

¹⁴⁶ Nu'manî, **Hz. Muhammed**, II, 498; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târih**, II, 294; İbnü'l-Cevzî, Cemalü'd-Din Ebi'l-Ferc, Abdurrahman b. Ali, **el-Muntazam fi Tevârihi'l-Mülûk ve'l-Ümem, Sîretü'n-Nebeviyye**, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1415/1995, II, 920,

¹⁴⁷ İbn Mâce, **age**, h.n: 3691, s. 612.

bu köleler O'na o kadar bağlı olurlardı ki, Hz. Muhammed (sas)'le yaşamayı, aileleriyle, kabileleriyle yaşamaya tercih ederlerdi. Hz. Muhammed (sas)'in aynı zamanda evlatlığı olan Zeyd bin Harise, bizzat Hz. Muhammed (sas) tarafından azat edilmişti. Zeyd'in babası uzun aramalar sonucunda ona ulaşmış ve onu yurduna, ailesine götürmek istemişti. Fakat o Hz. Muhammed (sas)'in yanında kalmayı, ana-baba ocağına tercih etmişti.¹⁴⁸ Onun bu tercihindeki isabeti, ilerleyen dönemlerde, İslâm devletinde hem kendisi hem de oğlu Üsame b. Zeyd'in önemli görevler üstlenmesiyle kendisini göstermiştir.

Bu konuya örneklik teşkil edebilecek muazzam olaylardan biri şöyle gelişmiştir. Hz. Muhammed (sas), hicrî on birinci yılda, vefatına az bir zaman kala Şam bölgesine bir ordu hazırladı ve bu ordunun komutanlığına da Üsame b. Zeyd'i tayin etti. Üsame, Hz. Muhammed (sas)'in kölelikten azat ettiği Zeyd b. Harise'nin oğluydu. En başta münafıklar olmak üzere, onun komutanlığı hakkında ileri geri konuşmaya ve bu tercihi eleştirmeye başladılar. Hz. Muhammed (sas), bu konuşmalara karşı şöyle bir tepkide bulundu: “Siz onun komutanlığını tenkit ettiğiniz gibi babasının komutanlığını da tenkit etmişsiniz. Gerçek şu ki; o komutanlığa layıktır, babası da layıktı.”¹⁴⁹ Bu olay bize göstermektedir ki Hz. Muhammed (sas), insanların köle ya da hür olmalarına değil, görev için uygunluğuna bakardı. Ancak toplumda bu durumun bazı kimseler tarafından yadırganması da, o günkü toplumun kölelere karşı olumsuz düşüncesinin bir tezahürüydü.

Köle sınıfında yer alan kişiler sadece kendilerine yapılan muameleden değil, kendilerine “köle” diye hitap edilmesinden müteessir oluyor, kalben üzülmüyorlardı. Hz. Muhammed (sas), kölelere böyle hitap edilmesini menetmiş, onlara “evladım, kızım” denilmesini emretmişti.¹⁵⁰ Köleler, İslâm dairesinde bu küçücük ayrıntı ile saygı kazanmaya ve kendilerine güzel bir şekilde hitap edilmeye başlanmıştır. Bu da İslâm'ın ve Peygamberinin toplumda sağlamaya çalıştığı düzenin köleler için en güzel taraflarından birisini teşkil etmektedir.

Hz Muhammed (sas)'in hem uyarıları hem de kendi uygulamaları ashabı üzerinde de tesirli olmuştu. Buna örnek olarak da şu olay zikredilebilir. Ebu Zerr'i, Rebeze'de üzerinde kalın bir aba olduğu halde gören bir kişi sözlerine şöyle

¹⁴⁸ Nu'manî, **İslâm Tarihi**, II, 126.

¹⁴⁹ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi**, II, 291.

¹⁵⁰ Nu'manî, **İslâm Tarihi**, II, 126; Canan, **age**, h.n: 4160, XII, 9

devam etmektedir. Kölesinin üzerinde de o abanın bir eşi vardı. Orada bulunan cemaat:

“Ey Ebû Zerr! Kölenin üzerinde bulunan abayı alsan da onun senin üzerinde bulunan şu abayla birleştiren güzel bir elbise olur. Kölene de başka bir elbise giydiren olmaz mı?” dedi. Ebu Zerr de şu cevabı verdi;

“Ben annesi Acem olan Arap olmayan bir kimseyle atışmış ve onu annesiyle ayıplamıştım. Bunun üzerine gidip beni Hz. Muhammed (sas)'e şikâyet etti. Hz. Muhammed (sas) da:

“Ey Ebû Zerr! Sen kendisinde cahiliyye izleri bulunan bir kişisin. Muhakkak ki bu köleler, sizin kardeşlerinizdir, Allah bazı dünyevi imkânlar vererek sizi dünyada onlara üstün kılmıştır. Eğer sizin emirlerinize uygun hareket etmezlerse onları satın. Fakat Allah'ın yarattıklarına işkence etmeyiniz, buyurdu.”¹⁵¹

H. Muhammed (sas): “Köleleriniz Allah'ın kendilerini sizin ellerinizin altına koyduğu kardeşlerinizdir. Kimin kardeşi kendi elinin altında ise, ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın ve ona gücünü aşan bir iş yüklemesin. Şayet ona gücünü aşan bir iş yüklerse kendisine yardım etsin” buyurmuştur.¹⁵²

Kölelerin nafakasına da son derece dikkatli yaklaşan H. Muhammed (sas) onların nafakasını vermemenin insana günah olarak yeteceği bildirmiştir.¹⁵³

Kölesini döven bir kişiyi gören H. Muhammed (sas) ona şöyle seslendi: Şunu bil ki Ebû Mesûd! “Allah'ın gücünün sana olan üstünlüğü, senin gücünün bu köleye karşı olan üstünlüğünden daha fazladır.” O kişi hemen: “Ey Allah'ın Rasulü, Yüce Allah'ın rızası için bu köle hürdür” dedi. Yine H. Muhammed (sas) o kişiye; “Şunu iyi bil ki, eğer sen bu azad etme işini yapmasaydın kölene yaptığın bu işkenceden dolayı cehennem ateşi seni saracaktı” dedi.¹⁵⁴

Hadis-i şeriflerin genel olarak, bu hususta verdiği öğütler incelendiğinde bir kimseyi annesinin veya babasının milliyetinden ya da renginden dolayı ayıplamanın cahiliyye adetlerinden olduğu açıklanmakta; kölelere dayak atılması veya işkence edilmesi yasaklanmakta, kölelere yapılan haksız muamelelerin insanı cehenneme sürükleyeceği haber verilmektedir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de; H. Muhammed (sas) ise hadislerinde, onların hür Müslümanlarla din

¹⁵¹ Nu'manî, **H. Muhammed**, II, 646; Nevevî, **age**, h.n: 1363, VI, ss. 128-129.

¹⁵² Nu'manî, **H. Muhammed**, II, 646; Nu'manî, **İslâm Tarihi**, II, 126.

¹⁵³ Nevevî, **age**, h.n: 296, II, 367.

¹⁵⁴ Nu'manî, **H. Muhammed**, II, 647; Nu'manî, **İslâm Tarihi**, II, 126.

kardeşleri olduğunu ifade ederek, Allah'ın köle sahiplerine verdiği bazı imkânların kendilerine emanet olarak verildiği hatırlatılmakta ve bu nimetlerin kölelerin aleyhine kullanılmaması, efendinin, yediğinden kölesine de yedirmesi, giydiğinden ona da giydirmesi emredilmektedir. Ayrıca, kölelere efendilerinin meşru emirlerini yerine getirdikleri sürece iyi davranılmasını; kendilerine bu şekilde muamele edildiği halde verilen emirleri yerine getirmemeye başlamaları durumunda ise, işkence ve sopaya başvurmada satılmaları istenmektedir. Özellikle de en önemli hususlardan birisi de takat getiremeyecekleri şeyleri onlara yüklemek haram kılınmakta, onlara böyle bir yük yüklendiği takdirde onlara yardım etmek icab ettiği açıklanmaktadır.

İşte esir ve köle denilince gözlerinin önüne eziyet, işkence tahkirden başka bir şey gelmeyen bazı topluluklar, bu hadisleri ve Müslümanların bu husustaki muamelelerini göz ardı etmektedir. Müslümanlar, hiçbir vakit aldıkları esirlerin gözlerini çıkarmamış, onlara işkence ederek öldürmemiştir.¹⁵⁵

Müslümanların ellerindeki esir ve kölelere kardeş gibi muamele etmişlerdir. Bu insanlara gösterilen insancıl muamele, kölelikten azat edilip, ilimde ilerlemiş şahsiyetlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna örnek olarak, İmam Şafiî'nin hadiste altın silsile diye isimlendirdiği, İmam Malik, Nafi ve İbn Ömer (r.a) üç kişiden oluşan bu silsilede adı geçen Nafi, kölelikten İbn Ömer tarafından azat edilmiştir.¹⁵⁶

Bir kimsenin idaresi altındakilere iyi muamele edip onlara güler yüzlü ve tatlı sözlü olması işlerinin uğurlu ve bereketli ve verimli olmasına sebep olduğu gibi, insanın kötü ahlâklılı olup etrafına sert ve kırıncı davranması işlerinin bozulmasına, sonuçsuz ve bereketsiz kalmasına sebep olur. “Bir adam Hz. Muhammed (sas)’e gelerek: “Ey Allah’ın Rasûlü hizmetçiyi kaç defa affedelim?” dedi. Hz. Muhammed (sas) sükût etti. Sonra adam bu soruyu Hz. Muhammed (sas)’e tekrar sordu. Hz. Muhammed yine sükût etti. Bu sözü üçüncü kez tekrarlayınca: “Onu günde yetmiş defa affediniz” buyurdu.¹⁵⁷

H. Muhammed (sas) aslında hizmetçinin suçunu bağışlamak mendup olmakla beraber bu bağışlamanın kaç defa olacağına dair bir sınır tayin etmeye lüzum olmadığından dolayı bu soruyu beğenmediği için, sözü geçen birinci ve

¹⁵⁵ Hakan Şanlıbayrak, **III ve VI. Yüzyıllar Arasında Avrupa’da Kölelik**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, Elazığ, 2007, s. 46.

¹⁵⁶ **İslâm Alimleri Ansiklopedisi**, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul, ts., II, 333.

¹⁵⁷ Nu’mânî, **H. Muhammed**, II, 647; Nu’mânî, **İslâm Tarihi**, II, 126.

ikinci sorulara cevap vermemiş olabileceği gibi, bu mevzuda bir vahyin gelmesini beklediği için de susmuş olabilir. Yetmiş rakamı, burada sınır koymak için değil, çokluk belirtmek içindir. Çünkü bir hizmetçinin veya kölenin her gün yetmiş defa suç işlemesi düşünülemeyeceğine göre buradaki yetmiş kelimesinden maksat çokluktan başka bir şey olamaz. Hz. Muhammed (sas)’ın merhameti gereği bu hadis-i şerifte “Hizmetçilerinizi çok affediniz!” denilmek istenmektedir.

Hz. Muhammed (sas) rahmetini her kesim insana karşı göstermekteydi. Öyle ki Medineli bir adamın hizmetçisi O’nun elinden tutar ve istediği yere kadar götürürdü.¹⁵⁸

Arablar; kölelerini cariyeleriyle evlendirirler, sonra bunları zorla ayırırlardı. Bir defasında böyle bir hadise vuku bulmuş, köle Hz. Muhammed (sas)’e müracaat ederek efendisini şikâyet etmişti. Hz. Muhammed (sas) minbere çıktı ve şu sözleri söyledi: “Köleleri hanımlarından niçin ayırmak istiyorsunuz? Bu hususta efendilerinin hiçbir hakkı yoktur, bütün hak kocanıdır.”¹⁵⁹ Cahiliye döneminde her türlü keyfî muameleye maruz kalan köle sınıfı Hz. Muhammed (sas)’ın merhameti sayesinde bazı haklara kavuşmuştur.

Hz. Muhammed (sas)’ın kölelere gösterdiği şefkat ve merhamet sebebiyle müşriklerin köleleri bile O’na gelir, O’na iltica eder, O da onları serbest bıraktırırdı.¹⁶⁰

Bir sahabe anlatıyor: “Süveyd b. Mukarrin’in evine inmiştik. İçimizde öfkeli bir ihtiyar vardı, yanında da cariyesi vardı. Derken ihtiyar, cariyesinin yüzüne bir tokat vurdu. Süveyd’i o günkünden daha gazaplı görmemiştım. Süveyd bu kızgınlığıyla ihtiyara şöyle dedi:

“Sen, tokatlamak için onun korunmuş olan yüzünü mü buldun? Vallahi ben Mukarrin oğullarından yedi kardeşlik, bizim sadece bir tane cariyemiz vardı. En küçüğümüz onun yüzüne bir tokat vurdu da ceza olarak Rasulullah (sas) bize onun azad edilmesini emretti.”¹⁶¹ Mevzuumuza örneklik teşkil eden bu hadis-i şerif, köleye karşı işlenen bir suçun kefaretinin onu azad etmek olduğunu ifade etmektedir. Köleyi döven kimsenin öteki kardeşleri de, onun köleyi dövmesini tasvib etmek suretiyle, onun dövmesine yardımcı oldukları için, Hz. Muhammed (sas) böyle emretmiştir.

¹⁵⁸ Nevevî, **age**, h.n: 606, III, 513.

¹⁵⁹ Nu’mânî, **İslâm Tarihi**, II, 126.

¹⁶⁰ Nu’mânî, **İslâm Tarihi**, II, 127.

¹⁶¹ Nu’mânî, **Hz. Muhammed**, II, 647.

H. Muhammed (sas), o gün kendilerine bu köleyi azad etmelerini emredince kendisine bu köleye çok ihtiyaçları olduğunu arz etmişler, bunun üzerine H. Muhammed (sas) de, zenginleşinceye kadar onu ellerinde tutmalarına izin verip zenginleşince azad etmelerini emretmiştir.¹⁶²

Abdullah b. Ömer kendisine ait bir köleyi azat etmişti. Yerden bir çöp alarak: “Bu azad işinde benim için şu yerden aldığım şey kadar bile sevap yoktur. Çünkü ben Rasulullah (sas)’ı şöyle buyururken işittim: “Kim köleye bir tokat atarsa yahut da onu döverse kefareti onu azat etmesidir.”

H. Muhammed (sas) köle azat edenin Cennet’e gireceğini bildirmiş ve bazı suçların kefareti olarak da köle azat etme yolu gösterilmiştir.¹⁶³ Devletin resmî gelir kaynağı olan zekât fonundan, köleleri hürriyete kavuşturmak için pay ayrılmıştır. Ayrıca kölenin çalışıp bedelini ödeyerek hürriyetine kavuşma yolu da açılmıştır. Böylece yüzyıllardır dünyada yerleşmiş bir uygulama olan köleliği kaldırmak için bütün tedbirler alınmıştır. H. Muhammed (sas)’ın bir tavsiyesi de şöyledir: “Hastaları ziyaret ediniz, açları doyurunuz, elinizdeki köleleri serbest bırakınız.”¹⁶⁴

İslâm dini, daha önce hayat hakkı tanınmayan kölelere hayat hakkı tanımış, onların öldürülmesinin de cezasının olduğunu ortaya koymuştur.¹⁶⁵ Çünkü daha önceki toplumlarda köle öldürmek asla suç sayılmıyordu. Gerektiğinde zevk için öldürülür veya ağır işkenceler yapılırdı.¹⁶⁶ Hatta bu öldürme işi bazı toplumlarda savaş eğitimi maksadıyla yapılmaktaydı.¹⁶⁷

Hristiyanlıkta ve Yahudilikte köleler birer meta gibi görülmüş,¹⁶⁸ fakat bu yanlış anlayış İslâm’ın gelmesiyle birlikte değiştirilmeye çalışılmıştır.

Kölelerin sadece azat edilmesi değil eğitimleri de İslâm dairesinde yer almıştır. Bu hususta teşvik edici şu hadis önemlidir. Ebu Musa el-Eş’arî H. Muhammed (sas)’den şöyle rivayette bulunuyor: “Bir erkek, cariyesini güzelce terbiye eder, güzelce öğretimden geçirir, sonra azad edip onunla evlenirse (ahirette) iki ecre nail olur.”¹⁶⁹

¹⁶² Nu’mânî, **H. Muhammed**, II, 647.

¹⁶³ Cezîrî, Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi**, çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yay., 7. baskı, İstanbul, 1994, VIII, 3438; Nisa, 4/92.

¹⁶⁴ Çetin, **age**, ss. 283-284.

¹⁶⁵ Cezîrî, **age**, s. 3439.

¹⁶⁶ Şanlıbayrak, **age**, s. 19.

¹⁶⁷ Şanlıbayrak, **age**, s. 7.

¹⁶⁸ Şanlıbayrak, **age**, s. 20.

¹⁶⁹ Hatiboğlu, **age**, s. 51; Savaş, **agm**, IV, 271.

Ancak şunu da üzümlere belirtmek gerekir ki Hz. Muhammed (sas)'ın vefatından kısa bir süre sonra özellikle Emevîler döneminde kölelerin idarî görevlerde yer alması kabullenilmemişti. Ayrıca, namazı bozan üç şeyden birinin köleler olduğu, efendilerinden izinsiz evlenemeyecekleri gibi uç düşünceler meydana çıkmıştır.¹⁷⁰

Yukarıda Hz. Muhammed (sas)'ın kölelerle ilgili, hem uygulamalarından hem de tavsiyelerinden örnekler sunduk. Biz bu uygulamalardan anlamaktayız ki, Hz. Muhammed (sas) insanların, köle de olsa, insanlık haklarına sahip olmalarını temin etmeye çalışmıştır. Belki yüzlerce yıldır süren bu insanlık dışı uygulamanın yahut kölenin hayatını işkenceye çeviren muamelelerin kaldırılması için mücadele vermiştir. Eline geçen köleleri hemen azad etmiş, onlardan uygun gördüklerini bazı görevlere getirmiş ve en yakın dostlarının arasına katmıştır. Bunlara en bilinen örnekler, Zeyd bin Harise, onun oğlu Üsame bin Zeyd, Bîlal-i Habeşî ve Selman-ı Farisî'dir. Tabi ki bu isimler ilk akla gelen isimlerdir. Kaynaklarda zikredilen diğer bazı isimler de şöyledir: Sevban, Ebu Kebşe, Evs, Şakran, Rebah, Yesar, Zeyd (Yesar'ın babası), Müdam, Ebu Rafi, Rüfaa, Sefîne, Mabur, Ebu Vakıd, Ebhaşe, Şemûn b. Zeyd, Ebu Berke, Ümmü Eymen, Selma, Mariye, Reyhane, Kayser.¹⁷¹ Hz. Muhammed (sas)'ın azat ettiği isimlerden olan Üsame bin Zeyd Hz. Muhammed (sas)'ın vefatından kısa bir süre önce hazırlanan orduya komutan tayin edilmişti ki henüz yaşı yirmi bile değildi. Bizzat kendi eliyle sancağı ona teslim etti.¹⁷² Üsame'nin babası Zeyd b. Harise de Mu'te Savaşı'nda komutan olarak tayin edilmişti.¹⁷³

Hz. Muhammed (sas) eline ganimet geçirdiği zaman, kölelerin hissesini verirdi. Yeni azat edilen kölelerin müstakil bir hayat sürmek için sermayeleri bulunmadığından Hz. Muhammed (sas) onlara eline geçen parayı verir ve bununla çalışmalarını temin ederdi.¹⁷⁴

Bütün bu örnekler Hz. Muhammed (sas)'ın, toplumun bu zayıf halkasını ortadan kaldırmayı hedeflediğini ve köleleri hür insanlarla eşit konuma getirmek için çaba göstermiş olduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁷⁰ Ramazan Altınay vd., **Emevîler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı**, İlâhiyât Yay., Ankara, 2003, s. 23.

¹⁷¹ Kastalanî, **age**, I, 244; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi**, II, 286.

¹⁷² Vakıdî, **age**, III, 1117; Salih Suruç, **Kâinatın Efendisi Peygamberimiz'in Hayatı**, Nesil Yay., İstanbul, 2006, II, 685.

¹⁷³ Vakıdî, **age**, II, 756; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, IV, 405.

¹⁷⁴ Nu'manî, **İslâm Tarihi**, II, 127.

1.7. Hz. Muhammed'in Esirlere Davranışındaki İnsanî İlkeler

Savaş esirleri tarih boyunca zillate, işkenceye, kötü muameleye maruz bırakılmıştır. Birçok toplum onlara insan gibi bir muameleyi çok görmüştür. Esirlerden bir kısmı köle yapılmış, bir kısmı da esiri oldukları düşmanları tarafından öldürülmüştür. Öldürülmesine karar verilen esirlerin bazen öldürülmeden önce kulak, burun gibi uzuvlarının kesilmesi gibi insanlığa hiç de yakışmayan uygulamalar insanlık tarihinde yer almıştır.¹⁷⁵

Savaşı kazanan taraf, ya galibiyet hırsıyla veyahut da intikam duygusuyla son darbeyi esirlere vuruyordu. Bu kötü davranışlar sadece esirlerle sınırlı kalmaz, savaş meydanlarında öldürülenlerin kafataslarıyla şarap içilir, burun ve kulakları kesilerek takı gibi kullanılırdı.¹⁷⁶ İşte bu ve benzeri birçok insanlık dışı uygulamanın cereyan ettiği savaş meydanlarında Hz. Muhammed (sas)'in örnekliğiyle yeni uygulamalar başlamıştı.

İslâm'dan önce Arap yarımadasında savaş esirlerine karşı belirli bir muamele tarzı yoktu. Bazen öldürülürler, bazen köle haline getirilirler, bazen kurtuluş fidyesi alınarak, bazen karşılıksız olarak serbest bırakılırlardı. Bazen de karşı tarafın elinde bulunan esirlerle karşılıklı olarak değiştirilirdi.¹⁷⁷ Hz. Muhammed (sas), savaş esirlerinin öldürülmesini kesin olarak yasaklamıştır. Ashabına esirlere cömert ve nazik davranmalarını emretmiştir. Kur'an-ı Kerim müminlerin bu özelliğini şu sözlerle belirtir: "Yoksula, yetime ve esire O'nun sevgisi için yemek yedirirler. Yedirdikleri kimselere şöyle derler: "Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz, sizden bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz! 'Çünkü biz asık suratlı, çok çetin bir günden (o günün azabından) ötürü Rabbimizden korkarız.' derler."¹⁷⁸ Hz. Muhammed (sas), daima çevresindekilere esirlere karşı nazik ve merhametli olmalarını tavsiye etmiştir. Müslümanlara yıllarca zulmetmiş ve bazılarını ciddi şekilde yaralamış olan ve Bedir Savaşı sonrasında esir edilen Mekkeli müşriklere, müslümanlar tarafından en güzel şekilde muamele edilmişti.

Kur'an-ı Kerim, müminlere savaş hakkında sırasıyla şunları tavsiye eder: "(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun.

¹⁷⁵ Buhârî, **age**, K. Cihad, h.n: 151.

¹⁷⁶ İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Târîh**, I, ss. 392-396.

¹⁷⁷ Muhammed Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, çev: Salih Tuğ, Yağmur Yay, İstanbul, 1962, s. 66.

¹⁷⁸ İnsan, 76/8-10

Nihayet onları iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (onları esir alın). Ondan sonra artık ya lütfen bırakır veya karşılığında fidye alırsınız. Harp ağırlıklarını bırakıncaya (savaş sona erinceye) kadar (böyle yaparsınız). Allah dileseydi (kendisi) onlardan öc alırdı...”¹⁷⁹ Hz. Muhammed (sas), savaşta ele geçirdiği esirlere çok iyi davranmış ve Huneyn savaşı esirlerine ve daha başka birçok esire yaptığı gibi esirlerin bir kısmı serbest bırakılmış, bazılarında fidye karşılığı olarak bazı müslüman çocuklara okuma yazma öğretmeleri istenmiş fidye parasını ödeyemeyen ve okuma yazma bilmeyenler serbest bırakılmışlardı.

Mağlûp olan Hevâzinîler, Hz. Muhammed (sas)’in sütannesi Halime’nin mensup olduğu kabileydi. Bunu bildiklerinden, dadılık ettikleri çocuktan çekinmeyerek, az sonra Ci’rane’ye döndüler ve İslâm dinine dâhil oldular. Hz. Muhammed (sas) dedi ki: “Birçok haftalar tek siz pişman olup tövbe edeceksiniz ümidiyle ganimeti bölüşmeyi geciktirdim durdum. Gayem bu suretle sizlere aile ve sürülerinizi iade etmektir. Şimdi artık çok geç... Bir zamanlar sizlere âit olan bu şeyleri sizlere iade, şimdi taksim edilmiş olmaları sebebiyle mümkün değildir. Aileleriniz ve sürüleriniz arasında şimdi hemen bir seçim yapın, bakayım; yapabileceğim şeyi sonra bildireceğim.”¹⁸⁰ Bunun üzerine onlar kadın ve çocuklarını seçtiler. Hz. Muhammed (sas) dedi ki: “Ailelerinizden bana ve benim aile efradıma ganimetten isabet eden miktarı şu anda size iade ediyorum. Cemaat namazını bitirdiğim zaman, halkın içinde, diğer ganimetlere müteallik bu talebinizi bana tekrar ediniz.” Onlar da böyle yaptılar. Hz. Muhammed (sas) de kendisine ve ailesine ganimetten düşen mezkûr hisseyi iade ettiğini halkın ortasında tekrar etti. Hz. Ebû Bekr ve Ömer ve onlardan sonra diğer ileri gelenler, birbiri arkasından Hz. Muhammed (sas)’e katıldılar. Bu arada bir iki kişi, bu fikre iştirak etmeyip kendilerine düşen harp esirlerini (yani artık köle durumuna sokulmuş olan Hevâzinlileri) azat etmekten geri kalmışlardı. Müslüman askerler, hiç bir fidye-i necat vesaire karşılık almaksızın harp esirlerine hürriyetlerini iade ettiler. Hatta Hz. Muhammed (sas) bazı dik başlı ve tamahkâr kimselere, insan cihetinden ganimet olarak aldıkları hisseleri Hevâzinîlere iade etmeleri emrini vermiş ve buna mukabil uğrayacakları kaybın devlet hazinesinden

¹⁷⁹ Muhammed, 47/4.

¹⁸⁰ Hamidullah, **Hz. Peygamber’in Savaşları**, s. 141.

ödenmesi suretiyle telâfi edileceğini bildirmişti.¹⁸¹ Rivayete göre iade edilen esir ve ganimetlerin sayısı şöyleydi: Kadın-çocuk esirler, 6.000; develerin sayısı, 24.000; koyunların sayısı, 40.000; 4000 ukiyye (ki bir ukiyye 40 dirhemdir.) gümüşü.¹⁸²

Bedir Savaşı'nı Kureyş'i hezimete uğratarak kazanan Müslümanlar birçok esir ele geçirmişlerdi. Esirler arasında Hz. Muhammed (sas)'in amcası Abbas, amcaoğulları Ukayl bin Ebî Talib ve Nevfel bin Abdülmuttalib ile kızı Hz. Zeyneb'in kocası Ebu'l-As bin Rebî de vardı. Yine Mus'ab bin Umeyr'in kardeşi ve müşrik ordusunun başbayraktarı olan Ebu Azîz İbn-i Umeyr de esirler arasındaydı.¹⁸³

Bedir Savaşı sonrasında esirlerin kaçmaması için elleri bağlanmıştı. Abbas en büyükleri olduğu için o daha da sıkı bağlanmıştı. Bu sebeple gece inlemeye başladı ve Hz. Muhammed (sas), onun iniltisinden uyuyamıyordu. Uyuyamamasının sebebini soran ashabına, amcasının iniltisinin O'nu uyutmadığını söyleyince yanındakiler, Abbas'ın ellerini çözmüşler ve iniltisi kesilmişti. Hz. Muhammed (sas), Abbas'ın ellerinin çözüldüğünü öğrenince derhal bütün esirlerin ellerinin çözülmesini emretti.¹⁸⁴

Bu esirlere ne tür bir muamele yapılacağı hususunda henüz bir ayet gelmemişti. Bu konuda sahabeyle istişare yoluna başvurdu. Sahabenin ileri gelenlerinden olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Abdullah b. Revaha da istişarede bulunanlardandır. İstişarede Hz. Ebu Bekir esirlerden fidye alınarak serbest bırakılmalarını; Hz. Ömer ise onların can düşmanları olduğunu ve öldürülmeleri gerektiğini söyledi. Hatta bazı sahabeler belki geçmişte yaşadıkları acı hatıraların da etkisiyle daha da acımasız olarak onların yakılmaları gerektiğini söyledi.¹⁸⁵ Hz. Muhammed (sas) bir süre düşündükten sonra şefkat ve merhametinin bir tezahürü olarak onların fidye karşılığı serbest bırakılmalarını emretti. Ödeme gücü olmayanlardan okuma yazma bilenlere de on çocuğa okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakıldı.¹⁸⁶ Hz. Muhammed (sas) esirlerden bir gün önce Medine'ye geldi. Daha sonra gelen esirleri Müslümanlar arasında

¹⁸¹ Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s. 141; İbn Hişam, Ebû Muhammed, Abdülmelik b. Hişam b. Eyyûb el Hımyerî, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, tahk: Süheyl Tekar, Beyrut, 1996, II, 877.

¹⁸² Kettânî, **age**, I, 291.

¹⁸³ Vakıdî, **age**, I, ss. 138-144; Suruç, **age**, II, 40; İbn Hişam, **age**, I, 534.

¹⁸⁴ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi**, II, 126; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, III, 450; Suruç, **age**, II, 41.

¹⁸⁵ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, III, ss. 446- 447; Suruç, **age**, II, 42.

¹⁸⁶ Kettânî, **age**, I, 130; Suruç, **age**, II, 44.

dağıttı ve onlara; “Siz esirler hakkında birbirinize iyilik ve hayır tavsiye ediniz.” dedi.¹⁸⁷

Söz konusu esirler arasında bulunan Mus’ab bin Umeyr’in kardeşi Ebu Azîz der ki: “Esirler Bedir’den Medine’ye getirildikleri zaman ben de Ensar’dan bir ailenin yanına düşmüştüm. Rasulullah, biz esirler hakkında Müslümanlara tavsiyelerde bulunmuştu. Bu sebeple de onlar, sabah ve akşam yemeklerinde ekmeği bana verirler, hurmayı kendileri yerlerdi. Onlardan birinin eline bir ekmek parçası geçse, onu bana verirdi. Ben de, utandığımdan o ekmek parçasını, veren kimseye iade ederdim. Fakat o yine ekmeğe dokunmadan tekrar bana verirdi.”¹⁸⁸

Bedir Savaşı’ndan sonra yaşanan bu hadiseler göstermektedir ki, şefkat ve merhamet timsali Hz. Muhammed (sas), esirlere en insancıl şekilde davranmıştır.

Ebu Hureyre’den gelen bir rivayete göre Hz. Muhammed (sas), Necd tarafına bir süvari birliği göndermişti. Bu birlik, Hanife oğulları kabilesinden Sümame bin Üsal denilen ve Yemame halkının büyüğü olan bu kimseyi esir aldı ve mescidin direklerinden birine bağladı. Bu kişi burada bağlı olarak üç gün kaldı. Her üç gün de Sümame, Hz. Muhammed (sas)’den salıverilmesini, kendisine istediği kadar mal verebileceğini, kendisini öldürürse kan sahibi birini öldürmüş olacağını söyledi. Hz. Muhammed (sas), üçüncü gün onu serbest bıraktı. O da hemen yakın bir yerde su bularak yıkandı ve Hz. Muhammed (sas)’in huzuruna gelerek müslüman olmak istediğini söyledi.¹⁸⁹ Bu olayda görmekteyiz ki; esir edilen kişiyi istese öldürebilecek durumda olmasına rağmen Hz. Muhammed (sas), bağışlama yolunu seçmiş ve tebliğ vazifesine uygun olarak karşısındakinin imanına vesile olmuştur. Bunun en önemli sebebi Hz. Muhammed (sas)’in esirlere karşı davranışındaki insanî ilkelerdir. Ayrıca Hz. Muhammed (sas) hamile olan esir kadınlarla cinsel ilişkiye girilmesini kesinlikle yasaklamıştır.¹⁹⁰

Bilindiği üzere Hz. Muhammed (sas), yaklaşık olarak 53 yaşına kadar Mekke şehrinde yaşamıştı. Ömrünün elli üç yılının, kırk yılını peygamberlik öncesi, on üç yılını da peygamberlik göreviyle Mekke’de Kureyş kabilesinin içinde geçirmiştir. İçlerinde yıllarca yaşadığı Kureyşliler, peygamberlik görevine

¹⁸⁷ Suruç, **age**, II, 44.

¹⁸⁸ Suruç, **age**, II, 45.

¹⁸⁹ Said Havva, **Hadislerle İslâm Tarihi**, çev. A. Ali Ural vdd., Hikmet Neşriyat, İstanbul, ts., II, 478.

¹⁹⁰ Havva, **age**, III, 143.

başlayıp kendilerine İslâm'ı tebliğ ettiğinde O'nu takdir ettiler, O'nunla alay ettiler, hakir gördüler, sataştılar, saldırdılar, sövdüler. Bu da yetmezmiş gibi doğup büyüdüğü şehirden göç etmeye mecbur bıraktılar. Çok sevdiği Mekke şehriden, Medine'ye hicret ettiğinde ise Hz. Muhammed (sas)'i öldürmeye çalıştılar. Ona karşı birçok savaş açtılar. Fakat O, 10.000 kişilik bir orduyla Mekke'ye muzaffer olarak girdiğinde hiç kimseden intikam almadı. Herkesi affetti. Birçok savaşta yer alan, can düşmanı Ebu Süfyan ve evinde bulunanları dahi bağışladı. Mekke şehrine girdiğinde rahmetinin bir eseri olarak şöyle buyurmuştur: “Kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güvendedir, her kim onun kapısına tutunursa güvendedir ve kim de Mescid-i Haram'a girerse güvendedir.”¹⁹¹

Fetih sonrası, Hz. Muhammed (sas)'in Mekkelilere yaptığı muamele büyük bir lütuftur. Hz. Muhammed (sas), Mekke fethinden sonra müşriklere: “Ey Kureyş! Şimdi size ne yapacağımı tahmin ediyorsunuz?” diye sordu. Bu soruya topluluk cevap verdi: “Biz senden bizlere hayırla davranmanı bekliyoruz. Sen cömert bir kişinin oğlu olan cömert bir insansın.” Bunun üzerine Hz. Muhammed (sas) şöyle buyurdu: “Ben de Yusuf (a.s.)'un kardeşlerine dediği gibi şöyle diyorum¹⁹²: ‘Bugün size bir kınama yok, haydi gidin serbestsiniz.’¹⁹³

Esirlere her halükarda iyi davranmayı düstur edinen Hz. Muhammed (sas), Bedir esirlerinden ikisinin öldürülmesini istemişti. Bu kişiler Mekke'de Müslümanlara aşırı derecede işkence etmişlerdi. Bu kişiler; Nadr b. Haris¹⁹⁴, ve Ukbe b. Ebî Muayt¹⁹⁵ idi.¹⁹⁶

Esirlerle ilgili olarak buraya kadar bahsedilenler bize göstermektedir ki Hz. Muhammed (sas), esirlere karşı son derece insancıl bir şekilde merhametiyle muamele etmiş ve insanlığa da en güzel şekilde örneklik teşkil etmiştir.

¹⁹¹ İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, **el-Fusûl fî Sîreti'r-Rasûl**, 6.baskı, Mektebetü Dâri't-Tülas, 1413/1992, s. 200.

¹⁹² Vakıdî, **age**, II, 835; Mustafa Ağırman, **H. Peygamber'in Savaş Stratejisi**, AÜSBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1992, s. 174; Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s. 124.

¹⁹³ Yusuf, 12/92.

¹⁹⁴ Vakıdî, **age**, I, 149.

¹⁹⁵ Vakıdî, **age**, I, 138.

¹⁹⁶ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, III, ss. 459-460.

1.8. Hz. Muhammed'in Hayatında Rahmet Olgusuna Aykırı Görünen Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Çalışmamızın öncelikli hedefi, Hz. Muhammed (sas)'in son derece yoğun olan rahmet duygusunun tezahürlerini yansıtmaktır. Bu kısımda zikredilecek olaylara ilk bakışta sanki Hz. Muhammed (sas)'in rahmet duygusuna ters düştüğü zannedilen birtakım olaylar görünmektedir. Hz. Muhammed (sas)'in hayatında çok önemli bir yere sahip olan rahmet olgusunun –bazı olaylar iyi tahlil edilmediğinde- zedelenebileceği örnekler de mevcut gibi görünmektedir. İşte bu ve benzeri olaylara ait rivayetlerden bize ulaşanların kısaca bir değerlendirmesini yapmayı uygun görmekteyiz.

Aslında yukarıda söylediğimiz gibi, çalışmamız boyunca O'nun hayatında kusursuz uyguladığı rahmet prensibinin örneklerini gösterdik. Burada anlatılacak bazı olayların ilk bakışta bu olguya aykırılığı göze çarpmaktadır.

Bu başlığın altına yazılabilecek örnek sayısı oldukça kısıtlıdır. Bunlardan ilki, Hz. Muhammed (sas) ve müslümanlar, Mekke döneminde ciddi bir boykotla karşılaştılar. Bu boykotun şiddeti her geçen gün artarak devam ederken, Hz. Muhammed (sas), “Ey Allah'ım! Şunlara da Yusuf (a.s)'in zamanındaki gibi yedi kıtlık yılı gibi, yedi kıtlık azabı verip bana yardım et!” diyerek, Kureyş müşrikleri aleyhinde dua etmiştir.¹⁹⁷ İlk bakışta bu rivayet rahmet olgusuna aykırı görüntü vermektedir. Ancak o günün şartlarında, boykotun şiddetini artırdığı o verimsiz topraklarda, insan sabrının sınırları zorlanmaktaydı. Bu durumda kendi sıkıntılarının anlaşılabilmesi için onların da bu tür bir sıkıntıya maruz kalmasını istemiştir.

Hz. Muhammed (sas)'in bu duasından sonra gerçekten Mekke'de çok çetin bir kıtlık meydana gelmişti. Artık Mekke halkı da bu duruma dayanamayacak hale gelince çareyi yine Hz. Muhammed (sas)'e müracaat etmekte buldular. Ebu Süfyan b. Harb'i Hz. Muhammed (sas)'e gönderdiler. Ebu Süfyan Hz. Muhammed (sas)'e; “Ey Muhammed! Sen kendinin rahmet için gönderildiğini iddia ediyorsun. Kavmin helak olmak üzeredir, onlar için Allah'a dua et” dedi.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed bin Hüseyin, **Delâilü'n-Nübüvve**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., II, 326.

¹⁹⁸ Beyhakî, **Delâil**, II, 326.

Hız. Muhammed (sas), onlardan gelen bu isteği geri çevirmedi. İşte asıl rahmet duygusu burada kendini göstermektedir ki, bu duayı yapmayı kabul etmeyip onların helak oluşunu izleyebilirdi. Çünkü hem kendisine hem de Müslümanlara işkence etmiş bir topluluktu. Ancak yine de bu isteği geri çevirmeden Allah'a dua etmiş; Allah Teala da bu duaya karşılık vermiş ve bir yağmur başlamıştır.¹⁹⁹

Bir diğer olay ise, Bedir Savaşı sonrasında esir alınan iki kişinin öldürölmesi olayıdır. Bu olay da ilk bakışta esirlere güzel muamelelerinden bahsettiğimiz Hız. Muhammed (sas) hakkında olumsuz bir örnek olarak durmaktadır. Ancak bu esirlerin öldürölmesi de yine haklı sebeplere dayanılarak, bu kişilerin işlediği suçlardan dolayıdır. Herhalde savaş meydanında müşrik kadın ve çocuklardan öldürölünenleri görünce üzölün, bunun tekrarlanmamasını isteyen bir kişi, eline geçirdiği esirleri haksız yere öldürmeye teşebbüs edemez. Bu olay da zahiren rahmet olgusuna aykırı gibi görünse de sebeplerine bakılınca normal ve hukukî olduğu anlaşılabilir. Hız. Muhammed (sas)'in her ne kadar rahmet sıfatı öne çıksa da adaletin de bir rahmet olduğu düşüncesiyle, adaleti uygulamaktan geri kalmadığını görmekteyiz.

Bu başlık altına zikredilebilecek bir diğer olay ise, müslömanlar ve Medineli Yahudî kabilelerinden olan Benî Kurayza arasında cereyan eden savaşın sonunda ortaya çıkan manzaradır. Hız. Muhammed (sas), Mekke'den Medine'ye hicretini müteakip burada bir şehir devleti tesis etmişti. Bu devlet ilk anlaşmalarını Medine'de yerleşik olan Yahudîlerle yapmıştı. Bu bir vatandaşlık sözleşmesiydi. Buna göre Medine savunması birlikte olacaktı. Birkaç defa bu anlaşmaya aykırı hareketler olsa da Hız. Muhammed (sas), bir kısmının hükmünü icra ederek onları yurtlarından çıkardı. Bu sadece ikili anlaşmaya muhalefetten kaynaklanan hukukî bir sonuçtu.

Benî Kurayza da Hendek Savaşı esnasında Müslömanlara karşı Mekkeli müşriklerle işbirliği yoluna gitti. Hendek Savaşı bitince Hız. Muhammed (sas), artık bu durumun ortadan kaldırılması için Benî Kurayza Yahudîlerine savaş açtı. Bu savaş sonucunda müslömanlar galip geldi ve tüm kabile esir edildi.

Kurayza Yahudîleri bu durumun akabinde, Medineli Ensar'dan olan Sa'd b. Muaz'ı kendi akıbetlerini belirlemek üzere hakem seçmek istediler. Hız.

¹⁹⁹ Beyhakî, **Delâil**, II, 326.

Muhammed (sas) de bu teklifi kabul etti. Sonrasında ise Sa'd b. Muaz, her iki taraftan da hükme razı olacaklarına dair söz aldı.²⁰⁰ Daha sonra da Tevrat hükümlerine de uygun olarak bülüğ çağına ermiş erkeklerinin öldürülmelerine; geriye kalanların da esir edilmesine hükmetti.

Hz. Muhammed (sas), bu hükmün gereğini yerine getirdi. Ancak, birkaç kişiyi de bağışladığı rivayet edilmektedir.²⁰¹

Bu olayın detaylarına dikkat edilirse, Kurayza Yahudîlerinin hem anlaşmaya sadık kalmadıkları, hem de savaş esnasında ihanet ettikleri de göz önüne alınarak, kendi hukuklarına da uygun bir hüküm ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak biz görmekteyiz ki, bu olay da hukuka uygun olarak gerçekleşmiştir. Biz bu hükmü uygulamamanın rahmet prensibine tamamen ters bir durum olacağını düşünmekteyiz.

1.9. Hz. Muhammed'in Rahmet Prensibinin Dayandığı Temel İlkeler

Hz. Muhammed (sas), yukarıdaki kısımlarda çokça örneklendirildiği gibi yoğun merhamet duygularına sahipti. Çevresinde bulunan her kesimden insanlara karşı merhametli davranmak O'nun için adeta bir düstur haline gelmiştir. Zaten Kur'an Hz. Peygamber (sas)'i âlemlere rahmet olarak niteleyerek bu özelliğini ön plana çıkarmıştır.²⁰²

Bu kısımda Hz. Muhammed (sas)'in rahmet duygusunun dayandığı temel ilkelere kısaca göz atmaya çalışacağız.

Hz. Peygamber (sas), çevresindeki insanlara karşı merhametini farklı zamanlarda ve farklı şekillerde ortaya koymuştur. Hayatının her alanında kolaylığı bir ilke olarak benimsemiş ve bütün Müslümanlara da kolay olanın tercih edilmesi hususunda tavsiyelerde bulunmuştur.²⁰³ Kendisi de hiçbir kimseye, altından kalkamayacağı bir yük yüklememiştir. Yukarıdaki bazı kısımlarda örnekleri de geçtiği gibi her durumda kolaylığı sağlamaya çalışmıştır. Örneğin; bir taraftan namazda ağlayan bir çocuk olduğunda namazı kısa keserek hem anneye hem de ağlayan bebeğe kolaylık sağlarken; bir taraftan da her türlü işte, insan gücü olarak kullanılan kölelere yardımcı olunmasını isteyerek onlara da

²⁰⁰ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, II, ss. 75-76.

²⁰¹ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, I, 588.

²⁰² Enbiya, 21/107.

²⁰³ Çetin, **age**, s. 225.

kolaylık gösterilmesini teşvik etmiştir. Namazı uzun kıldıran imamlara uyarılarda bulunmuş, hasta, yaşlı ve zayıflara bu konuda kolaylık sağlanmasını istemiştir.

Sadece kendi ümmetine değil, gayrimüslim kişilere de her türlü kolaylığı göstermiştir. Gerek vatandaşlık hakları, gerekse ibadet hakları konusunda her zaman kolaylık göstererek, bu yükümlülüklerini kolaylıkla yerine getirebilmeleri için her imkânı sağlamıştır. Vatandaşlık hakkı için cizye denilen bir vergi ihdas edilmiş, bu vergi de maddî imkânı olanlardan talep edilmemiştir. İbadethanelerine ve ibadetlerine hiçbir şekilde müdahale edilmeyerek, onlara her türlü kolaylık sağlanmıştır.

Çalışmamıza konu olan toplum kesimlerin hemen hepsine çeşitli durumlarda kolaylıklar göstererek rahmet duygusunun tezahürlerini yansıtmıştır.

Hz. Muhammed (sas)'in rahmet prensibinin dayandığı temel ilkelerden bir diğeri de müsamaha yani hoşgördür. Aslında bazı çevrelerin sanki yeni keşfedilmiş gibi yaklaştıkları hoşgörü kavramı, tam manasını Hz. Peygamber (sas)'in yaşantısında bulmuştur. Hoşgörüsüne paralel olarak hem küçük kusurları insanların yüzüne vurmamış hem de kendisine karşı büyük kabahatleri bulunan kimseleri affetmiştir. Kendi hayatında bunu uygulayarak tüm Müslümanlara örnek olma misyonunu da yerine getirmiştir. Çünkü ayetin de ifadesiyle Hz. Peygamber (sas)'de güzel bir örnek vardır.²⁰⁴ Mekke döneminde kendisine hakaretler etmiş olan kimseleri, Mekke'yi fethettiği zaman bağışlayarak rahmetinin en olgun tezahürlerinden bir bölümünü ortaya koymuştur. Bu derece bağışlayıcı olabilmek ancak merhamet duygusuyla yoğrulmuş insanların özelliklerinden olabilir. Kendisine hakaret eden, taşıyarak yaralanmasına sebep olan Taif halkının helâkini istemek bir tarafa hidayetleri için dua etmiştir. Bu da Hz. Muhammed (sas)'in rahmetinin bir tezahürü olarak iyilikle ve dua ile mukabele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Peygamber (sas)'in adaleti de rahmet duygusunun bir tezahürüdür. Adalet; insanların güvenliği için önemli bir araçtır. Bu da Hz. Peygamber (sas)'in önemli bir özelliğidir.

Tevazu da Hz. Muhammed (sas)'in rahmet prensibinin önemli bir ilkesidir. Çevresindeki herkese mütevazı bir şekilde davranan Hz. Peygamber (sas), hiçbir zaman insanlara kibirle yaklaşmamıştır. İnsanları zengin-fakir,

²⁰⁴ Ahzab, 33/21.

eğitimli-cahil, genç-yaşı ayırt etmeksizin onların seviyesine göre muamele etmiş, hiçbir zaman mtevezılığından ödün vermemiştir.

Hz. Muhammed (sas)'in rahmet prensibinin temel ilkelerinden bazılarına kısaca temas ettik. Elbette ki, bu temel ilkeleri tam anlamıyla yansıttığımız iddiasında değiliz. Diğer bazı ilkeler de konuların akışına göre yeri geldikçe açıklanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HZ. MUHAMMED'İN HAYVANLARA KARŞI MERHAMETİ

2.1. Kur'an-ı Kerîm'de Hayvanlar

Kur'ân-ı Kerîm, hayvanların da insanlar gibi birer topluluk olduklarını, Kitap'ta onların da ihmal edilmediğini bildirir: “Yerde yürüyen hayvan ve iki kanadıyla uçan kuşlardan hepsi, ancak sizin gibi topluluklardır. Biz Kitap'ta hiçbir şeyi noksan bırakmadık. Sonra ancak Rabbine toplanıp getirilirler.”²⁰⁵ Ayette, Kitap'ta ihmal edilmedikleri bildirilen hayvanlardan sinek²⁰⁶, sivrisinek²⁰⁷, örümcek²⁰⁸, karınca²⁰⁹, arı²¹⁰, kurt²¹¹, eşek²¹², katır²¹³, at²¹⁴, öküz ve inek²¹⁵, deve²¹⁶, koyun²¹⁷, yılan²¹⁸, domuz²¹⁹ maymun²²⁰, köpek²²¹ gibi pek çok vahşi ve ehlî hayvanın ismi çeşitli vesîlelerle Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmektedir. Ayrıca Bakara Suresi, Nahl Suresi, Ankebût Suresi, Neml Suresi gibi bâzı sûreler de isimlerini metinde zikri geçen bu hayvanlardan alırlar.

Kur'ân-ı Kerîm, beşer hayatında büyük rol oynayan deve, at, katır gibi bir kısım hayvanlara daha dikkat çekici ifâdelerle yer vererek ehemmiyetlerine parmak basmaktadır: "Hem kendilerine binesiniz, hem de zînet olsun diye atları, katırları, merkepleri yarattı"²²²; (O kâfirler ibret gözüyle) bakmazlar mı deveye, nasıl yaratılmış?"²²³; "Andolsun soluyarak koşanlara (gâzilerin atlarına), o turnaklarıyla ateş çıkaranlara..."²²⁴

²⁰⁵ En'âm 6/38.

²⁰⁶ Hacc 22/73.

²⁰⁷ Bakara 2/22.

²⁰⁸ Ankebût 29/41.

²⁰⁹ Neml, 27/18.

²¹⁰ Nahl, 16/68.

²¹¹ Yûsuf, 12/13-14-17.

²¹² Cum'a, 62/5; Bakara, 2/259; Nahl, 16/8.

²¹³ Nahl 16/8.

²¹⁴ Âl-i İmrân, 3/14; Enfâl, 8/60; Nahl, 16/8.

²¹⁵ Bakara, 2/67-71; En'âm 6/144-146, Yûsuf , 12/43-46.

²¹⁶ En'âm 6/144; Gâşiye, 88/17.

²¹⁷ En'âm, 6/146, Enbiyâ, 21/78, Tâhâ, 20/18.

²¹⁸ Tâhâ 20, A'râf, 7/107.

²¹⁹ Bakara, 2/173, Mâide 5/60.

²²⁰ Bakara, 2/65, Mâide, 5/60.

²²¹ A'râf, 7/176; Kehf, 18/22.

²²² Nahl 16/8.

²²³ Gâşiye, 88/17.

²²⁴ Âdiyât, 100/1-2.

Kur'an'da: “Yeryüzünde yürüyen hayvan ve iki kanadıyla uçan kuşlardan hepsi (yemek, içmek ve zikir etmek) hususunda sizin gibi birer ümmettir”²²⁵ buyrulur hayvanların da bir topluluk olduğu kabul edilmektedir.

2.2. Hz. Muhammed'in Hayvanlara Yaklaşımı

Hz. Muhammed (sas), sadece insanlara değil, hayvanlar, ağaçlar ve bitkilere de şefkatle yaklaşmış, müminlerden de böyle davranmalarını istemiştir. Ashabına, hayvanlara eziyet etmemelerini, onlara gereğinden fazla yük yüklememelerini, onları aç ve susuz bırakmamalarını, savaşlarda ağaçları kesmemelerini ve zarar vermemelerini öğütlemiştir. Hz. Muhammed (sas) bir gün ashabı ile birlikteyken hayvanlara şefkatle davranmanın öneminden bahsetmiş ve şu örneği anlatmıştır: “Bir kadın kedi sebebi ile azaba uğramıştır. Kediye ölene kadar hapsetmiş, bu yüzden de cehenneme girmişti. Onu hapsettiğinde ne doyurmuş, ne su vermiş, ne de yerin haşerelerinden yemesi için salıvermişti.”²²⁶

Bir gün Hz. Muhammed (sas), bir devenin açlıktan bağırdığını görmüş ve sahibine, “Hayvanlara gösterdiğiniz bu kötü muameleden dolayı Allah'tan korkmuyor musunuz?”²²⁷ diyerek uyarıda bulunmuştur. Hz. Muhammed (sas) nübüvvetle gönderildiği sırada, hayvanların da haklarının olabileceği, onların da sevgi ve merhamete değer varlıklar olduğu kavramına çok uzak olan insanlar, “Ya Rasulallah! Hayvanlara yapılan iyi davranışta da sevap var mıdır?” diye sorunca Hz. Peygamber (sas) de, “Her can taşıyan varlığa yapılan iyilikte sevap vardır” buyurmuşlardır.²²⁸

Hz. Muhammed (sas) bir gün sabah namazını kıldıktan sonra cemaate dönerek: “Adamın biri sığırını güdüyordu, bir ara sırtına bindi ve ona vurmaya başladı. Bunun üzerine hayvancağız (dile gelerek); ‘Biz bunun için yaratılmadık’ dedi.”²²⁹ Hz. Muhammed (sas)'in ashabına, özellikle hayvanların haklarının, canlarının olduğunu ve onların fitratlarına uygun davranılmasını tavsiye ettiğini anlıyoruz.

²²⁵ En'am, 6/38.

²²⁶ Müslim, **age**, K. Selâm, h.n: 151, IV, 1760, Nevevî, **age**, h.n: 1604, VII, 30; Hasenî, Malikî, Muhammed b. Ulvî, **el-İnsan-ı Kâmil**, 1980, s. 157.

²²⁷ Ebu Davud, **age**, K. Cihad, h.n: 55, III, 55; Nedvî, **age**, s. 404; Nevevî, **age**, h.n: 969, V, 46.

²²⁸ Müslim, **age**, K. Selâm, h.n: 153, IV, 1761; İbn Mâce, **age**, h.n: 3686, s. 611.

²²⁹ Yağcı, **age**, s. 37.

Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette Hz. Muhammed (sas) koyunların Cennet hayvanı olduğunu, burunlarının silinmesini, ağıllarının temizlenmesini hatta ağıllarının yakınında namaz kılınabileceğini söylemiştir.²³⁰

2.2.1. Hz. Muhammed'in hayvanlarla ilgili getirdiği yasaklar

Cahiliye döneminde Araplar hayvanları atış için canlı hedef yaparlar; çöl yolculuklarında develerin etlerini yine canlıyken keserler, daha sonra o bölgeyi dikerlerdi. Hz. Muhammed (sas) bunları yasaklamış ve hayvan hakları konusunda Allah'tan korkulmasını tavsiye etmiştir.²³¹ Ayrıca hayvanlara ağır yük yüklenmesini ve aç bırakılmasını da kesin bir dille yasaklamıştır.²³²

Enes bin Malik'in torunu Hişam şöyle demiştir: “Dedem Enes bin Malik ile birlikte Hakem bin Eyyûb'un evine gittik. Bir de ne görelim. Bir kısım insanlar bir tavuğu hedef dikip atış yapıyorlar. Hemen Enes bin Malik, ‘Rasûlullah, hayvanları bağlayıp hedef dikmeyi yasaklamıştır,’ dedi.”²³³ Hayvanlara sadece fiilen değil sözlü olarak yapılan hakaretlere de Hz. Muhammed (sas) asla göz yummamıştır. Bu meyanda; “Horoza sövmeyiniz, çünkü o namaz için uyandırır”²³⁴ anlamındaki hadis ve bineğine söven kadının bineğinin hür bırakılması olayı örnek gösterilebilir.²³⁵ İşte bize bu olay göstermektedir ki hayvanların can taşıdığına kabul edilmediği bir dönemde, Hz. Muhammed (sas)'in, insanların, onlara, bırakın şiddet uygulamasını, sözlü sataşmasını, hakaret etmesini bile kesin bir dille yasaklamış olduğunu ve bunu yapanın bineğini serbest bırakmasını istediğini görmekteyiz.

Bir yolculuk esnasında Hz. Muhammed (sas) ashabtan uzaklaşınca, sahabiler iki yavrusu olan küçük bir kaya kuşu görmüşler ve kuşun yavrularını almışlardı. Anne kuş yavrularını kurtarmak için çırpındığı sırada Hz. Muhammed (sas) gelerek, “Kim aldı bu kuşun yavrularını, kim acı çektiriyor ona? Hemen verin yavrularını!”²³⁶ buyurmuştu.

Bir başka seferde de ashabın yaktığı karınca yuvasını görmüş ve “Karıncaları kim yaktı?” diye sormuştu. Ashab “Biz” deyince, Hz. Muhammed

²³⁰ Yağcı, **age**, s. 37.

²³¹ Nu'manî, **İslâm Tarihi**, II, 130.

²³² Hasenî, **age**, s. 156.

²³³ Müslim, **age**, K. Sayd ve Zebaih, h.n: 58, III, 1549; Hasenî, **age**, s. 158.

²³⁴ Nevevî, **age**, h.n: 1734, VII, 268.

²³⁵ Müslim, **age**, Bab'ün-Nehyi an La'ni'd-Devvab ve Ğayriha, VIII, 23.

²³⁶ Ebu Davud, **age**, K. Cihad, h.n: 112, III, 55; Nevevî, **age**, h.n: 1614, VII, 45; Mehmed Paksu, **Peygamberimizin Örnek Ahlâkı**, Nesil Yay., İstanbul, 2006, s. 83; Hasenî, **age**, s. 157

(sas), “Gerçek şu ki, ateşle azap etmek, ateşin yaratıcısından başka hiç kimse için uygun ve meşru değildir.”²³⁷ buyurmuştu. O halde doğrudan doğruya böyle bazı hayvanların yuvasını yakmak suretiyle ya da son zamanlarda memleketimizde çokça görülen anız yakma denilen tarla yüzeylerini yakarak, bundan daha kötüsü şu veya bu sebeple ormanları ateşe vererek birçok canlının farkında olmadan ateşle cezalandırılmasına sebebiyet vermenin çok büyük vebal altına girmek olduğunu görüyoruz.

Hız. Muhammed (sas), yukarıda ifade ettiğimiz gibi hayvanların canlı hedef yapılmalarını yasaklamıştır.²³⁸ İlgili hadisin farklı bir rivayetinde de Hız. Muhammed’in lânetinin bu şekilde hayvanları canlı hedef yapanlara olduğu bize hatırlatılmaktadır. Bu gibi uyarılar aslında hayvanların canlı hedef alınması konusunda buyrulmuş olan dinî tedbirlerin ve hükmün ciddiyet ve ağırlığını göstermektedir.

Yüzüne damga vurulmuş bir merkebi gören Hız. Muhammed (sas): “Allah bu hayvanın yüzünü dağlayana lanet etsin” buyurarak, bu yapılanın ne kadar büyük bir suç olduğunu haber vermiştir.²³⁹

Yolculukta çok susayan bir adamın su içtikten sonra, susamış olan bir köpeğe su içirdiği için Allah’ın affına nail olduğunu, bu sebeple cennete girmeye hak kazandığını bize bizzat Hız. Peygamber (sas) haber vermektedir.²⁴⁰ Bu örnek gösteriyor ki canlılara iyilik yapmanın mükâfatı oldukça büyüktür.

Kurbağa, karınca, arı, hüdhüd, çekirge gibi bir kısım hayvanların öldürülmesinin de kesin bir lisanla yasaklandığını kaydedelim.²⁴¹ Bilhassa karıncalar hususunda ısrarla duran Hız. Muhammed (sas), kendisini ısırıldığı için karınca yuvasını yaktıran bir peygamberin²⁴² bu hareketine karşılık, “Seni ısıran bir tek karınca idi, sen ise tesbih eden bir ümmeti helâk ettin” diye vahiy gelerek, Allah tarafından, o peygambere itâb edildiğini anlatır.

²³⁷ Ebu Davud, **age**, K. Cihad, h.n:112, III, 55; Nevevî, **age**, VII, 45; Hasenî, **age**, s. 157.

²³⁸ Nevevî, **age**, h.n: 1606, VII, 31.

²³⁹ Nevevî, **age**, h.n: 1612, VII, 41.

²⁴⁰ Müslim, **age**, K. Selam, h.n. 153, IV, 1761.

²⁴¹ Ebu Davud, **age**, h.n: 5267-5269 s. 951; Canan, **age**, h.n: 1951, VII, 211.

²⁴² Ebu Davud, **age**, h.n: 5266, s. 951.

2.2.2. Hz. Muhammed'in zararlı hayvanlara bakışı

Hz. Peygamber (sas), zararından korunmak için akrep, yılan, fare, saldırgan köpek ve benzeri zararlı hayvanların öldürülmesinde bir sakınca görmemektedir.²⁴³ Ancak, bütün yaratıklara karşı şefkat ve merhametle muamelede bulunulmasını ve her işin en güzel bir şekilde yapılmasını emreden Hz. Peygamber (sas), hayvanları korumak ve evcilleştirmek için bütün tedbirlerin alınmasını bu mümkün olmadığı takdirde, öldürülmesi gereken hayvanların da mümkün olduğu kadar en az acı verecek şekilde öldürülmesini emretmektedir. Çünkü dinimizde insanın hayat hakkı önemlidir. İnsanın hayatına, sağlığına zarar verebilecek her etken uzaklaştırılmalıdır.

2.2.3. Hz. Muhammed'in, hayvanların kesimi ve avlanmada getirdiği ilkeler

Hz. Muhammed (sas), hayvanların kesimi ile ilgili bazı emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. Onların da bir can taşıdığını ve kesimi esnasında bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiğini bizlere bildirmiştir. Bu hususlardan dikkat çekenlerini zikretmeyi uygun gördük.

Hz. Muhammed (sas), bir hadisinde Allah rızası için kurban keserken bile hayvanların güzel bir şekilde kurban edilmesini ve hayvanlara çok eziyet edilmemesini öğütlemiştir. Bu hususta şu örnek bizi aydınlatacaktır: “Bir kasap koyunlarından birisini kesecekti. Ancak ağılın kapısını açar açmaz koyun elinden kaçırıldı. Hz. Muhammed (sas)'ın olduğu yere kadar gitti. Kasap da yakalamak için peşinden koşuyordu. Koyunu yakaladı, ayağından tuttu, sürükleyerek götürmeye başladı. Durumu gözetleyen Hz. Muhammed (sas) koyuna: “Allah'ın emrine razı ol, sabret!” derken kasabı da uyardı: “Sen de ey kasap! Koyunu incitmeden götür.”²⁴⁴

Bir adam koyunu yatırmış bıçağını biliyordu. Rasulullah (sas) ona: “Hayvanı iki defa mı öldürmek istiyorsun? Bıçağını onu yatırmadan önce bilesen olmaz mıydı?” buyurarak hayvan kesiminde dikkatli olunmasını istemiştir.²⁴⁵ “Allah Teâlâ, her şeyde ihsanı, iyi ve güzel yapmayı emretmiştir. O derece ki,

²⁴³ Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **es-Sünen**, tahk: Muhammed Nasırü'd-din Elbanî, Mektebetü Mearif, ts., h.n: 837, s.204.

²⁴⁴ Paksu, **age**, s. 84.

²⁴⁵ Ebu'l-Hasen Ali Nedvî, **Rahmet Peygamberi (Sîretü'n-Nebeviyye)**, çev: Abdülkerim Özeydin, İz Yay. İstanbul, 2005, ss. 412-413; Hasenî, **age**, s. 158.

öldürürken bile fazla incitmeden öldürün. Her biriniz bıçağını iyice bilesin ve kestiği hayvanı az-çok rahatlınsın, fazla eziyet vermesin.”²⁴⁶

H. Muhammed (sas) avlanma hakkında da şöyle buyurur: “Haksız olarak serçeyi öldüren Cenâb-ı Hak Kıyamet günü hesap soracaktır.” Cemaat: “Kuşun hakkı da nedir?” diye sorunca: “Onu kesmesi ve sonra da yemesidir” cevabını verir.²⁴⁷ Bu uyarısıyla H. Muhammed (sas) avlanmanın keyfi olmamasını istemiştir. H. Muhammed (sas) burada serçeyi zikretmekle, büyük hayvanların hukukunun daha ehemmiyetli olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca serçenin kıyamet günü kendisini keyfi olarak avlayan kişi hakkında olumsuz şahitlik yapacağını bize hatırlatmaktadır.²⁴⁸

H. Muhammed (sas), aslında avcılığın meşru ve helal olmasına rağmen sırf zevk ve eğlence için yapılan avcılığı hoş karşılamamıştır. Avlanılacak hayvan kendisine güç yetirilemeyecek durumda olmalıdır yani evcil hayvanların avlanması asla söz konusu olamaz.²⁴⁹

İslâm dini, gerek Kur’ân ve gerekse hadiste gelen nasslarla kara ve deniz avcılığını meşru ve helâl kılmıştır.²⁵⁰ Bu mevzuun teferruatını açıklayan hadisler çoktur ve bütün hadis kitaplarında Kitâbu's-Sayd adıyla müstakil bir bölüm teşkil ederler. Şüphesiz, burada meselenin teferruatına girecek değiliz. Ancak bir husus, üzerinde durduğumuz mevzuyu ilgilendirmektedir. Şöyle ki: H. Muhammed (sas) avcılık esasta helâl olmakla beraber, sırf eğlence ve zevk için yapılanları hoş görmemiştir. Bu hususta da şöyle buyurmuştur: “Kim av peşine düşerse gafil olur.”²⁵¹ Mesela, avcının kalbinde av sevgisinin galebe çalarak, başka hususlarda avcıyı gaflete atacağını haber verir. Avcının tâat, ibadet, cemaat ve Cuma namazına iştirak etmede ihmalkâr davranması muhtemeldir. Avcı, hayvanları öldürmede vahşi ve yırtıcı hayvanlara benzediği için, zamanla şefkat ve merhamet duygularından uzaklaşacaktır. Bazı âlimlerimiz bu kerahetin, ihtiyaç değil de eğlence için yapılan avcılığa işaret ettiğini ifade ederler. Ağaç ve hayvan yönüyle tabii dengenin bozulup, çevrenin her iki yönden de tahrib edilmesinde büyük rol

²⁴⁶ Müslim, **age**, K. Sayd ve Zebaih, h.n. 57, III, 1548; İbn Mâce, **age**, h.n: 3172, s. 537.

²⁴⁷ Nesaî, Ebu Abdirrahman bin Şuayb, **es-Sünen**, tahk: Muhammed Nasıru'd-din Elbanî, Mektebetü Mearif, Amman, 1417, h.n: 4445, s. 682.

²⁴⁸ Hasenî, **age**, s. 157.

²⁴⁹ Cezîrî, **age**, III, 1090.

²⁵⁰ Maide, 5/2,4;

²⁵¹ Osman Zeki Yağcı, **Kur'an'da Çevre**, MÜSBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996, s. 37.

oynamış bulunan avcılığın yurdumuzda disipline edilmesinde Hz. Muhammed (sas)’ın bu çeşit tavsiyelerinden istifade yoluna gidilmelidir.

Hz. Muhammed (sas), hem av hususunda hem de avlanmada kullanılacak aletlerin hayvanı incitmeyecek nitelikte olmasını istemektedir. Bu isteklerinden anlamaktayız ki Hz. Muhammed (sas), engin merhametini hayvanların ölüm anlarında bile onlardan esirgememiştir. Hz. Muhammed (sas)’ın yaşadığı dönemde hayvanın ruhu olmadığına inanan topluluklar bile vardı. İşte bu da Hz. Muhammed (sas)’ın insanların fikir dünyasında ne gibi reformlar yaptığının en önemli göstergesidir.

2.2.4. Hz. Muhammed’in hayvanlara karşı gösterdiği merhamet

Özellikle yolculukta binmek ve yük taşımak için kullanılan develerin ve diğer hayvanların haklarını gözetmek, onlara lazım gelen ihtimamı göstermek sahiplerine düşen bir görevdir. Bu konuda insanların ihmalkâr davranması hiç de kabul edilebilir bir husus değildir. Elbette Hz. Muhammed (sas), bu konuda da asla taviz vermemiştir. Hayvanların bakımının en güzel şekilde yapılmasını ve gıdalarına ihtimam gösterilmesini farklı yer ve zamanlarda üzerine basarak ifade etmiştir.

Bu minvalde, şu güzel örneği zikretmekte fayda görmekteyiz. Hz. Muhammed (sas), açlıktan ve zayıflıktan karnı sırtına yapışmış bir devenin yanından geçti ve: “Konuşamayan bu hayvanlar hakkında Allah’tan korkun! Besili olarak binin, besili olarak kesip yiyn” buyurdu.²⁵² Yine bu hayvanlarla ilgili olarak, otu bol yerlerde yolculuk yaparken onların hakkının verilmesini, yani mümkün mertebe otlanması gerektiğini ihtar etmektedir. Aynı hadisin devamında ise çorak ve otsuz yerlerde yolculuk yaparken de hayvanların takatten düşmemeleri için süratle gidilecek yere varılmasını bize tavsiye etmiştir.²⁵³

Yine Hz. Muhammed (sas), Hz. Enes vasıtasıyla bize ulaşan bir rivayette bize yolculuk süresince mola verildiği zaman develerin yüklerinin çözülüp, onların da rahatlatılması gerektiğini hatırlatmaktadır.²⁵⁴

Hz. Muhammed (sas)’ın müslüman olsun olmasın insanlara, hayvanlara ve bitkilere olan bu derin şefkat ve merhametini fetih hareketlerinde ve savaşlarda

²⁵² Nevevî, **age**, h.n: 968, V, 44.

²⁵³ Nevevî, **age**, h.n: 964, V, ss. 38-39.

²⁵⁴ Nevevî, **age**, h.n: 970, V, 48.

da görmek mümkündür. Günümüzde her türlü vahşetin ve öldürmenin caiz sayıldığı savaşlar, geçmişte Hz. Muhammed (sas)’ın şefkat ve merhametine en güzel örnek teşkil etmiştir. Zira Hz. Muhammed (sas) etrafa asker gönderirken:

“Yaşlılara, kadınlara, çocuklara, kendisini ibadete vermiş ruhbanlara ve mabedlere ilişmeyiniz. Ağaçları yakmayınız, hayvanlara dokunmayınız ve servetleri heder etmeyiniz.”²⁵⁵ diye askerlerine emir verirdi.

Hz. Muhammed (sas) ordusuyla Mekke’nin fethine giderken yolun kenarında yeni doğmuş yavrularını emziren bir anne köpek görür ve ordudaki askerlerden birinin onu rahatsız etmesinden endişe eder ve askerlerden birisi olan Cuayl (r.a)’dan, köpeğin ve yavrularının başında beklemesini ister. Cuayl (r.a) da ordu tamamen geçene kadar orada beklemiştir.²⁵⁶

Abdullah bin Amr’dan naklen gelen bir rivayette konumuza ışık tutacaktır. Hz. Muhammed (sas) bir keçiyi sağmakta olan bir adama uğramıştı, ona: “Ey falanca, sağınca yavrusu için de süt bırak” diyerek engin merhametinin bir tecellisini de bu durumda göstermiştir. Hatta sağma esnasında hayvanın incitilmemesi için sağma işini yapanların tırnaklarını kesmesini istemiştir.²⁵⁷

Yukarıda verilen bütün örnekler gösteriyor ki; Hz. Muhammed (sas)’e Allah’ın yoğun bir şekilde bahsettiği şefkat ve merhameti, sadece yakınındaki eşleri, akrabaları, arkadaşları ve çocuklarını değil, hayvanları da kapsamıştır. Bu sebeptendir ki, şefkati, merhameti, içtenliği ve yufka yürekliliği sayesinde insanlar O’nu kolayca tasdik etmiş, örnek almış ve sevmişlerdir. Çünkü Hz. Muhammed (sas)’e bu eşsiz merhameti Rabbi ihsan etmiştir. “Allah’tan bir rahmet sebebi ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet, bağışlanmaları için dua et ve umumî işlerde onlara danış...”²⁵⁸ ayeti bize gösteriyor ki Hz. Muhammed (sas), Allah Teala’dan aldığı ilham ile bu denli yüce bir merhameti bize göstermiştir. O sadece merhameti ve bağışlayıcılığı ile bizlere ışık olmuş değildir. Toplumun ve bireyin özünü oluşturan, her zaman ve zeminde en büyük erdem olan ahlak konusunda da insanların en faziletlisi olmuş ve ahlaklı olmayı hayatın merkezine oturtmuştur.

²⁵⁵ Ebu Davûd, **age**, K. Cihad, h.n: 82, III, 54.

²⁵⁶ Martin Lings, **Hz. Muhammed’in Hayatı**, çev: Nazife Şişman, İnsan Yay., 157.baskı, İstanbul, 2007, s. 316.

²⁵⁷ Ali Bardakoğlu, “Haramlar ve Helaller”, **İlmihal, İslâm ve Toplum**, TDV, İSAM, 4. baskı, İstanbul, 2000, II, 174.

²⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/159.

Günümüzde birçok ülkede yapılan ve büyük hayranlıkla izlenen boğa güreşi ve bu eğlencenin sonunda hayvanların oklarla, mızraklarla vahşice öldürülmesi, Hz. Muhammed (sas)’ın hayvan dövüştürmeyi neden yasakladığını bize göstermektedir.

Bir gün bir deve, Hz. Muhammed (sas) ile karşılaşınca çökmüş ve özel bir sesle ona seslenmişti. Hz. Muhammed (sas): “Bu devenin sahibi kimdir?” diye sorunca bir kişi geldi. Hz. Muhammed (sas) ona: “Bu deve çok çalıştırıldığından ve az yem verildiğinden şikâyet ediyor. Bunu hoş tut ve ona iyi bak” diye ikaz etti.²⁵⁹

Yine buna benzer bir olayda da Hz. Muhammed (sas), bir bahçeye girmiş ve orada bir deve ile karşılaşmıştı. Deve O’nu görünce sızlanıp inlemeye ve gözyaşı akıtmaya başladı. Hz. Muhammed (sas): “Bu devenin sahibi kimdir?” diye sordu. Ensardan birisi:

- “Benim Ya Rasulallah!” dedi. Hz. Muhammed (sas);
- “Sana bu hayvanı veren Cenab-ı Hak’tan korkmuyor musun? Senin onu aç bıraktığından, fazla yorup zahmet çektiğinden şikâyet ediyor” dedi.²⁶⁰

Hz. Muhammed (sas), çevresinde bulunan her şeye kıymet vermiştir. Yukarıda zikredilen örnekler de bu durumu ispatlamaktadır. Allah Teala Kur’an’da O’nun bu rahmet sıfatına işaret ederken elbette bu hususu da işaret etmiştir. O’nun her canlıya karşı gösterdiği merhamet, dünyaya bir örnek olmaktadır. Zaten Allah Teala Kur’an’da O’nun inananlar için bir örnek olduğunu ifade etmiştir.

²⁵⁹ Kastalanî, **age**, I, 435.

²⁶⁰ Kastalanî, **age**, I, 435; Hasenî, **age**, s. 156.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HZ. MUHAMMED'İN ÇEVREYE MERHAMETİ

3.1. İnsanlık İçin Çevrenin Önemi

Çevreyi, canlı ve cansız bütün varlıkları ve insanı kuşatan, insanın istifadesine sunulmuş büyük bir nimet ve kendisine emanet edilmiş emanet olarak tanımlayabiliriz.

Kur'an ve sünnet çevreye sadece insana ait bir yer olarak bakmaz. Biz insanların hayatının devamı, diğer canlıların da hayatının devamını gerektirdiği için meseleye bütüncül bir yaklaşım getirir. Bu sebeple müslüman birey çevre sorumluluk ve bilincinin zafiyet göstermesi mümkün değildir. Zira onun içindir ki çevre mescid ve secdegâh hükmündedir. Hem Kur'ân ve hem de Hz. Muhammed, bu mevzuda da irşad ve ikazları çokça yapmıştır. Bunlardan bir kısmını burada sunmaya çalışacağız.

Çevre sağlığını ilgilendiren en mühim meselelerden biri de çevredeki tabiî dengedir. Sağlıklı bir çevre için, onun ağaçlandırılıp temiz tutulması ve sularının korunması yeterli değildir.

Çevre; yaşamın gelişmesinde etki yapan, doğal, toplumsal, kültürel ve dış etmenlerin oluşturduğu bütünlüktür.²⁶¹ Bir diğer tanım da ise çevre; insanı kuşatan, çevreleyen canlı cansız her şeydir. Başka bir tanım da çevre; insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belli bir zamandaki toplamıdır, şeklinde tanımlanmıştır.²⁶² Son yıllarda insanlığı tehdit edecek derecede çevre problemlerinin ortaya çıkması ile çevre meselelerini ilmî, iktisadî ve sosyal olarak inceleyen, ekoloji (çevrebilim) adı verilen ilim dalı meydana gelmiştir.²⁶³ Ekoloji kelimesini, 1873 (veya 1869)²⁶⁴ yılında ilk türeten ve ilk kullanan Alman Zooloji bilgini E. K. Haeckel'dir.²⁶⁵

Bu tanımlardan sonra asıl konumuz olan insanlık için çevrenin önemine geleyim. İnsan susuz, havasız, topraksız ve enerjisiz yaşayamaz. İnsan ve çevre arasında hayatî bir ilişki vardır. İnsan kâinatın küçük bir örneğidir. İnsanın

²⁶¹ Dilek Boztaş, **Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Toplumlarda Çevre Sorunsalı**, CÜSBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2006, s. 6.

²⁶² Boztaş, **age**, s. 6.

²⁶³ Yağcı, **age**, s. 3.

²⁶⁴ Yağcı, **age**, s. 6.

²⁶⁵ Mehmet Bayraktar, "Asr-ı Saadet'te Çevre Bilinci (Ekolojik Sünnet)", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, Beyan Yay., İstanbul, 1995, V, 213.

dünyadaki rahatı, huzuru, mutluluğu çevresinin tabiiliği ve korunmuşluğu ile doğru orantılıdır. İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan her şey, çevre sayesinde sağlanmaktadır. Yediği gıdadan teneffüs ettiği havaya, kullandığı eşyaya kadar her şey çevreden elde edilmektedir. Allah Teâlâ Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: “O (Allah) yeryüzünü size bir döşek ve göğü de bir bina kıldı. Gökten su indirip onunla size rızık olmak üzere ürünler meydana getirdi. Artık bile bile Allah’a eş koşmayın.”²⁶⁶ Bu ayet-i kerimeden şunu anlayabiliriz ki Allah Teâlâ kâinattaki her şeyi insanın daha rahat yaşaması için yaratmıştır ve bunun karşılığında da kendisinin tek ilah olarak tanınmasını istemektedir. Allah Teâlâ insanın topraktan yaratmıştır.²⁶⁷ Böylece insanoğlunun toprağı kirletmekle, aslında kendi mayasını da kirlettiğini düşünebiliriz.

İnsanın içinde bulunduğu dünyada hizmetine sunulmuş olan toprak olmasa yerden biten hiçbir gıdayı insan tüketemez. Toprağın insan tarafından hoyratça kullanılması günümüz dünyasında gıda arzında sıkıntıya yol açmaktadır. Gıda fiyatları sürekli artmakta, artık çok daha zor bulunur hale gelmektedir. Bitki örtüsü ve hayvan neslinin hızla yok olması bizzat insanın kendi eliyle sebep olduğu bir durumdur. Yine suların azalması, içme suyu sıkıntısının baş göstermesi, hızla çevresini kirleten insanın karşılaştığı en ciddi sorunlardır. Aslında insanoğlu çevrenin kendisi için önemini, elindeki kaynakların yok olmasıyla kavramaya başlamaktadır. Belki bundan iki ya da üç asır önce bu hususlar pek önemsenmiyordu.

Son birkaç yüzyılda insanlığın sanayi alanında kaydettiği ilerleme çevrede bozulmalar meydana getirmiştir. Tabiatta meydana gelen olumsuz gelişmelerden bazıları şunlardır:

- Bitki örtüsünün kısmen kalkması,
- Toprakların yanlış kullanılarak ekilemez hale gelmesi,
- Bölgesel yayılmaların hızlanmasıyla problemlerin daha yaygınlaşması,
- Hayvan türlerinde azalma,
- Maden çıkarma ve kullanımında hızlanma ve sonucunda enerji

kaynaklarının tükenmesi

²⁶⁶ Bakara, 2/122.

²⁶⁷ Hud, 11/61.

- Büyük ölçekte hava kirliliklerinin meydana gelmesi.²⁶⁸

Allah Teâlâ bu bozulmaların sebebinin insanların elleriyle işledikleri olduğunu ve hatalarından dönecekleri düşüncesiyle de yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırdığını bize haber vermektedir.²⁶⁹ Allah Teâlâ kendisine verilen nimetin kıymetini bilmeyen ve bu sebeple de bozulmasına sebep olduğu çevreyi, yine de insanın hizmetine sunmaktan geri durmaz. Toprak yine bereketli, hava yine solunacak, su da yine içilebilecek durumdadır. Şu an dünyamızın artık her kesiminde hissedilen küresel ısınmanın getirdiği olumsuzluklar, artık tabiatın dengesinin bozulduğunu göstermektedir.

Çevre kirliliğinin dayanılmaz boyutlara ulaştığı, insan sağlığını tehdit ettiği, bu kirliliğin coğrafi sınırlarının olmadığı ve küresel yaygınlıkla hissedildiği artık herkesçe bilinmektedir. Hava, su, toprak gibi çevresel faktörlerin kirliliği son 50 yılda üç kat artmış, bu kirliliği teknoloji, sanayi, tüketim ve üretim patlaması beslemiştir. Çevresel faktörlerin hızla kirlenmesiyle birlikte görülen hastalıklar, bu hastalıklara bağlı ölümler, yok olan hayvan ve bitki türleri; kuruyan ve kirlenen sular, solunamayan hava, bu defa herkesi küresel bir temizlik arayışına sevk etmiştir.

Yüce Kitabımız Kur'an'ın en iyi, en tabii ve insan fıtratına en uygun çözümler ortaya koyduğunu görmekteyiz. Onun içindir ki, çevre korumacılığında ve tabiatın güzelliklerini muhafaza etmede kesinlikle Kur'an'ın önderliğine ihtiyaç olduğuna inanıyoruz.

Ahlâkı tamamen Kur'an olan Hz. Muhammed (sas), insanları çevre konusunda duyarlı olmaya çağırmaktadır. O'nun hadislerinden çevre korumacılığına dair yüzlerce hüküm çıkarmak mümkündür. Hz. Muhammed (sas), emrettiği veya teşvik ettiği hususların ilk tatbikçisi olmuştur.

Hz. Muhammed (sas) günümüzden on dört asır önce dünya üzerine teşrif etmiş olsa da çevrenin kullanılması hususunda bize yönelmiş olduğu emir ve tavsiyelerle günümüze ışık tutmaktadır. Bundan sonraki bölümlerde de bu öğretileri göz önüne getirmeye çalışacağız.

²⁶⁸ Yağcı, **age**, s. 15.

²⁶⁹ Rum, 30/41.

3.2. Hz. Muhammed'in Çevreye Bakışı

Hz. Muhammed (sas), çevreye karşı duyarlı, şefkatli ve merhametli idi. Hz. Muhammed (sas)'in zaman içerisinde önemini yitirmiş hatta unutulmuş çevre ile ilgili öyle güzel öğretisi ve tatbikatı vardır ki, bunlar günümüzde çevrecilerin mevcut çevre sorunlarına karşı önerdiği çözümlerle paralellik arz etmektedir. Biz O'nun bu konudaki sünnetine hadis ve siyer kaynaklarında çokça rastlamaktayız. Hz. Muhammed (sas)'in hayatından bize kadar nakledilen tabiî çevrenin korunmasıyla ilgili yapmış olduğu faaliyetlerin en önemlileri ağaç dikimi ve korunması, günümüzde uygulanan ormanlaştırma ve sit alanı uygulamaları ve tabi ki doğal yaşamın vazgeçilmez unsuru olan hayvanlara karşı gösterdiği engin ve eşsiz merhamettir.

Özellikle Hz. Muhammed (sas)'in muhatap olduğu vahiy, kendisinde çok derin ve geniş, maddî ve manevî bir çevre şuuru oluşturmuştur. Bu şuur sayesinde o ilk çevreci kabul edilebilir. Bu konuda aşağıda örneklendirmeye çalışacağımız gibi O, önemli bir çevre mirası ve sünneti bırakmıştır. Hz. Muhammed (sas)'in yolundan giden Müslümanların da O'nun diğer yönleriyle birlikte bu yönünü de tanımaya ve tanıtmaya ziyadesiyle ihtiyaç olduğuna inanmaktayız. Hele de son dönemlerde çevrede ve iklim koşullarında insanın kendi eliyle yaptığı bozulmalar bu safhadayken bu öğretiler daha da önem kazanmıştır. Artık karşı karşıya kaldığımız ciddi bir çevre krizi vardır. Eğer müslümanlar, çevreye kendi peygamberleri olan Hz. Muhammed (sas) kadar sahip çıksaydı veya O'nu örnek almaya gayret etseydi, dünya bugün daha da yaşanılır olurdu. O'nun ağaç kesimine karşı olması; özellikle kesmek durumunda kalınsa bile yerine yenisinin dikilmesini istemesi hem güzel bir örneklik hem de ormanların azalmasının da sebep olduğu çevre felaketiyle karşı karşıya olduğumuzu hatırlatmaktadır.²⁷⁰

Hz. Muhammed (sas)'in çevrenin bu denli kirlenmesinin önüne geçmek için on dört asır öncesindeki öğretilerine bile çok uzakta yaşamaktayız. Günümüzde filmlere defalarca konu olan fabrika atıkları, bu atıkların insanların yaşam alanına yakın sulara karışarak tehlike saçması, Hz. Muhammed (sas)'in ümmetine aslında ne kadar yabancı olmalıdır. O bırakın zehirli atıkları, insanların

²⁷⁰ Bayrakdar, **agm**, s. 223.

sulara idrar yapmasını bile yasaklamıştır.²⁷¹ Ayrıca bu yasaklamayla birlikte insanın idrarıyla bulaşabilecek hastalıkların da önüne geçmeye çalışmıştır.

H. Muhammed (sas) çevreye ve çevreyi kullanan insana saygısını şu hadisle de ifade etmektedir: “Lanetlenmiş şu üç şeyden kaçının: Çeşme başlarına, gölgeliklere ve yol kenarlarına idrar yapmaktan!”²⁷²

H. Muhammed (sas) suyun düzenli kullanılmasına çok büyük önem verirdi ve şu hadisi de bunu desteklemektedir: “Allah Rasulü, Sa’d’ın yanından geçerken abdest alışı görürken; ‘Bu israf da ne böyle,’ diye çıkıştı. Sa’d: ‘Abdestte israf olur mu’ deyince O: ‘Evet, buyurdu, akan bir nehir üzerinde olsan bile.’”²⁷³

Bununla birlikte H. Muhammed (sas) insanların su ihtiyacı olduğunu da göz önünde bulundurarak, hangi sadakanın daha faziletli olduğunu soran bir müslümana, su akıtmanın, çeşme yaptırmanın daha faziletli olduğunu söylemiştir.²⁷⁴

Bu ve benzeri örnekler bize göstermektedir ki H. Muhammed (sas)’ın hayatında israf ve aşırılıklara, insanların ortak kullanım alanlarında meydana gelecek kirlenmelere asla yer yoktur. Elimizde bulunan kaynakların verimli kullanılmasını tavsiye eden, gereğinden fazla kullanımı israf yani haram olarak gören, insanların aynı çevrede yaşarken birbirlerini rahatsız edecek hal ve hareketlerden kaçınmalarını emreden bir dinin ve peygamberin takipçileri elbette bu anlayışla yaşamalı ve çevrelerine örnek olmalıdırlar.

3.3. H. Muhammed’de Ağaç ve Orman Olgusuna Bakış

H. Muhammed (sas), insan hayatında çevrenin önemini kavramış ve çevresindekilere kavratmıştır. Bu derece çevreye düşkün olan bir peygamberin elbette ağaç, orman, yeşilin sevgi, ilgi ve korunmasından uzak durması düşünülemez. H. Muhammed (sas), bu sevgi ve ilgisini, hem kendi tatbikatı hem de söylemleriyle somutlaştırmış ve insanlığın hizmetine sunmuştur.

H. Muhammed’in insanları ağaç dikmeye, ağacı korumaya sevk eden, ayrıca da onun ekolojik ve iktisadî önemini gösteren pek çok hadisi vardır. Bunlardan en önemlilerinden birisi de şu sözüdür: “Bir müslüman bir ağaç diker

²⁷¹ İbn Mâce, **age**, h.n: 343, s. 78.

²⁷² İbn Mâce, **age**, h.n: 328, s. 75.

²⁷³ İbn Mâce, **age**, h.n: 425, s. 90.

²⁷⁴ İbn Mâce, **age**, h.n: 3684, s. 611.

veya ekin eker de ondan bir insan veya kurt, kuş yerse, bu yenen şey, kıyamet gününe kadar o müslüman için sadaka olur.”²⁷⁵

Yeşil ve ağacın dinimizdeki önemini en güzel şekilde belirleyen bu hadis, aynı zamanda hayır ve iyilik yollarının yeşille alakalı yönünü göstermektedir. Sadakanın kıyamete kadar devam edeceği söylenerek bu hayır teşvik edilmektedir. Sadece bir ağaç veya ekilen ekinden insanın, kurdun kuşun yediği hatta çoluk çocuğun çaldığı,²⁷⁶ yine insanların kırıp kesip eksilttiği yani olumlu olumsuz her şey, kıyamete kadar o ağacı diken veya o ekini eken için ayrı ayrı birer sadaka olmaktadır. Hatta ağaç dikimi o kadar önemlidir ki, Hz. Muhammed (sas) bir hadis-i şerifinde kıyamet kopmaya başlamış olsa bile elinde bir fidan olanın onu dikmesini istemiştir.²⁷⁷

Çevrenin ağaçlandırılması, yeşillendirilmesi, temizlenmesi herkesten çok müslümana yakışır. Yeşilin çoğaltılması kadar korunması da önemlidir. Hz. Muhammed (sas), yeşilin kesilmesine, özellikle de kesildikten sonra yerine yenisinin dikilmemesine çok kızmış ve böyle yapanların lanetlendiğini bildirmiştir.²⁷⁸

Hz. Muhammed (sas) Zukad gazvesinden dönerken, bir zamanlar orman olan Zureybu’t-Tavil’e geldiği zaman Ensardan Harise oğulları: “Ya Rasulallah, burası bizim deve ve koyunlarımızın otlağıdır” diyerek ormanlık alan olduğuna işaret ettiler. Bunun üzerine Hz. Muhammed (sas): “Kim buradan ağaç kesecek olursa, onun karşılığında bir ağaç diksin” diye emretmiştir. Bundan sonra bu araziye çok ağaçlar dikilmiş ve orada zamanla bir orman (el-Ğabe) meydana gelmiştir.²⁷⁹

Bir diğer örnekte de Hz. Muhammed (sas) bizzat beş yüz adet hurma fidanı dikmekle bu konunun ilk uygulayıcısı olmuştur. Selman-ı Farisî’nin kölelikten kurtulma bedeli olarak beş yüz hurma fidesi dikimi de söz konusu olmuştur.²⁸⁰

Ağaç dikimi konusunda sahabe de istekli ve arzulu olmuştur. Bu durumu da bir iki örnekle izah etmek istiyoruz. Ashabın ileri gelenlerinden Ebu’d-Derda (r.a), Şam’da ağaç dikmekteydi. Yanına birisi yaklaştı ve: “Sen Peygamber’in

²⁷⁵ Nevevî, **age**, h.n: 137, I, 478.

²⁷⁶ Nevevî, **age**, h.n: 137, I, 478.

²⁷⁷ Bayrakdar, **agm**, s. 222.

²⁷⁸ Bayrakdar, **agm**, s. 223.

²⁷⁹ Yağcı, **age**, s. 33.

²⁸⁰ Yağcı, **age**, s. 33.

dostu olduğun halde ağaç dikimiyle mi meşgul oluyorsun?” diyerek bu halini yadırgadı. Ebu'd-Derda; “Dur bakalım, ben Rasulullah'ı şöyle buyururken işittim: ‘Bir kimse ağaç diker de o ağacın meyvesinden herhangi bir insan veya Allah'ın yarattıklarından herhangi bir yaratık yerse bu, o ağacı diken için sadaka olur.’²⁸¹ Bu olay da bize göstermektedir ki, Hz. Muhammed (sas)'in ashabı O'nu can kulağıyla dinlemiş ve elinden geldiğince de gereğini yerine getirmeye çalışmıştır. Yine bir başka örnek de sahabenin en büyüklerinden olan Hz. Ömer'den bize ulaşmıştır. Hz. Ömer hilafeti döneminde çok yaşlı kimselere ağaç diktirmiş,²⁸² bu yolla onların hayatlarının son döneminde ölümlerinden sonra sadaka kapısını açık bırakmalarına vesile olmaya çalışmıştır.

Hz. Muhammed (sas) ağaç dikimini ve korumasını tavsiye ettiği gibi bazı bölgeleri de korunaklı bölgeler olarak tayin etmiştir. Günümüzde sit alanı diye tabir edilen ve çevreye zarar verilmesi yasak olan bazı bölgeler bulunmaktadır. Bunun belki de ilk uygulamalarından birisini Hz. Muhammed (sas)'in yaptığını görmekteyiz. Rivayetlere göre Hz. Muhammed (sas), Hayber seferinden dönerken, Medine'ye yaklaşınca, şehri göstererek: “Ya Rabbî! Hz. İbrahim'in Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de Medine'yi haram kıldım. Onun iki kayalığı arası haram bölgedir. Ağaçları kesilmez, hayvanları avlanmaz, otu yolunmaz, ağaçlarının yaprağı koparılmaz.”²⁸³ Rivayete göre Hz. Muhammed (sas) Medine'nin etrafını 32 kilometrekarelik bir daire içine alarak yasak alan kılmıştır. Medine şehrinin yasak bölgesinin sınırlarını belirleyen bir başka rivayet de şöyledir: “Medine Ayr ve Sevr dağları arasında kalan kısımlarıyla haramdır. Orada kim bir yasak işlerse veya işleyeni himaye ederse, Allah'ın melekleri ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Allah kıyamet gününde onun ne tevbesini ne de fidyesini kabul eder.”²⁸⁴

Hz. Ömer döneminde meydana gelen bir olay ağaç kesme fiilini yapan kişilere ne gibi bir müeyyide uygulanacağını göstermektedir. Olay şöyle cereyan etmiştir: “Sa'd bin Ebî Vakkas, yasak bölgede ağaç kesen birisini görür ve onun elbisesini alır. Durum Hz. Ömer'e intikal edince Sa'd şu cevabı verir: ‘Peygamber (sas) burayı haram kıldı ve kim burada avlanan ve ağacını kesen birisini yakalarsa onu dövsün, elbise ve malzemelerini de elinden alsın’ buyurdu. Ben Hz.

²⁸¹ Nevevî, **age**, I, ss. 479-480.

²⁸² Yağcı, **age**, s. 33.

²⁸³ Bayrakdar, **agm**, s. 224.

²⁸⁴ Bayrakdar, **agm**, s. 225.

Muhammed'in ganimet kıldığı şeyi asla vermem, dilerseniz kıymetini vereyim" dedi.²⁸⁵

Hız. Ömer, belki de bu olaydan sonra birisini Medine civarına bekçi tayin etmiş ve ona ağaç kesene, yapraklarını silkene müsaade etmemesini, görürse de baltasını ve ipini almasını emretmiştir.²⁸⁶

Hız. Muhammed (sas)'in korumaya aldığı bir diğer bölge de Taif bölgesidir. Taif halkı müslüman olmak üzere Hız. Muhammed'e bir heyet göndermiştir. Bu heyetin bir şartı da Vecc vadisinin korunmuş bölge ilan edilmesidir. Hız. Muhammed (sas) bu şartı kabul ederek o maddeyi anlaşma metninden ayrı bir şekilde özel olarak yazdırmıştır.²⁸⁷ Böylece Hız. Muhammed (sas) Mekke ve Medine şehirlerinden başka Taif şehrini de koruma altına almıştır. Hatta Curaş kabilesi de bu yönde bir istekte bulunmuş ve bu isteği de Hız. Muhammed (sas) tarafından kabul edilmiştir.²⁸⁸

3.4. Hız. Muhammed'in Şehircilik Anlayışı

Hız. Muhammed (sas)'in çevre hususundaki öğretilerini gördükten sonra şehirlerde kurmaya çalıştığı planlamaya da göz atmak istiyoruz. Hız. Muhammed (sas), insanın içinde yaşadığı şehir ve mesken hakkında önemli tavsiyelerde bulunmuştur.

İslâmî bir aile tipini hedef alan Hız. Muhammed (sas), geniş ve çok odalı, yüksek olmayan, geniş avlulu ve bahçeli meskenlerin yapılmasını tavsiye etmiştir.

Hız. Muhammed (sas), Mekke'den hicret ederek Medine'ye geldiği zaman mescidin etrafına, kendisi ve ailesinin yaşaması için hücreler yaptırmıştır, bunlar genelde tek katlı, tavanı da bir insanın elinin değebileceği kadar yüksekliktedir. Bu hücre denilen odalar, Hız. Muhammed (sas)'in eşlerinin de ikamet ettiği evlerdi. Bazılarının meşrube denilen ikinci katı da mevcuttu.

Hız. Muhammed (sas), özellikle evlerin yüksekliği konusunda titiz davranıyor ve meskenlerin iki kattan fazla olmasına müsaade etmiyordu. Hatta yüksek inşaatlara müdahale ederek yıktırdığı da vakidir. Nitekim şu hadiste bu durum açıklanmaktadır: "Bir kimse on zira'dan (yaklaşık 8-9 metre) daha yüksek

²⁸⁵ Bayrakdar, **agm**, s. 226.

²⁸⁶ Bayrakdar, **agm**, s. 226.

²⁸⁷ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, I, 501; Bayrakdar, **agm**, s. 226.

²⁸⁸ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, I, 507.

bir bina yaptığı zaman semada bulunan münadî bir melek yüksek sesle bağıırır: ‘Ey Allah’ın düşmanı, nereye gidiyorsun?’”²⁸⁹

H. Muhammed (sas)’ın ısrarla üzerinde durduğu mesken tipi ve şehircilik, çevre hususunda örnek alınması gereken bir konudur. Özellikle birçok psikolog ve sosyologun bugünkü yapıları ve şehirleşmeyi, hapishaneler veya cehennemî makineler olarak gördüklerini ve tenkit ettiklerini düşününce H. Muhammed (sas)’ın haklılığı ortaya çıkmaktadır. Hiç şüphesiz bugünkü maddî ve manevî çevre sorununun büyük bir kısmı bozuk meskenleşme ve şehircilik anlayışından kaynaklanmaktadır. İslâm’ın öngördüğü yatay şehirleşmeye karşı günümüzde dikey şehirleşme hâkimdir.²⁹⁰

Ayrıca şehirleşme planları kadar şehirlerin temizliği de önemlidir. H. Muhammed (sas), insanların gelip geçtikleri yollara onları rahatsız edecek pisliklerin bırakılmasını yasaklamış ve yapanları lanetlemiştir.²⁹¹ Yine yollardan insanları rahatsız eden şeylerin kaldırılmasını mükâfatının çok büyük olduğunu hatta cennetle müjdelendiğini haber vermektedir.²⁹²

H. Muhammed (sas), odalarda bulunan çöplerin şeytanın toplantı yeri olduğunu söylemektedir. Bu şekilde de peygamberi olduğu İslâm dininin mensuplarını temizliğe teşvik etmektedir.²⁹³ Sadece teşvik etmek suretiyle değil, kendisi de bizzat örnek olarak temizlik alışkanlığını kazandırmak istemiştir. Bir defasında H. Muhammed (sas), mescidin kible istikametinde bir tükürük gördü. Onu bizzat eliyle temizledi. Mübarek yüzlerinde, buna duyduğu kızgınlığın şiddet görülüyordu.²⁹⁴ Temizlik alışkanlığını kazandırmak için kendisinin de temizlik faaliyetinde bulunduğunu bu örnekte görmekteyiz.

H. Muhammed (sas), bizlere yaşamaya değer bir yaşam alanı ve düzgün bir şehirleşme düzeni göstermektedir. Günümüzde binalar çok yükselmiş ve artık birbirinin güneşini, havasını engeller hale gelmiştir. Eski yapılarda görülen evlerin genelde birbirlerinin pencerelerine bakmama âdeti de ortadan kalkmış ve evin mahremiyeti en aza inmiştir. Bu ve benzeri sebeplerle insanlar daha stresli ve daha sıkıcı bir hayat sürmektedir. Aslında aynı binada yaşayan

²⁸⁹ Bayrakdar, **agm**, s. 232.

²⁹⁰ Bayrakdar, **agm**, s. 235.

²⁹¹ Nevevî, **age**, h.n: 1775, VII, 350.

²⁹² İbn Mâce, **age**, h.n: 3682, s. 611.

²⁹³ Nebi Bozkurt, “Asr-ı Saadette Evler ve Ev Hayatı”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, Beyan Yay., İstanbul, 1995, V, 39.

²⁹⁴ Ömer Çelik-Mustafa Öztürk-Murat Kaya, **Üsve-i Hasene, Kullukta, Ahlâkta, Adabda En Güzel İnsan**, Erkam Yay., İstanbul, 2003, s. 399.

insanlar arasında komşuluk daha fazla olması gerekirken aksine daha zayıf komşuluk ilişkileri vardır. İslâm her konuda insanlara doğru yolu göstermiştir. Hem şehirlerin hem de meskenlerin temizliğine önem vermiştir. Her müslümana farz olan namazların kılınabilmesi için hem kişinin bedeninin hem de namaz kılınacak yerin temiz olması gerekmektedir. İslâm'ın en önemli ibadetinde temizliğin ön şart olması hem şehirlerin, hem evlerin hem de bireylerin temizliği demektir.

SONUÇ

Bu çalışma bize göstermektedir ki Hz. Muhammed (sas) çevresindeki hiçbir canlıya, cansıza ve olaya ilgisiz kalmamıştır. Çalışmamızın ilk bölümünde Hz. Muhammed (sas)'in çevresinde bulunan toplumun farklı kesimlerine karşı uygulamaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu toplum kesimleri, insanlığın her döneminde sıkıntılar çekmiştir. Aslında Hz. Muhammed (sas)'in vefatıyla eski bazı alışkanlıklar depreşmiş olsa da Hz. Muhammed (sas), bu konudaki uygulamalarını kararlılıkla sürdürmüştü.

Hz. Muhammed (sas)'in vefatından neredeyse 1400 sene geçmiş olmasına rağmen, birçok noktada hala o dönemin çok gerisinde uygulamalara şahit olmaktayız. İslâm'dan önce yetimlerin mallarına el konulurdu, velisi veya vasisi yetimin malını dilediği gibi kullanırdı. Günümüzde de yine benzer uygulamalarla, basında yer yer karşılaşmaktayız. Yetimlerin mallarının, onlar mallarını idare edebilecek seviyeye gelinceye kadar muhafazasını emretmiştir. Üstelik haksız yere onların mallarını yiyenleri de lanetlemiştir

Köleler herhangi bir eşya gibi alınıp satılırdı ama o kölelerin azat edilmesi için çok çaba sarf etmiş; azat edilen köleleri liyakatlerine göre önemli görevlere getirmiştir. Ordu komutanlığı gibi en üst bir makama getirdikleri azatlı köleler bile vardır. İslâm'ın gelmesiyle, toplumun bu zayıf halkaları kendilerini insan olarak hissetmeye başlamıştır. İslâm ve bu dinin peygamberi Hz. Muhammed (sas), her uygulamasında bu zayıf insanları gözetme gayretinde olmuştur. Bazı günahların kefareti köle azat etmek olarak ilan etmiş ve kölelerin özgürleştirilmesini istemiştir.

Kadınlar İslâm'dan önceki dönemde değersiz varlıklar gibi görülmüştü. Ancak Hz. Muhammed (sas), kadınlara değer vermiş, kendilerine belli haklar tanımıştır. Onları önemseyişini açıkça göstererek, dini konularda onları bizzat kendisi bilgilendirmiştir. Tarih boyunca türlü sıkıntılar çeken kadınları önemsemiş, hem Kur'an'da hem de Hz. Muhammed (sas)'in hadislerinde onlarla ilgili önemli uyarılarda bulunulmuştur.

Esirler İslâm zuhur edene kadar türlü işkencelere maruz bırakılmış, köle olarak kabul edilmiş, köle pazarlarında satılmıştır. Hz. Muhammed (sas), esirlere değer vermiş, onlara asla kötü davranmamış, yerine göre fidyeyle, yerine göre de bedelsiz salıvermiştir.

Hız. Muhammed (sas) bütün bunların yanında çevresindeki ashabına da son derece şefkatli davranmıştır. Onlara asla kibirle yaklaşmamış, kendisinin de onlar gibi bir insan olduğunu hissettirmiştir. Yakınındakilere asla bir kral edasıyla yaklaşmamış, hem bir peygamber, hem de bir devlet başkanı olmasına rağmen her anını onların içinde geçirmiştir. Sadece kendi çevresinde ve kendisine inananlarla değil, kendi dinine inanmayanlara da saygı göstermiş ve onların hidayeti için dua etmiştir. Yine onlara karşı yaptığı savaşlarda galip geldiği zamanlarda bile onlara kibirle yaklaşmamıştır. Elbette bu birçok insanın yapamayacağı bir hoşgörü ve tevazu örneğidir.

Hız. Muhammed (sas), sadece insanlara değil, diğer canlılara da son derece müşfik davranmıştır. Belki de hiçbir dinde, bu derece, hayvan sevgisini ve onların hakkının gözetilmesini göremeyiz. Hem Kur'an, hem de o kaynaktan beslenen bir ahlaka sahip olan Hız. Muhammed (sas), hayvanlara karşı her zaman iyi davranılmasını, gıdalarına dikkat edilmesinin önemini kavratmak istemiştir. En önemli hareket noktası da onların da bir canı olduğudur ki bazı dönemlerde hayvanların ruhu olup olmadığı gibi tartışmalar da yaşanmıştır. Bugün dünyada bazı hayvanların nesilleri tükenmiş veya tükenmek üzere oluşu, O'nun öğretilerine duyarsız kalınmasındandır. Bir serçenin bile haksız yere öldürülmesine asla müsamaha göstermemiştir. O küçük hayvanın bile bir canı olduğunu ve kıyamet günü kendisini öldürenin davacı olacağını ifade ederek, bu konudaki hassasiyetini vurgulamıştır. İnsan kendi gücüne güvenerek, bilinçsiz bir şekilde avlanmış, çevrede yaşayan hayvanların barınabilecekleri alanları da harap etmiştir. Oysaki Hız. Muhammed (sas), hayvan neslinin devamı için, avlanmayı sınırlamış, onlara da hayat hakkı tanınmasını ısrarla vurgulamıştır. Çağımızda birçok hayvan artık doğal yaşamını sürdüremediği için insanların kurduğu sınırlı sayıdaki barınaklarda korunmaya çalışılmaktadır. Çünkü insanoğlu hayvanlara yaşayabilecekleri bir alan bırakmayacak şekilde hızla yapılaşmaktadır.

Hız. Muhammed (sas), insanların içinde bulundukları çevreye de özen göstermesini istemiştir. Çünkü insanların hayatının devam edebilmesi, havasıyla, suyuyla çevrenin sayesinde. Çevrenin her unsurunun özenle korunması, insanlar için olmazsa olmazdır. Çevre denilince ilk akla gelenlerden olan bitki örtüsü yani ağaçların gelişigüzel kesilmemesini, ihtiyaç için kesilmesi halinde de yerine yenisinin dikilmesini isteyen Hız. Muhammed (sas), hem insanların hem de diğer canlıların yaşam alanlarının bu sayede korunacağını düşünmüştür. Ağaçlar,

havanın temizliğini sağlayarak insanın yaşamını devam ettirmesini sağlayan en önemli unsurlardandır. Temiz hava olmazsa insan nasıl yaşayabilecektir? Kirlettiği havayı kendisi zaten temizleyememektedir. İşte bu noktada, yine Hz. Muhammed (sas)’ın ağaç ve ormanların korunmasıyla ilgili öğretilerinin ne denli hayatî olduğunu gözlemlemekteyiz. Ormanların yanı sıra suların korunmasını da özellikle istemiştir. Özellikle içilebilir suların korunması hususunda artık günümüzde bile ancak bu olgunluğa gelinebilmiştir. Suların korunmasının gerekliliği ancak günümüzde su sıkıntısıyla anlaşılmıştır. Hz. Muhammed (sas)’ın su israfı ve suların gelişigüzel kirlenmemesi konusunda yaptığı ikazların ne derece anlamlı olduğu içme sularının tükenme noktasına geldiği dünyamızda, artık daha da anlamlıdır.

Hz. Muhammed (sas), sadece doğal yaşamı değil, şehir yaşamını da düzenleme gayreti içindedir. Şehirlerin yapılaşmasıyla ilgili düzenlemeler getirerek, birbirine her açıdan daha saygılı bir toplum inşa etme çabasına girmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki Hz. Muhammed (sas), insanın sadece manevî dünyasıyla ilgili değil maddî dünyasıyla da ilgili önemli yenilikler getirmiştir. Bu da İslâm’ın ve Hz. Muhammed (sas)’ın yeni bir dünya düzenini her açıdan en mükemmel şekilde kurmayı hedeflediğini gösterir.

KAYNAKÇA

- Ağırman, Mustafa, **Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi**, AÜSBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1992.
- Algül, Hüseyin, "Hz. Muhammed'i Bilmek", **İslâm'a Giriş, Gençliğin İslâm Bilgisi**, DİB Yay., Ankara, 2006.
- Altınay, Ramazan vdd., **Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı**, İlâhiyât Yay., Ankara, 2003.
- Bardakoğlu, Ali, "Haramlar ve Helaller", **İlmihal (İslâm ve Toplum)**, I-II, TDV, İSAM, 4. baskı, İstanbul, 2000.
- Bayrakdar, Mehmet, "Asr-ı Saadet'te Çevre Bilinci (Ekolojik Sünnet)", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, I-V, Beyan Yay., İstanbul, 1995.
- Berki, Ali Himmet - Kesioğlu, Osman, **Hatemü'l-Enbiya Hazret-i Muhammed ve Hayatı**, DİB Yay., Ankara, 2000.
- Beyhâkî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, **Delâilü'n-Nübüvve**, I-VII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- Bozkurt, Nebi, "Asr-ı Saadette Evler ve Ev Hayatı", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, I-V, Beyan Yay., İstanbul, 1995.
- Boztaş, Dilek, **Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Toplumlarda Çevre Sorunsalı**, CÜSBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2006.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muîra b. Berdizbeh el-Buhârî el-Cufî, **es-Sahîh, (Kütübü Sitte)**, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul, ts.
- Buladı, Kerim, **Peygamber (sas) Gibi Yaşamak**, Kayıhan Yay., İstanbul, 2006.
- Canan, İbrahim, **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi**, I-XVIII, Akçağ Yay., Ankara, 1991.
- el-Cevziyye, İbn Kayyım, **Zâdu'l-Me'âd (Muhtasar)**, Polen Yay., İstanbul, 2006.
- el-Cezîrî, Abdurrahman, **Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhi**, I-VIII, çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yay., 7. baskı, İstanbul, 1994.
- Çelik, Ömer-Öztürk, Mustafa-Kaya, Murat, **Üsve-i Hasene, Kullukta, Ahlakta, Adabda En Güzel İnsan**, Erkam Yay., İstanbul, 2003.
- Çetin, Abdurrahman, **Örneklerle Peygamberimiz**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.

- Ebu Davûd, el-İmam el-Hafız Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, **es-Sünen**, tahk: Muhammed Nasırüddin Elbanî, 5. baskı, Amman, 1417
- Güner, Osman, **Hz. Muhammed'in Ehl-i Kitap'la İlişkileri (Medine Dönemi)**, OMÜSBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun, 1995.
- Hamidullah, Muhammed, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, çev: Salih Tuğ, Yağmur Yay., İstanbul, 1962.
- _____, **İslâm Peygamberi**, I-II, çev. Salih Tuğ, Yeni Şafak Yay., Ankara, 2003.
- Hasenî, Malikî, Muhammed b. Ulvî, **el-İnsan-ı Kâmil**, 1980.
- Hatiboğlu, Mehmed Said, **Müslüman Kültürü Üzerine**, Kitâbiyât Yay., Ankara, 2004.
- Havva, Said, **Hadislerle İslâm Tarihi**, çev. A. Ali Ural vdd., I-VII, Hikmet Neşriyat, İstanbul, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Cemalü'd-Din Ebi'l-Ferc, Abdurrahman b. Ali, **el-Muntazam fi Tevarihü'l-Mülûk ve'l-Ümem, Sîretü'n-Nebeviyye**, I-X, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1415/1995.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b.Ebi'l Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdi'l Kerim b. Abdi'l Vahid eş-Şeybânî, **el-Kâmil fi't-Târîh**, I-XII, tahkik: Ebu'l Fida Abdullah Kadı, Dârü'l-Kitabi'l-İlmiyyeti, Beyrut, 1407/1987 (Türkçe çevirisi: **el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi, İslam Tarihi**, I-XII, çev: Beşir Eryarsoy vd., Bahar Yay., İstanbul, 1991).
- İbn Hazm, **Cevamiu's-Sîretü'n-Nebeviyye**, Dârü İbni Kesîr, Beyrut, 1986.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed, Abdülmelik b. Hişam b. Eyyûb el Hımyerî, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, I-II, Dârü'l-Fikr, tahkîk: Süheyl Zehar, 1412/1992.
- İbn İshak, Muhammed b. İshâk b. Yesar, **Sîret'ü İbn İshak**, tahk: Muhammed Hamidullah, Konya, 1981.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, **el-Fusûl fi Sîreti'r-Rasûl**, Mektebetü Dâri't-Turas, 6.baskı, 1413/1996.
- _____, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, I-XV, çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yay., İstanbul, 1994.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kazvinî, **es-Sünen**, Kahire, 1372/1952.

İbn Manzûr, “Rahmet”, **Lisânü’l Arab**, XVII, Dârü’l-Meârif, Kahire, 1119.

İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed, **et-Tabakâtü’l-Kübrâ**, I-VIII, Dârü’s-Sadr, Beyrut, ts..

İbn Seyyidi’n-Nas, Ya’murî, **Sîretü’n-Nebeviyye, Uyûnü’l-Eser fî Fünûni’l-Meğazî ve’s-Şemâili ve’s-Siyer**, I-II, Mektebetü Dâri’t-Türas, Beyrut, 1996.

İslâm Alimleri Ansiklopedisi, I-XVIII, Türkiye Gazetesi Yay., İstanbul, ts.

Kandehlevî, Muhammed Yusuf, **Hayatü’s-Sahabe**, I-IV, Huzur Yay., terc: Cengiz Yağcı, Mehmet Karabulut, İstanbul, 2004.

Kastalanî, **İlahî Rahmet Hz. Muhammed (Mevâhîbü Ledûniyye)**, I-II, çev: Şair Abdülbaki, sadeleştiren: S. Turgut Ulusoy, Hisar Yay., İstanbul, 1992.

Kettânî, Abdülhayy, **Hz. Peygamber’in Yönetimi (et-Teratibü’l-İdâriyye)**, I-II, çev: Ahmet Özel, İz Yay., İstanbul, 1990.

Köksal, M. Asım, **İslâm Tarihi-Hz. Muhammed ve İslâmiyet**, I-XVIII, Şamil Yay., İstanbul, 1987.

Lings, Martin, **Hz. Muhammed’in Hayatı**, çev: Nazife Şişman, İnsan Yay., 157. baskı, İstanbul, 2007.

Malik b. Enes, **el-Muvattâ**, I-II, Çağrı Yay., İstanbul, 1981.

Müslim, Ebu’l Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü’rî, **es-Sahîh**, Çağrı Yay., İstanbul, ts.

Nedvî, Ebu’l-Hasen Ali Hüseyin, **es-Sîretü’n-Nebeviyye**, Dârü’s-Sürük, 8. baskı, 1409-1410/1989.

_____, **Rahmet Peygamberi (Sîretü’n-Nebeviyye)**, çev.: Abdülkerim Özaydın, İz Yay., İstanbul, 2005.

Nesâî, Ebu Abdirrahman bin Şuayb, **es-Sünen**, Mısır, 1348/1930.

_____, **es-Sünen**, tasnif: Muhammed Nasıruddin Elbanî, Mektebetü Mearif, Amman, 1417.

Nevevî, Ebu Zekerîya Yahya b. Şeref, **Riyazü’s-Salihîn**, I-VIII, terc: M. Yaşar Kandemir-İ. Lütfi Çakan-Raşit Küçük, Erkam Yay., İstanbul, 2001.

Nu’mânî, Mevlana Şiblî, **Peygamberimizin Risaleti ve Şahsiyeti**, çev: Ahmet Karataş, Timaş Yay., İstanbul, 2004.

_____, **Asr-ı Saadet İslâm Tarihi**, I-V, çev.: Ömer Rıza Doğrul, Eser Neşriyat, İstanbul, 1978.

- _____, **Son Peygamber Hz. Muhammed, Sîretü'n-Nebî**, I-II, çev.: Yusuf Karaca, İz Yay., İstanbul, 2002.
- Paksu, Mehmed, **Peygamberimizin Örnek Ahlâkı**, Nesil Yay., İstanbul, 2006.
- Sadak, Bekir, **Tâc Tercemesi**, Eser Kitabevi, İstanbul, 1975.
- Sarıçam, İbrahim, **Hiz. Muhammed'in Çağımıza Mesajları**, TDV Yay., 12. baskı, Ankara, 2007.
- Savaş, Rıza, "Asr-ı Saadette Kadın ve Aile Hayatı", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, I-V, Beyan Yay., İstanbul, 1995.
- Suruç, Salih, **Kâinatın Efendisi Peygamberimiz'in Hayatı**, I-II, Nesil Yay., İstanbul, 2006.
- Suyutî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebibekr, **Târîhu'l-Hulefâ**, Kahire, 1944.
- Şanlıbayrak, Hakan, **III ve VI. Yüzyıllar Arasında Avrupa'da Kölelik**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), FÜSBE, Elazığ, 2007.
- Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **es-Sünen**, tahk: Muhammed Nasırü'd-din Albanî, Mektebetü Mearif, ts.
- _____, **Şemâilü'l-Muhammediyye**, musahhih: Muhammed Abdülazîz, el-Halidî, Dârü'l-Kütübil-İlmiyye, 3.baskı, Beyrut, 2006.
- Ünlü, Elvida, "O Damlanın Bereketi", **Semerikand Dergisi**, 115. sayı, Temmuz, 2008.
- Vakıdî, Muhammed b. Ömer, **Meğazî**, I-III, tahk: Marsden Jones, Alemü'l-Kütüb, 3.baskı, Beyrut, 1984.
- Yağcı, Osman Zeki, **Kur'an'da Çevre**, MÜSBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Târîhü'l-İslâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye**, tahk: Ömer Abdüsselam Tedmurî, Dârü'l-Kitabi'l-Arabî, 2.baskı, Beyrut, 1979.
- _____, **Meğazî, Târîhü'l-İslâm**, 2.baskı, Beyrut, 1990.
- _____, **Siyerü A'lami'n-Nübela**, I-XXV, 9.baskı, Beyrut, 1993.

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Çorum/İskilip'te doğdu. İlköğrenimini 1993 yılında İskilip Azmimilli İlkokulu'nda, orta ve lise eğitimini ise 2000 yılında Çorum Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2004 yılında mezun oldu. 2004 yılı Ekim ayında Erzurum'a bağlı Çat ilçesinde din görevlisi olarak çalışma hayatına atıldı. Lisansüstü eğitime de devam eden yazar, 2009 yılında İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nın İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda, "Hz. Muhammed'in Hayatında Rahmet Tezahürleri" adlı teziyle Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. Yazar, evli ve bir çocuk babasıdır.